

AGORA

On/Welkom

'Boulevard Zuid': Rotterdamse multi-etnische winkelstraat |

Decentralisatie en lokaal bestuur in Ghana? | Taksimprotesten: recht tot de stad? |

Naar een duurzame ruimtelijke inrichting

AGORA 2016-1 JAARGANG 32

De kranten stonden er het afgelopen jaar vol mee: het zogenaamde vluchtelingendebat. Maar in hoeverre is er eigenlijk sprake van een echt debat? Een aantal meningen komt in ieder geval duidelijk naar voren in de media. Door velen wordt de toenemende stroom vluchtelingen gezien als een probleem. Een Europees probleem inmiddels. Want waar de vluchtelingen uit bijvoorbeeld Syrië of Afrika in eerste instantie vooral de EU probeerden binnen te komen via de Middellandse Zee en hierdoor veelal terecht kwamen in Griekenland en Italië, wordt er inmiddels op meerdere plekken aan de poorten van 'Fort Europa' geklopt. De ontvangende landen hebben de grootste moeite om opvang voor deze groepen vluchtelingen te organiseren en de administratie rondom hun asielaanvragen op orde te krijgen.

De term vluchtelingenproblematiek wordt ook gebruikt in de berichtgeving rondom de sentimenten die bestaan onder de lokale bevolking van de landen waar de vluchtelingen worden opgevangen. De komst van een opvanglocatie voor vluchtelingen stuit op veel plekken, ook in een aantal Nederlandse en Vlaamse gemeenten, op verzet. Dit alles lijkt een typisch voorbeeld van NIMBY; uit peilingen blijkt dat een groot deel van de bevolking geen bezwaar heeft tegen de komst van vluchtelingen, maar als een opvanglocatie in 'their backyard' dreigt te komen, gaan opeens grote groepen mensen steigeren.

Gelukkig is er in het 'debat' ook een duidelijk tegengeluid te horen. De beelden van vluchtelingen die in Duitsland arriveerden onder groot applaus en met spandoeken om hen welkom te heten werden veelvuldig gedeeld via allerlei kanalen. In plaats van bedreigingen en verzet tonen steeds meer mensen zich begripvol over de komst en de aanwezigheid van de vluchtelingen. In Nederland is rond de tijd van schrijven van dit redactioneel (december 2015) het animo om vluchtelingen te helpen onder de bevolking zo groot, dat er op elke vluchteling een vrijwilliger is. Mensen die iets willen organiseren, komen in sommige gevallen zelfs op een wachtlijst te staan. Misschien is het de kerstgedachte die mensen warm doet lopen om een steentje bij te dragen, misschien is het juist vanwege alle negatieve aandacht rondom de vluchtelingen dat mensen willen laten zien dat het ook anders kan. Hoe dan ook, het is goed te zien dat de groepen vluchtelingen in toenemende mate worden welkom geheten. De vraag is nu echter hoe dit verder zal gaan. Nu deze mensen er eenmaal zijn, hoe zorgen we ervoor dat zij zich welkom blijven voelen? En hoe zorgen we ervoor dat de aandacht voor deze groep, bijvoorbeeld in de vorm van vrijwilligerswerk, in de loop der tijd niet gaat verwateren? En hoe is het de groep die de huidige stroom vluchtelingen is voorgedaan eigenlijk vergaan?

Want ook al is de omvang van de toestroom vluchtelingen zelden zo groot geweest als in het afgelopen jaar, de komst van vluchtelingen naar Nederland en België is zeker niet nieuw. In hoeverre zijn deze mensen in het verleden welkom geheten?

Deze en andere vragen komen in deze eerste AGORA van 2016 aan bod. Want als er één stem in het woud van meningen, opinies en goede bedoelingen in het huidige debat rondom de vluchtelingenstromen vaak ontbreekt, is dat de stem van de vluchteling of de ongedocumenteerde migrant zelf.

En dat het belangrijk is om deze stem te horen, heb ik recent nog zelf mogen ervaren. Als één van de vrijwilligers bij Molen de Ster in Utrecht hebben we in oktober een groep Syrische vluchtelingen die op dat moment in Utrecht verbleef mogen rondleiden. Tijdens de rondleiding en vooral onder het genot van een kop thee achter af, kwamen de verhalen van de groep mannen op gang. Sommigen vertelden dat ze het zo leuk vonden om eens met Nederlanders te praten, ze kregen daar namelijk maar weinig kans toe. Een ander vertelde dat hij al veel verschillende opvanglocaties in Nederland had gezien, maar nergens voldoende tijd had gehad om echt mensen te leren kennen. En zo kwam het ene na het andere verhaal. Na afloop werden we uitgebreid bedankt en zijn er tientallen foto's gemaakt om dit bezoek vast te leggen. Deze middag deed me beseffen dat deze mensen vooral graag hun verhaal willen delen, dat ze het fijn vinden als anderen interesse in hen hebben en ze het gevoel krijgen ergens met open armen te worden ontvangen.

In dit AGORA-nummer willen we een ander geluid laten horen door vooral de ongedocumenteerde migranten zelf aan het woord te laten. Het nummer is dan ook nadrukkelijk in samenwerking met migranten gemaakt en hiermee wordt getracht om hun gevoelens en percepties van gastvrijheid, zowel in Vlaanderen en Nederland als daarbuiten, te laten zien. Om die reden is er in dit nummer gekozen voor een aantal alternatieve soorten artikelen, zoals het verslag van een gesprek of een gedicht van een ongedocumenteerde migrant. Want alleen door mensen zelf zoveel mogelijk aan het woord te laten en hun kant van het verhaal te horen, kan hun stem gehoord worden in de bestaande kakofonie van geluiden.

Marianne de Beer
Hoofdredactie AGORA

Foto: Ferry Athene - Ramin Rasouli

OP DE COVER...

VOORKANT

Detention center, Lesbos
Ramin Rasouli

ACHTERKANT

Hospitality wor(l)d map
Infographic: Joren Sansen

ON/WELKOM

- 4 **On/Welkom**
INLEIDING Joris Schapendonk, Kolar Aparna, Olivier Kramsch
- 7 **Gevoelens van (on)gastvrijheid onder irreguliere migranten**
CASUS Masja van Meeteren
- 10 **Na de 28e dag**
CASUS Clemens Bernardt
- 14 **Op weg naar een welkom**
BEELDVERHAAL Judith Zijlstra
- 18 **We are here Amsterdam**
INTERVIEW Ilse van Liempt en Vincent de Jong
- 21 **De asioldans & haar bureaucratie**
BOEKRECENSIE Joris Schapendonk
- 22 **Libanese onderhandelingen om gastvrijheid**
CASUS Marit de Looijer
- 25 **Te gast in Soedan**
CASUS Griet Steel
- 27 **Ik, de vreemdeling**
ESSAY Arlene & Kolar Aparna
- 32 **'Boulevard Zuid', Rotterdamse multi-etnische winkelstraat**
VARIA - CASUS Els Vervloesem
- 36 **Decentralisatie en lokaal bestuur in Ghana?**
VARIA - CASUS Ine Buntinx
- 40 **Taksimprotesten: recht op de stad?**
VARIA - CASUS Ida Carlsson
- 43 **Los Zand**
BOEKRECENSIE Clemens de Olde
- 44 **Toerisme verandert, de kust blijft**
SCRIPTIERECENSIE Egbert van der Zee
- 45 **De kracht van eenvoud**
KLASSIEKER Frank Thissen
- 46 **Naar een duurzame ruimtelijke inrichting**
VRIJE RUIMTE Jacqueline Cramer

ON / WELKOM

Foto: Ramin Rasouli

Toen de eerste contouren van dit themanummer op papier stonden – begin 2015 – hadden ook wij geen idee dat het thema gastvrijheid bij verschijning in 2016 zó actueel zou zijn. Ook hadden we nauwelijks kunnen indenken dat het contrast tussen gastvrijheid en ongastvrijheid, tussen welkom en onwelkom – het contrast dat met de '/' wordt weergegeven in de titel – zo scherp in onze Europese samenleving tot uiting zou komen.

Enerzijds zien we dat hekken worden gebouwd om de zogenoemde 'onwelkome indringers' tegen te houden, we zien het publieke debat verharderen met gewelddadige uitbarstingen in Duitsland (b.v. in Brandenburg en Dresden) en Nederland (b.v. in Woerden). België heeft op haar beurt de beveiliging rondom asielzoekerscentra uit voorzorg verscherpt om de vluchtelingen te beschermen tegen geweld uit de omgeving. Anderzijds zien we hoopvolle burgerinitiatieven ontstaan om de vluchtelingen op te vangen, waar de wil en/of het vermogen van de autoriteiten tekort schieten. Deze burgerinitiatieven variëren van het welkom heten van vluchtelingen op stations of in opvangcentra met behulp van spandoeken, liederen en taarten, tot humanitaire hulp op Lesbos en het organiseren van een karavaan om vluchtelingen die in Hongarije verblijven over te brengen naar West Europese landen. Wat hierbij opvalt, is dat migratie in toenemende mate een 'spektakel' is geworden waarbij verschillende partijen – waaronder de media, civil society, politieke partijen, maar ook wij, sociale wetenschappers – migratie op een extravagante wijze zichtbaar maken. Geograaf Nicholas de Genova spreekt, met Guy Debord's werk uit de jaren 60 ("La Soci  t   du Spectacle") in het achterhoofd, zelfs over een fetisch als het gaat om hoe de maatschappij omgaat met migranten en in het bijzonder illegaliteit.

Tussen criminalisering en cli ntisering

Het maatschappelijke contrast van het on/welkom heten weerspiegelt wat ons betreft een schizofreen beeld van de vluchteling in het publieke debat. De vluchteling wordt hierin allereerst afgeschilderd als de 'onwelkome indringer' die wetten en regels overtreedt. Dit geeft een deel van de bevolking het sentiment dat zij zich hier tegen moet beschermen met hekken, grensbewakers en restrictieve regels. Tegelijkertijd versterken de mediareportages uit Griekenland en Hongarije het beeld van de vluchteling als een arm, getraumatiseerd en ziek slachtoffer dat de wereld tegen zich gekeerd ziet. De vluchteling is in dit tweede beeld geen crimineel, maar een passief slachtoffer, wanhopig op zoek naar gastvrijheid. Dit laatste wordt pakkend geillustreerd door de woorden van antropoloog Sharam Khosravi – ooit zelf als vluchteling op zoek naar een nieuw onderkomen:

"Als vluchteling werd ik niet gezien als een normaal en gezond individu. Naast alle medische onderzoeken verricht op mijn lijf, werd ik behandeld – in de meest positieve interpretatie – als een kind dat geen idee had wat goed of slecht voor hem zou zijn. De 'cli ntisering' van de vluchteling begon op het moment dat die het kamp binnenkwam."

Deze contrasterende uitgangspunten – de vluchteling als indringer vs. de vluchteling als slachtoffer – worden pakkend samengevat

in de beelden hieronder. Het plaatje van het rennend gezin is in beide beelden hetzelfde, maar de context, het kader, de boodschap, kan haast niet tegenstrijdiger zijn. Figuur 1 geeft een bord weer dat is geplaatst door de autoriteiten op de Amerikaans-Mexicaanse grens en heeft de boodschap dat migratie een verboden actie is. Het reflecteert daarmee het beeld van een natie-staat als een begrensde ruimte, en de migrant als onwelkome nieuwkomer. Figuur 2 daarentegen is geproduceerd door een lokale organisatie in de stad Nijmegen, en geeft aan dat hetzelfde rennende gezin welkom is, ongeacht achtergrond of legale status. Hier zien we niet alleen dat hetzelfde beeld een totaal andere boodschap kan dragen, maar ook dat terwijl migranten onwelkom kunnen zijn volgens de nationale richtlijnen en wetten, er lokaal wel degelijk initiatieven zijn die dezelfde migranten alsnog welkom heten.

Of de vluchteling nu gecriminaliseerd wordt of gepathologiseerd, het komt in beide gevallen overeen met het idee van Lissa Malkki dat de vluchteling als persoon niet past in de 'nationale orde der dingen'. De positie van de vluchteling wordt namelijk gekenmerkt doordat zij juist niet behoort tot de ingezetene. Of, zoals hedendaagse filosoof Zygmunt Bauman aangeeft: vluchtelingen behoren tot het 'menselijk afval der globalisering'. De vluchteling is hiermee de prototype vreemdeling, de vreemde, de ander. Maar paradoxaal genoeg, staat deze vreemde altijd in relatie tot onszelf. Dit laatste wordt benadrukt door het werk van Jacques Derrida, om nog een groot denker over gastvrijheid te noemen. Hij geeft aan dat gastvrijheid altijd een relatie is met bepaalde condities en machtsverhoudingen. De belangrijkste conditie hierbij is dat diegene die de ander welkom heet, de gastheer (of patron), de autoriteit heeft (en blijft houden) om de condities van gastvrijheid te bepalen. Om deze reden spreekt hij liever van hos(ti)pitality in plaats van hospitality omdat gastvrijheid (hospitality) in de praktijk altijd gepaard gaat met een mate van vijandigheid (hostility). Derrida's werk herinnert ons aan de relationele dynamiek van gastvrijheid.

Ruimtelijke onderhandeling

Met het gedachtegoed van Derrida in het achterhoofd, heeft dit themanummer het uitgangspunt dat gastvrijheid altijd een sociaal-ruimtelijke onderhandeling is. Het richt zich hierbij primair op de leefwereld van migranten die door de staat als onwelkom worden beschouwd (ongedocumenteerde migranten, uitgeprocedeerde asielzoekers, en vluchtelingen). Het achterliggende doel is om de ruimtelijke dimensie van het verwelkomen en niet-verwelkomen te belichten, teneinde de grenzen van gastvrijheid en de daarbij horende alledaagse sociaal-ruimtelijke gevolgen te bespreken. Met deze focus richt dit nummer zich niet op de gebruikelijke vragen zoals hoeveel migranten komen deze kant op, of welk grensbeleid moeten we voeren om deze toestroom te managen? Het stelt juist

Figuur 1: foto: <https://www.flickr.com/>

Figuur 2: foto: Schapendonk

Onderweg, Lesbos, foto: Ramin Rasouli

vragen die vanuit de positie van de migrant van waarde kunnen zijn, zoals: Waar en wanneer voelen ongedocumenteerde migranten en vluchtelingen zich welkom/onwelkom in de Nederlandse en Belgische samenleving en daarbuiten? Wat gebeurt er achter de gesloten deuren van de onwelkome ontvangstruimtes en tijdens asielverhoren? Welke lokale initiatieven bestaan er om onwelkome migranten alsnog welkom te heten, en hoe gastvrij zijn deze initiatieven? Waar AGORA normaliter een platform is voor geografen, planologen en stadssociologen, heeft de themaredactie de vrijheid genomen om dit nummer te zien als een coproductie van migratiedeskundigen, migranten, en activisten die zich inzetten voor meer gastvrijheid in Europa en daarbuiten. In veel gevallen is de scheidingslijn tussen deze drie actoren dun en diffuus. Migrant activisten worden actief wanneer zij hun situatie in de publieke arena kenbaar maken, zoals in het geval van de We Are Here beweging in Amsterdam (zie de bijdrage van Ilse van Liempt en Vincent de Jong). Migratieonderzoekers zijn soms zelf migranten, zoals in het geval van twee van de drie redacteuren van dit themanummer. En tenslotte produceren activistische organisaties zoals Migreurop en Amnesty International kritische onderzoeksrapporten waar de wetenschappers maar al te graag gebruik van maken. Deze ambitie voor een multi-actor platform dat een kritische blik werpt op gastvrijheid komt mede voort uit ons ongenoegen over migratie dat te vaak als spektakelstuk wordt gepresenteerd. De vraag die dan opkomt is: Hoe kunnen we letterlijk en figuurlijk ruimte maken voor de verhalen van de migranten om de criminalisering en cliëntelisering tegenwicht te bieden?

Migratie is in toenemende mate een spektakel geworden

Een gevarieerde coproductie

In dit themanummer is nadrukkelijk ruimte gemaakt voor onderzoek dat de ervaringen, gevoelens en verhalen van migranten centraal stelt. Dit soort onderzoek is gebaseerd op een samenwerking tussen migrant en onderzoeker. In dit kader bespreekt Masja van Meeteren gevoelens van gastvrijheid onder migranten in Nederland en België. Ze beschrijft hoe migranten een bepaalde sociale geslotenheid ervaren vanuit de zittende bevolking, maar dat ze nooit volledig in een sociaal vacuüm leven. Ze maakt de verschillen in de ervaringen van gastvrijheid verder inzichtelijk door een drievoudige categorisering te maken op basis van hun aspiraties. Deze zijn: investeringsaspiraties, verblijfsaspiraties en legaliseringsaspiraties. Clement Bernardt opent vanuit zijn rol als contactpersoon voor asielzoekers de deur van een Asielzoekers Centrum in Nederland. Op gedetailleerde wijze gaat hij in op de persoonlijke spanning van een asielzoeker als het recht op opvang dreigt te verlopen. De titel, 'Na de 28e Dag', is een verwijzing naar de termijn waarop de asielzoeker het Nederlands grondgebied dient te verlaten. Daarna ligt een ongewisse horizon met een naderende dreiging van detentie en uitzetting. Judith Zijlstra richt haar foto-essay op de reis van vluchtelingen uit Iran en Syrië en brengt ons allereerst naar de buitengrens van de EU. Ze kijkt verder dan louter het 'spektakelstuk' door een blik te werpen op alledaagse ruimtelijke onderhandelingen in Griekenland en later ook in Nederland. Ilse van Liempt is een samenwerking aangegaan met activist Vincent de Jong om het vluchtelingencollectief We Are Here in Amsterdam te interviewen. Deze groep ongedocumenteerde vluchtelingen zijn bewust zichtbaar in de publieke ruimte, en benadrukken daarmee op stellige wijze dat ze onderdeel zijn van deze samenleving. Van Liempt en De Jong hebben daarbij vooral aandacht voor de ruimtelijke dimensie in de stedelijke omgeving. Joris Schapendonk

brenkt met zijn boekrecensie van het boek African Asylum at a Crossroads de complexe bureaucratie van de asielprocedure aan de orde. Het boek dat hij behandelt heeft met name oog voor de politics of knowledge en de wederzijds gebonden rollen in de asielprocedure. Om dit te duiden, gebruikt één van de auteurs de passende metafoer van 'een asiëldans'. Vanaf daar verschuift onze geografische lens naar buiten Europa. Marit de Looijer bespreekt op basis van haar veldwerk in Libanon hoe de lokale bevolking inspringt waar de nationale overheid terughoudend is als het gaat om het bieden van opvang aan Syrische vluchtelingen. Griet Steel draait de gebruikelijke 'guest-host' relatie in het denken over migratie om. Zij, als antropologisch onderzoeker, woonachtig in België en getrouwd met een Sudanese man, bespreekt haar rol en ervaringen als 'gast' in het herkomstland van haar man. Ze gebruikt deze ervaringen om te reflecteren over de migranten ervaring van haar Soedanese vrienden in België. In de laatste bijdrage wordt de focus weer verschoven naar de situatie in Europa. Het is deze bijdrage van Arlene (een ongedocumenteerde migrant) en Kolar Aparna die het ideaalbeeld van een coproductie het beste weerspiegelt. Met een handgeschreven gedicht weet Arlene de emoties van het ongestuurd voelen op een pakkende wijze in woorden te vatten. Het gedicht openbaart haar gevoelens van verwarring, boosheid, uitsluiting, maar vooral ook van hoop en geloof in de toekomst. Kolar Aparna bespreekt vervolgens de lading van het gedicht met een van de belangrijkste theoretische uitgangspunten van dit themanummer: het gedachtegoed van Jacques Derrida. Met deze collectie verwelkomen we de lezer om met ons mee te denken over hoe gastvrijheid een plaats kan krijgen in de ruimte om ons heen.

Literatuurselectie:

- Bauman, Z. (2004) *Wasted Lives. Modernity and Its Outcasts*. Cambridge-Polity Press.
- De Genova, N. (2013) Spectacles of migrant 'illegality': the scene of exclusion, the obscene of inclusion. *Ethnic and Racial Studies* 36, nr7, pp. 1180-1198.
- Derrida, J. (2000) *Foreigner question*. In: Derrida, J. *Of hospitality*. Anne Dufourmantelle invites Jacques Derrida to Respond. Stanford University Press.
- Khosravi, S. (2011) *Illegal Traveller. An Auto-Ethnography of Borders*. London: Palgrave Macmillan
- Malkki, L. (1992) National geographic: the rooting of peoples and the territorialization of national identity among scholars and refugees. *Cultural anthropology* 7, nr1, pp. 24-44.

Joris Schapendonk (j.schapendonk@fm.ru.nl) werkt als universitair docent bij de vakgroep Geografie, Planologie en Milieu van de Radboud Universiteit Nijmegen, en doet momenteel onderzoek naar de mobiliteit van Afrikaanse migranten in de Europese Unie.

Kolar Aparna (k.kolaraparna@fm.ru.nl) werkt bij dezelfde vakgroep van de Radboud Universiteit als promovendus. Haar actie-onderzoek focust op de dynamiek van 'guest-host' relaties in welkom-initiatieven.

Olivier Kramersch (o.kramersch@fm.ru.nl) is universitair docent bij de vakgroep Geografie, Planologie en Milieu van de Radboud Universiteit Nijmegen en werkt decennialang op het gebied van grensstudies en postkoloniale theorie.

Foto: Van Meeteren (auteur).
Een veel bezochte straat
in Antwerpen tijdens het
veldwerk.

GEVOELEN VAN (ON)GASTVRIJHEID

Irreguliere migranten mogen formeel niet in België en Nederland verblijven; ze zijn door de overheid bestempeld als 'ongewenst'. Betekent dit ook dat zij zich niet welkom voelen? Of voelen zij zich ondanks deze formele uitsluiting toch gastvrij opgenomen in het land van hun dromen?

Irreguliere migranten zijn migranten die onrechtmatig in België en Nederland verblijven. Vaak zijn zij wel op reguliere wijze aangekomen, maar is hun verblijf na verloop van tijd onrechtmatig geworden, bijvoorbeeld doordat het toeristenvisum waarmee ze kwamen is verlopen of doordat hun asielaanvraag werd afgewezen. Zij migreerden doorgaans met hoge verwachtingen en zagen in België of Nederland dan ook hun 'droomland'. Na enige tijd blijkt echter dat de wegen hier niet van goud zijn en dat ze beperkte mogelijkheden hebben. Omdat ze geen legale verblijfsstatus hebben, zijn ze door de overheid bestempeld als 'ongewenst'. Maar betekent deze formele uitsluiting ook dat migranten zich onwelkom voelen?

Dit artikel is gebaseerd op intensief veldwerk in België (Brussel en Antwerpen) en Nederland (Den Haag) onder irreguliere migranten afkomstig uit 26 verschillende herkomstlanden. Naast diepte-interviews met 35 irreguliere migranten bestond het veldwerk uit nagenoeg dagelijkse omgang met irreguliere migranten gedurende een periode van ruim een half jaar. Deze omgang bestond bijvoorbeeld uit gezamenlijk eten en drinken, het

bezoeken van (verjaardags)feestjes en talloze wandelingen door de stad, met name in Antwerpen. De meeste diepte-interviews duurden tussen de twee en drie uur en vonden doorgaans plaats in mijn appartement of bij de respondenten thuis.

Overeenkomsten tussen de migranten

Er blijkt geen sprake te zijn van een algemeen beeld: sommige irreguliere migranten voelen zich meer gastvrij ontvangen dan anderen. Desalniettemin zijn er veel overeenkomsten met betrekking tot ervaringen die door vrijwel alle respondenten worden gedeeld, ongeacht waar zij vandaan komen. Zo uiten irreguliere migranten positieve gevoelens over hun gastland en de mensen die er wonen, zowel in België als in Nederland. Efunsegun, een jonge jongen uit Nigeria, geeft bijvoorbeeld aan dat hij het fantastisch vindt dat men in geval van een ongeluk gewonde mensen niet laat creperen op straat maar dat er binnen een paar minuten een ambulance is om te helpen. En dat deze hulp niet afhankelijk is van iemands geld of status maar dat aan iedereen hulp wordt geboden. Veel irreguliere migranten hechten veel waarde aan dit in hun ogen inclusieve

systeem. Daarnaast hebben veel migranten op persoonlijk vlak positieve ervaringen met autochtone Belgen of Nederlanders. In de meest intense vorm uit zich dit in het feit dat sommige migranten zijn opgenomen in een gastgezin, zoals Dembah uit Guinee, die daarvoor een jaar op straat woonde. Hij vertelt:

"ik kreeg weer een dak boven mijn hoofd want mensen zeiden oke we kennen je een jaar lang en eigenlijk jij hebt niks eigenlijk, nooit ben je in aanraking geweest met politie. Nooit iets verkeerd gedaan, niks helemaal niks. Zij zeiden oke jij mag hier komen, eten, slapen, douchen, deze kleren heb ik ook gekregen van hun weet je, ja. Nog steeds ik woon daar met deze Hollandse familie".

Tegelijkertijd benadrukken de meeste migranten dat dergelijke positieve ervaringen uitzonderingen zijn. Zij ervaren vooral geslotenheid van Belgen en Nederlanders. In vergelijking met hun herkomstland is het moeilijker om contact te maken en kan je niet zomaar iemand aanspreken op straat of bij je burens aankloppen voor hulp. Lucas uit Chili zegt hierover:

"ik kom uit een land waar je gewoon aanbelt bij je burens om te vragen of ze je kunnen helpen en je buurman zegt dan ja ik help je wanneer iemand om hulp vraagt maar hier [in Antwerpen] is dat niet zo".

Deze geslotenheid wordt niet alleen ervaren tijdens het vragen om hulp, maar ook in het reguliere sociale verkeer. Zo vergelijkt Emilia uit Ecuador haar ervaringen in het openbaar vervoer in Spanje met die in België:

"In Spanje is het anders, in Spanje spreken de mensen met de persoon die naast ze zit, over het weer, maar hier doen ze dat niet, misschien eentje maar de andere Belgen zitten zo naast elkaar [doet voor hoe ze voor zich uit staren] (...) of met kinderen, kinderen mogen hier niks. Je moet ervoor zorgen dat ze andere mensen niet lastig vallen en je moet zeggen ga zitten en wees stil en zo. Ze nemen alles zo zwaar op. (...) ze vinden het niet leuk om anderen te ontmoeten. Echt".

Dat hun pogingen om contact te zoeken hierdoor voor hun gevoel om niks uitlopen wordt als frustrerend ervaren. Tarek uit Algerije zegt:

"Ik begrijp niet waarom ze hier zo gesloten zijn (...) hier in Antwerpen ben jij mijn enige vriendin".

Hoewel irreguliere migranten moeilijkheden hebben met het aangaan van spontane contacten of nieuwe vriendschappen, hebben ze wel degelijk sociale contacten in België en Nederland en leven ze niet in een sociaal vacuüm. Dit zijn echter voornamelijk contacten met andere migranten.

Naast geslotenheid bij mensen, zijn veel respondenten geconfronteerd met ongestuurd gedrag, zoals discriminatie. Albert, een Congolese migrant van middelbare leeftijd in Antwerpen, zegt:

"Ik zeg niet alle Belgen, maar de meerderheid van de Belgen zijn racisten".

Hij is het zat om aangesproken te worden met "jij neger" en ervaart dat als bijzonder denigrerend. Volgens hem is er niet zozeer sprake van discriminatie richting mensen zonder verblijfsrecht, maar van rassendiscriminatie. De Chileen Ignacio heeft hier ook ervaring mee en zegt:

"Ja want als ik ergens binnenkom waar Belgen zijn en ze zien me dan is er discriminatie (...) ik heb mijn uiterlijk een beetje veranderd [mimiek en nieuwere kleding]. Mijn gezicht ziet er Marokkaans uit, mensen op straat denken dat ik Marokkaan ben, maar ik ben geen Marokkaan, ik ben een Latino".

De ervaringen van Ignacio staan in schril contrast met die van een Latino met een meer Europees uiterlijk, zoals Fernando die ook uit Chili komt. Hij vertelt dat mensen hem niet direct als Latino zien, maar dat ze hem zien zoals elke andere Belg op straat en niet als een buitenlander. Fernando ervaart dan ook minder discriminatie. De ervaringen van discriminatie in het reguliere sociale verkeer hebben dus niet zozeer te maken met de verblijfsstatus van de irreguliere migranten, maar veel meer met hun uiterlijk.

Migranten hebben vaak hoge verwachtingen en zien in België of Nederland hun 'droomland'.

Verschillen door aspiraties

Het promotieonderzoek waar dit artikel op gebaseerd is, laat zien dat veel verschillen in de levens van irreguliere migranten kunnen worden begrepen in het licht van de aspiraties die zij hebben voor hun leven in België of Nederland. Ook wat betreft de vraag naar ervaringen van gastvrijheid blijkt het onderscheid in dergelijke aspiraties cruciaal. Bij aspiraties gaat het om de doelen die irreguliere migranten nastreven: wat ze willen bereiken tijdens hun verblijf in het bestemmingsland. Deze aspiraties zijn niet perse rationeel, maar komen onder meer voort uit culturele ideeën – zoals het idee van het streven naar een beter leven. Tegelijkertijd zijn ze geen één op één weergave van onbereikbare dromen. Aspiraties worden namelijk ook gevoed door percepties van structurele kansen en maatschappelijke belemmeringen. In mijn analyse worden drie typen aspiraties van irreguliere migranten onderscheiden, te weten: investeringsaspiraties, verblijfsaspiraties en legaliseringsaspiraties.

Irreguliere migranten met investeringsaspiraties trachten zoveel mogelijk geld te verdienen in België of Nederland om terug te keren naar hun land van herkomst als ze eenmaal genoeg hebben gespaard. Werk is cruciaal voor hen, omdat dit hen in staat stelt om hun aspiraties te realiseren. Zij geven er de voorkeur aan om zoveel mogelijk te werken gedurende hun tijdelijk verblijf en streven niet naar een actief sociaal leven. Diego uit Chili legt uit:

"Ik ben hier gekomen om te werken, natuurlijk kan ik uitgaan en gezelschap opzoeken maar ik ken mijn plaats, snap je? Ik kan bijvoorbeeld niet de hele week uit dansen gaan. Ik heb hier een bepaalde plaats aan zulk gedrag heb ik niks en ook mijn familie niet".

Migranten met dit type aspiraties hebben over het algemeen weinig sociale interactie met Belgen of Nederlanders, met uitzondering van contact op de werkvloer. Gevoelens van gastvrijheid lijken voor hen minder relevant. Toen ik Diego vroeg naar zijn vrienden in België antwoordde hij dat hij er heel weinig had, eigenlijk maar één. Tegelijkertijd vinden migranten met investeringsaspiraties het soms wel moeilijk om een bestaan te leiden waarin ze behalve via hun werk nauwelijks contact met de ontvangende samenleving hebben. Diego geeft aan dat hij het moeilijk vindt om overal buiten te staan, niet te kunnen communiceren met anderen, de taal niet

te begrijpen en het gevoel te hebben dat anderen denken dat je minder intelligent bent omdat je niet begrijpt waar zij over praten. In het geval van Diego hangt dit voornamelijk samen met de manier waarop hij zijn leven in België heeft ingericht en is dit niet of nauwelijks toe te schrijven aan ervaringen met ongestuurd verblijf.

Migranten met verblijfsaspiraties willen, anders dan migranten met investeringsaspiraties, een nieuw leven opbouwen in het land van bestemming en zijn niet van plan om op korte termijn terug te keren. In tegenstelling tot investeringsmigranten hechten verblijfsmigranten juist veel waarde aan sociale contacten. Zij hebben dan ook een veel grotere kennissen- en vriendenkring in België of Nederland dan migranten met investeringsaspiraties. Wel bestaat deze kring doorgaans vooral uit andere (irreguliere) migranten. Wanneer ze in contact komen met Belgen of Nederlanders is dat doorgaans in de vorm van werkgeverschap en niet als vriendschap. Dat migranten met verblijfsaspiraties vooral sociale contacten in eigen kring onderhouden, vloeit echter niet direct voort uit het gevoel dat men in België en Nederland ongestuurd wordt ontvangen. Het lijkt steeds te gaan om een bewuste keuze voor de eigen etnische groep, bijvoorbeeld via de activiteiten die door culturele organisaties gericht op hun herkomstland worden georganiseerd. Als er wel barrières worden ervaren om contact te leggen met Belgen of Nederlanders gaat het vaak om de hierboven besproken culturele verschillen in 'openheid' en de taal.

Het verschil in aspiraties van migranten blijkt cruciaal in hun ervaringen met betrekking tot gastvrijheid.

Migranten met legaliseringsaspiraties willen ook langdurig in het bestemmingsland blijven, maar zij achten dit niet goed mogelijk zonder legaal verblijf. Zij zijn er daarom op gericht om hun status te legaliseren. Vaak hebben ze al diverse pogingen ondernomen, bijvoorbeeld via asiel, een regularisatieprocedure of door iemand te vinden die met hen wil trouwen. Door deze mislukte pogingen zijn irreguliere migranten met legaliseringsaspiraties doorgaans teleurgesteld geraakt in het gastland. Zij voelen zich niet alleen door de staat (procedureel) maar vaak ook als mens afgewezen. Alexandre, een hoogopgeleide afgewezen asielzoeker uit Congo, legt uit:

"Ik ben hier aangekomen en ik heb mijn best gedaan. Men zegt: je moet integreren. Oké, ik ga Nederlands leren, ik ga een beroep leren en ik ga werken. Ik heb gewerkt, ik heb zelfs belasting betaald. (...)Ik heb alles gedaan om geïntegreerd te zijn, om juist te zijn, correct te zijn, om Belg te zijn. Ik heb alles gedaan om Belg te zijn. Maar de Belgen accepteren me niet. En dat doet me pijn. Ik heb potentieel om hier te wonen en België kan me gebruiken ten gunste van de maatschappij maar de Belgen maken er geen gebruik van".

Zelfs sommige legaliseringsmigranten die wel intensief contact hebben met autochtone Belgen of Nederlanders blijven een gevoel van teleurstelling hebben over wat eens hun 'droomland' was. Positieve ervaringen van persoonlijke gastvrijheid kunnen dat gevoel niet wegnemen. Terugkijkend op hun keuze om te migreren geven sommige migranten met legaliseringsaspiraties dan ook aan dat ze beter niet naar Nederland of België hadden kunnen komen. Alexandre geeft daarom als advies aan toekomstige vluchtelingen: "om hier te komen wonen, emigreren, als vluchteling, als vluchteling dat moet men vergeten. Dat is de totale stont. Dat

is je leven blokkeren".

Voorbij structurele belemmeringen

Al met al ervaren de meeste irreguliere migranten sommige aspecten van België en Nederland als positief en meer inclusief dan hun herkomstland. Tegelijkertijd stuiten zij op sociale geslotenheid en ervaren sommigen discriminatie, waarvan het laatste voornamelijk samen lijkt te hangen met hun uiterlijk en niet met hun irreguliere status. Het totaalbeeld van gastvrijheid wordt echter in sterke mate gevormd door de aspiraties van irreguliere migranten – waarbij de gevoelens van migranten variëren van onverschilligheid tot gevoelens van afwijzing.

In de sociaalruimtelijke literatuur over de positie van migranten, en van irreguliere migranten in het bijzonder, wordt vaak eenzijdig aandacht besteed aan de structurele maatschappelijke belemmeringen die het leven van de migrant mede bepalen (zoals ook hierboven besproken). Het gaat dan over ruimtelijke segregatie en het ontbreken van toegang tot de reguliere arbeidsmarkt. Het idee ontstaat dan al gauw dat de irreguliere migrant een kwetsbaar, in isolement levend, individu is. Een focus op de aspiraties van deze groep mensen werkt in deze context verfrissend, omdat het de sociaal-economische drempels koppelt aan de sociaal-economische kansen en toekomstbeelden. Het zijn dus niet alleen belemmeringen die het leven van migranten bepalen.

Literatuurselectie

Van Meeteren, M. (2014). Irregular migrants in Belgium and the Netherlands; Aspirations and Incorporation. Amsterdam: Amsterdam University Press

Van Meeteren, M. (2012). Living different dreams. Aspirations and social activities of irregular migrants in the Low Countries, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(10): 1643-1659

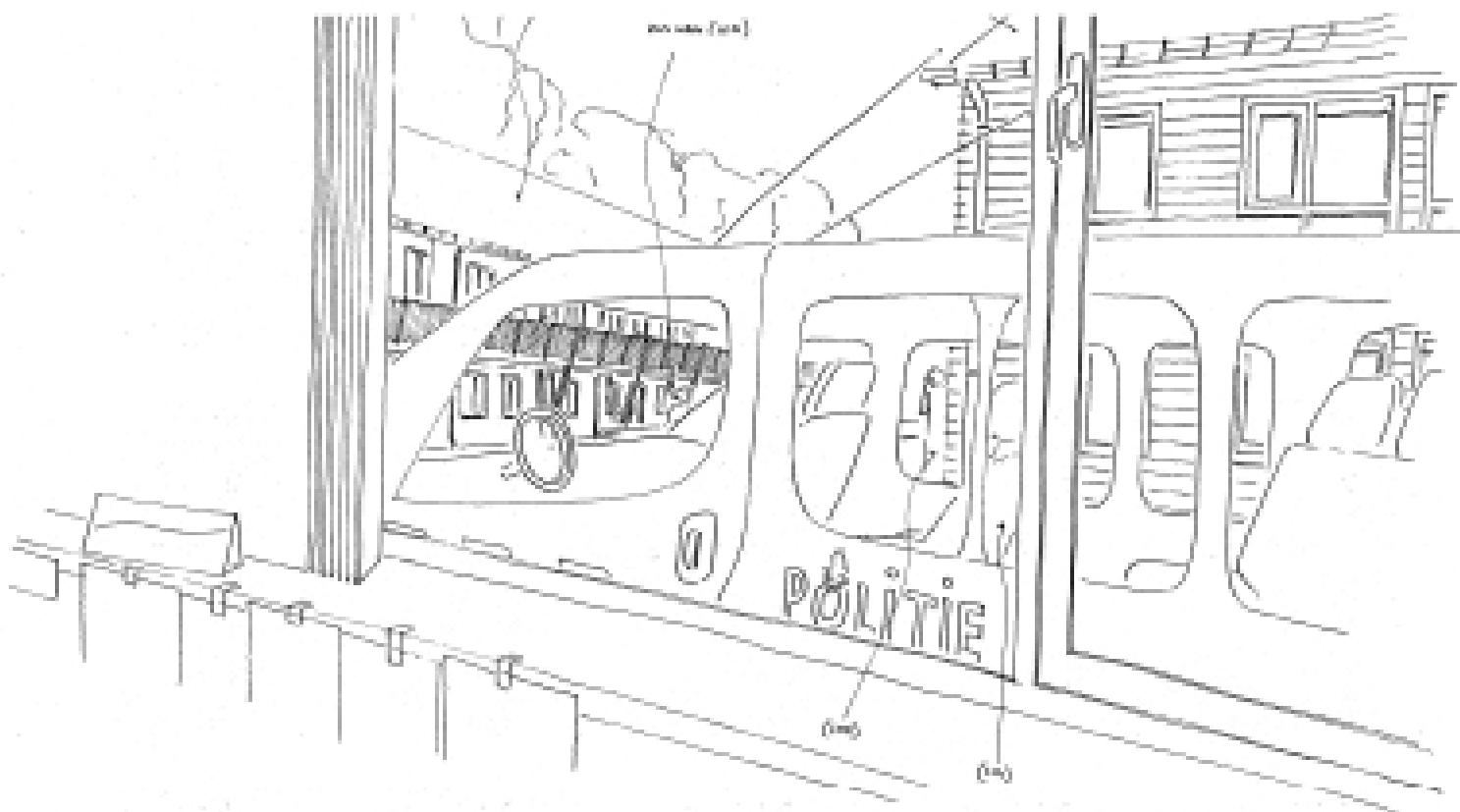
DR. MASJAVAN MEETEREN (M.J.VAN.MEETEREN@LAW.LEIDENUNIV.NL) IS UNIVERSITAIR DOCENT CRIMINOLOGIE AAN DE UNIVERSITEIT LEIDEN. HAAR ONDERZOEKSINTERESSELIGT OP HETSNIJVLAKVANMIGRATIE EN CRIMINALITEIT OF CRIMINALISERING.

Kan het leren van een taal de geslotenheid overbruggen?

Learning Dutch the natural

Foto: Masja van Meeteren

Als er een uitzetting in het AZC plaatsvindt parkeert de politie het busje nog wel eens voor het kantoor van VluchtelingenWerk. De schets is gemaakt vanuit het kantoor. Schets door Clemens Bernardt

NA DE 28^E DAG

CASUS Clemens Bernardt

Nadat uw asiel aanvraag door de IND is afgewezen, wordt er van u verwacht dat u gaat nadenken over uw vertrek uit Nederland en dat u voorbereidingen treft die uw vertrek mogelijk maken. Nadat de rechter de uitspraak van de IND heeft bevestigd, heeft u volgens de Nederlandse wet nog 28 dagen recht op opvang en voorzieningen. [...] Uiterlijk op de 28ste dag moet u Nederland verlaten en worden uw voorzieningen stopgezet. Daarom wordt u direct, nadat u op het asielzoekerscentrum bent geplaatst, uitgenodigd door de Dienst Terugkeer en Vertrek (DT&V) om uw mogelijke vertrek voor te bereiden. Als u niet binnen de vastgestelde termijn uit Nederland bent vertrokken, kan de Nederlandse overheid u gedwongen uitzetten. U moet rekening mee houden dat u in bewaring wordt gesteld.

Bovenstaand tekstfragment, afkomstig uit een informatieblad van DT&V, de Dienst Terugkeer en Vertrek, van het ministerie van Buitenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, wordt uitgereikt zodra een asielzoeker zijn of haar intrek neemt in een AZC (Asielzoekers Centrum). In ondubbelzinnige bewoordingen wordt een asielzoeker er op gewezen dat de landsgrens hier dichterbij is dan hij of zij wellicht zou denken. Gedurende het verblijf in een AZC wordt een asielzoeker voortdurend geconfronteerd met de grens, met name wanneer zijn of haar asielaanvraag is geweigerd en de datum van vertrek naderbij komt. In dit artikel wordt de emotionele impact van deze confrontatie beschreven aan de hand van het verhaal van Bashshar (fictieve naam), een asielzoeker, wiens verwijdering uit het AZC onvermijdelijk is geworden.

Dit artikel is gebaseerd op een vijfjarig participerend onderzoek in een AZC in het noorden van Nederland. Gedurende deze periode heb ik in de context van mijn werk als contactpersoon voor VluchtelingenWerk gesprekken gevoerd met asielzoekers in het AZC. VluchtelingenWerk behartigt de belangen van asielzoekers in hun procedure en wil hen een veilige, vertrouwde omgeving bieden. Toch zijn asielzoekers "voortdurend op hun hoede" tijdens deze gesprekken, zo vertelde een asielzoeker, nadat hij, na een jarenlange procedure, een verblijfsvergunning had gekregen. Een contactpersoon van VluchtelingenWerk heeft een groot aantal 'taken'. Zo wordt van een contactpersoon verwacht de vele brieven, die asielzoekers in het kader van hun vaak ingewikkelde procedure ontvangen, te vertalen en uit te leggen. Daarnaast analyseert de contactpersoon de vluchtverhalen van asielzoekers en probeert asieladvocaten te wijzen op eventueel onderbelichte aspecten van deze verhalen, die de kansen van een asielzoeker in zijn of haar procedure zouden kunnen vergroten. Ook staan de contactpersonen asielzoekers bij in hun alledaagse problemen, soms eenvoudigweg door een luisterend oor te bieden. Gedurende mijn werkzaamheden bij VluchtelingenWerk concentreerde ik me op het begeleiden van asielzoekers. Om de alledaagse praktijk van de verlengde asielprocedure inzichtelijk en bespreekbaar te maken, heb ik een onderzoeksdagboek bijgehouden en etnografische schetsen gemaakt waarin ik mijn interpretaties van de gebeurtenissen die ik op het AZC heb meegemaakt, heb genoteerd. Deze notities zijn geanonimiseerd, omdat de begeleiding van asielzoekers zeer privacygevoelig is.

Blok A t/m G

In het AZC leven maximaal vierhonderd asielzoekers. Ten tijde van het onderzoek waren veruit de meesten van hen in afwachting van een beslissing op hun asielaanvraag. Een klein aantal bewoners was in het bezit van een tijdelijke verblijfsvergunning en wachtte op de toewijzing van een eigen woning.

De zeven tijdelijke gebouwen binnen de omheining van het AZC zijn alfabetisch geordend. Naast de slagboom en een drietal vlaggenmasten, die de entree van het centrum markeren, ligt blok F, waarin onder meer de portier en de twee recreatieruimten (één voor de mannen en één voor de vrouwen in het centrum) zijn ondergebracht. De blokken A t/m E bestaan ieder uit een aantal woonhuizen waarin acht volwassen asielzoekers een woonkamer, een keuken en een badkamer delen. De huizen hebben vier slaapkamers, waarin ieder twee bedden en twee stalen kasten staan opgesteld. Blok G, aan de achterzijde van het terrein, bevat naast een aantal klaslokalen, de kantoor- wacht- en gespreksruimten van het gezondheidscentrum, het COA (Centraal Orgaan opvang asielzoekers), DT&V, de vreemdelingenpolitie en VluchtelingenWerk.

Binnen de blokken A t/m G proberen asielzoekers zo goed en zo

kwaad hun tijdelijke leven vorm te geven hopende op een nieuwe bestemming in een eigen huis in Nederland.

Ondanks het grote aantal bewoners lijkt het AZC vaak leeg en verlaten. De gesloten gordijnen van de slaapkamers en de met folies beplakte glazen deuren ontnemen het zicht op dat wat zich binnen de huizen afspeelt. Enkel op zomerse dagen verplaatst het leven binnen de huizen zich naar de straat, de galerijen, de speelveldjes en de houten banken op de stoep. De asielzoekers lopen of fietsen naar de stad en kunnen het terrein op ieder moment van de dag verlaten, mits ze zich één maal per week bij het COA registreren. Asielzoekers, die tweemaal achtereenvolgend om zich te registreren, riskeren hun wekelijkse toelage en hun recht op opvang gedurende hun verlengde asielprocedure te verspelen.

De verlengde asielprocedure

Vanaf het moment van indienen van zijn of haar asielaanvraag doorloopt een asielzoeker een reeks procedures. Iedere opeenvolgende procedure kent haar eigen (on)geschreven regels: regels die de termijnen en locaties, verbonden aan deze procedures, afbakenen, of juist moedwillig even openlaten. De verlengde asielprocedure is één van de stadia in deze reeks. Een asielzoeker wordt doorgezonden naar de verlengde asielprocedure wanneer de IND (Immigratie- en Naturalisatie Dienst) inschat dat het niet mogelijk is om binnen de algemene, achtdaagse asielprocedure een zorgvuldige beslissing te nemen over het al dan niet toekennen van de asielaanvraag. Gedurende de verlengde asielprocedure heeft een asielzoeker recht op opvang in een AZC. De verlengde

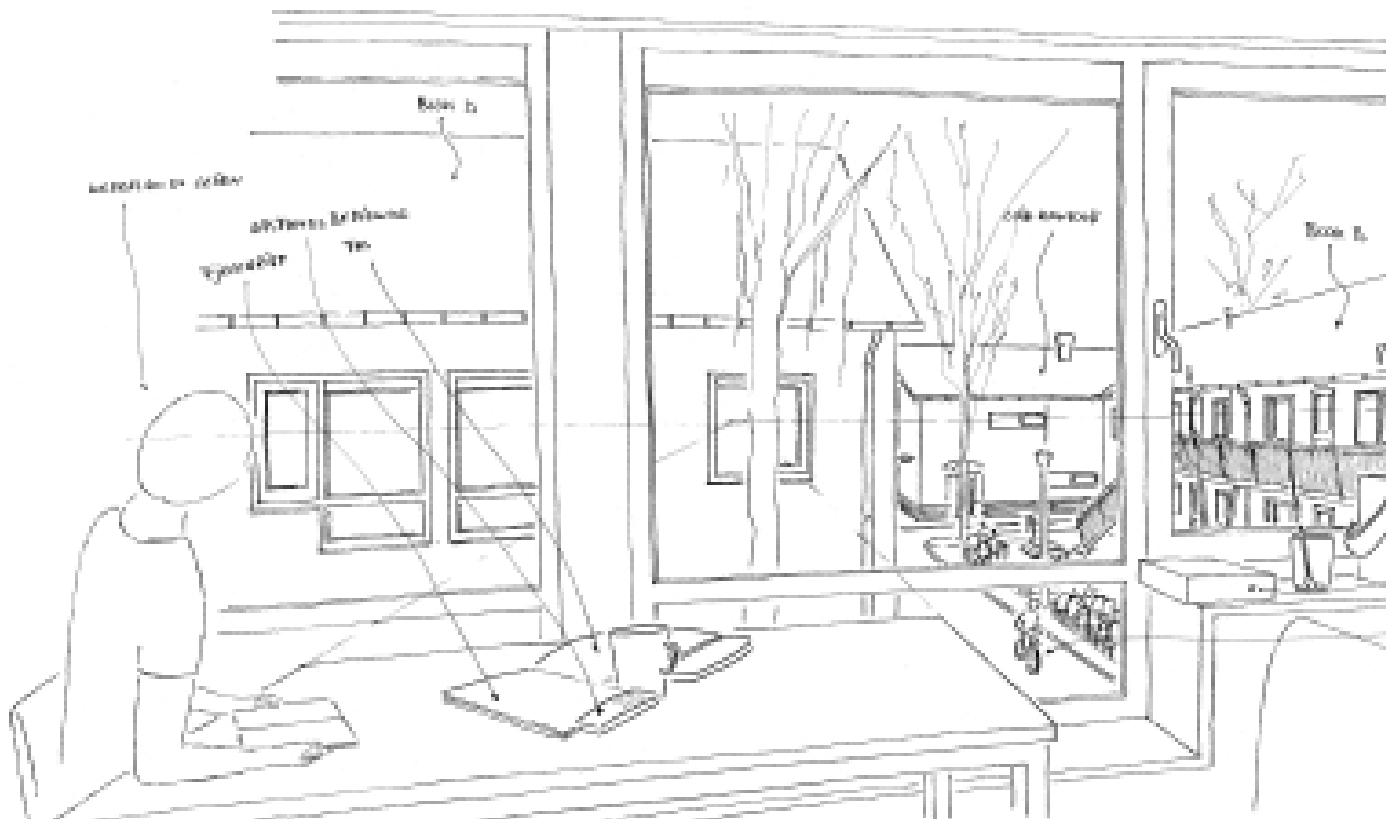
asielprocedure stelt de IND in de gelegenheid om; een asielaanvraag binnen een periode van een half jaar te beoordelen; de identiteit en herkomst van een asielzoeker vast te stellen; een vluchtverhaal te toetsen of zich te verdiepen in de veiligheidssituatie in het land van herkomst. Na dit half jaar 'slaat' de IND een meeromvattende

beschikking. Deze beschikking bestaat niet alleen uit een beslissing over de asielaanvraag, maar stelt tevens een limiet aan het verblijf van de asielzoeker in Nederland. Op het moment dat de IND een negatieve beschikking 'slaat', is een asielzoeker niet langer rechtmatig in Nederland. Vanaf dat moment start de 28-daagse vertrektermijn waarbinnen een asielzoeker Nederland moet verlaten. Aan het eind van deze termijn wordt het verblijf in het AZC desnoods gedwongen beëindigd.

Gedurende de 28-daagse vertrektermijn heeft een asielzoeker drie 'vertrekgesprekken' met een medewerker van DT&V. Het doel van deze gesprekken is om de terugkeer van een asielzoeker naar zijn of haar land van herkomst mogelijk te maken, een 'laissez passer' aan te vragen bij de betreffende ambassade en een vliegticket te boeken. Een asielzoeker kan hiervoor de hulp inroepen van het IOM (International Organization for Migration). Is de vertrektermijn eenmaal verlopen, dan kan een asielzoeker op ieder willekeurig moment door de vreemdelingenpolitie uit zijn of haar kamer in het AZC worden verwijderd. Doorgaans wordt hij of zij op de dag voor de verwijdering door het COA gevraagd om zijn of haar spullen te pakken.

Een asielzoeker heeft een aantal juridische mogelijkheden om een negatieve beschikking aan te vechten. Hij of zij kan in overleg met de asieladvocaat besluiten om in beroep te gaan tegen de beschikking. Met de beroepsprocedure wordt de uiterste datum waarop een asielzoeker uit Nederland moet vertrekken tijdelijk opgeschort, waardoor de uitspraak van het beroep in het AZC mag worden afgewacht. Zodra dit beroep door de rechter ongegrond is verklaard, vervalt wederom het recht op verblijf in Nederland en start de 28-daagse vertrektermijn opnieuw. Weliswaar heeft een asielzoeker vervolgens de mogelijkheid om hoger beroep aan

Na de 28e dag toont het asielzoekerscentrum haar ware gezicht

te tekenen bij de Raad van State, maar de uitspraak in het hoger beroep mag volgens de wet niet binnen de EU worden afgewacht. Op het moment waarop een asielzoeker uit het AZC dreigt te worden verwijderd, vraagt de asieladvocaat, de Raad van State vaak om toestemming om zijn of haar cliënt de uitspraak toch in Nederland te laten afwachten. Wanneer de Raad van State het risico te groot vindt om een asielzoeker al voor de uitspraak in het hoger beroep naar zijn of haar land van herkomst terug te sturen, wordt de vertrekkertijd weer tijdelijk opgeschort.

Bashshar's verhaal

Bashshar is een asielzoeker van middelbare leeftijd uit het Midden Oosten. Geconfronteerd met een negatieve beschikking, wordt Bashshar langzaam maar zeker gedwongen de realiteit van zijn naderende verwijdering uit het AZC onder ogen te zien. In de context van mijn participerende observatie als contactpersoon bij VluchtelingenWerk, heb ik Bashshar viermaal gesproken binnen een periode van drie maanden. Omdat we elkaars taal niet spraken, werden onze gesprekken vertaald door vertrouwenspersonen van Bashshar. De navolgende fragmenten uit het onderzoeksdagboek beschrijven delen uit drie van deze gesprekken. De gesprekken vonden plaats in blok G, in één van de gespreksruimten van VluchtelingenWerk.

Het onderstaande dagboekfragment beschrijft mijn eerste ontmoeting met Bashshar. Zijn asielaanvraag is door de IND afgewezen. Samen met zijn asieladvocaat heeft Bashshar beroep aangetekend tegen deze beslissing, maar dit beroep is door de rechter ongegrond verklaard. Bashshar's asieladvocaat heeft hoger beroep aangetekend en de rechter om toestemming gevraagd om zijn cliënt de uitspraak hiervan in Nederland te laten afwachten.

Als we tegenover elkaar zitten pakt Bashshar zijn mobiele telefoon. Hij heeft een vriend bereid gevonden om via de telefoon te tolken. Hij zet zijn mobieltje op de speaker en legt het tussen ons in op tafel. Bashshar vertelt dat hij van DT&V te horen heeft gekregen dat hij het land moet verlaten. Ik stel voor om zijn advocaat te bellen. We spreken af om snel weer bij elkaar te komen.

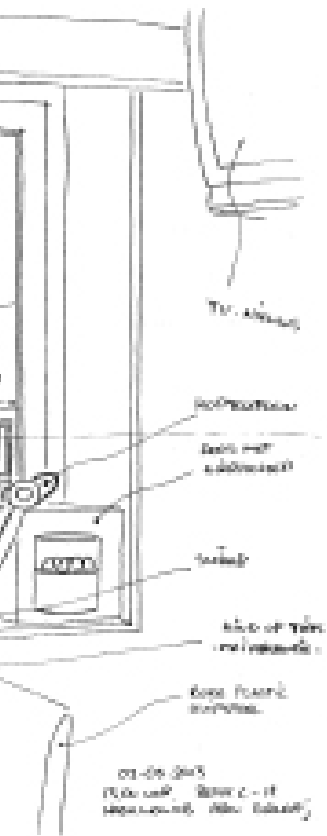
Voorafgaand aan het tweede dagboekfragment heb ik contact opgenomen met Bashshar's asieladvocaat. De Raad van State heeft de asieladvocaat laten weten geen toestemming te geven om Bashshar de uitspraak in het hoger beroep in Nederland af te wachten. Bashshar's situatie lijkt dan ook uitzichtloos. De 28-daagse vertrekkertijd is inmiddels verstreken. Tijdens een

eerder gesprek met zijn contactpersoon bij het IOM heeft Bashshar gezegd dat hij het te gevaarlijk vindt om terug te keren naar zijn land van herkomst. Zijn familie is op de vlucht geslagen voor het geweld in eigen land. Door de beslissing van de Raad van State voelt Bashshar zich gedwongen om zich te oriënteren op een bestemming in zijn land van herkomst waar hij zich enigszins veilig voelt. Hij overweegt hierover opnieuw met IOM in gesprek te gaan.

Bashshar pakt zijn mobiel en belt zijn vriend, die weer voor ons wil tolken. Na verloop van tijd merk ik dat Bashshar's vriend wat omzichtig gaat praten. Hij lijkt te aarzelen om me iets te vertellen, maar doet het uiteindelijk toch. Hij zegt dat het "niet goed gaat met [Bashshar]", dat hij psychische problemen heeft en af en toe uit wanhoop met zijn hoofd tegen de muur slaat. "Je kunt het zien aan zijn ogen. Hij is er met zijn hoofd niet bij. Kunt u voor hem contact opnemen met het IOM?" (fragment onderzoeksdagboek).

Het derde dagboekfragment beschrijft een gesprek met Bashshar en Ghalib (fictieve naam), een kennis van Bashshar uit het AZC die heeft aangeboden om te tolken. Voorafgaand aan dit gesprek heb ik telefonisch overlegd met Bashshar's asieladvocaat en zijn contactpersoon bij het IOM. De advocaat heeft me laten weten nadere juridische stappen te overwegen, maar desondanks niet kan uitsluiten dat Bashshar terug zal moeten keren. Zijn contactpersoon bij het IOM vertelde me dat hij Bashshar niet zal bijstaan. Alleen asielzoekers die volledig achter hun terugkeer staan worden door het IOM geholpen.

Als ik Bashshar vertel wat ik in het telefoongesprek met zijn contactpersoon bij het IOM te weten ben gekomen, kijkt Ghalib me verbouwereerd aan en zegt: "Moet hij ze dan vertellen dat hij graag terug wil?" Ghalib vertaalt mijn woorden voor Bashshar, die er bleek uitziet en me met lege ogen aankijkt. Ik zeg dat Bashshar er ernstig rekening mee moet houden dat hij terug zal moeten keren. Als hij dit niet vrijwillig doet, riskeert hij te worden uitgezet door de vreemdelingenpolitie. Het enige alternatief hiervoor is de illegaliteit in te gaan. Bashshar antwoordt dat hij zich aan de wet wil houden en niet door de politie wil worden opgepakt. Ik vertel hem dat zijn asieladvocaat het nog niet opgeeft en nadere juridische stappen overweegt, maar ik betwijfel of dit werkelijk tot Bashshar doordringt. Bashshar vraagt of ik een NS-dagkaart voor hem kan regelen bij het COA (Centrale Organisatie opvang Asielzoekers). Hij moet er een dagje tussenuit, "want", zegt Bashshar: "ik word gek hier op het centrum" (fragment onderzoeksdagboek).

Boven: De entree van het centrum. Schets door Clemens Bernardt

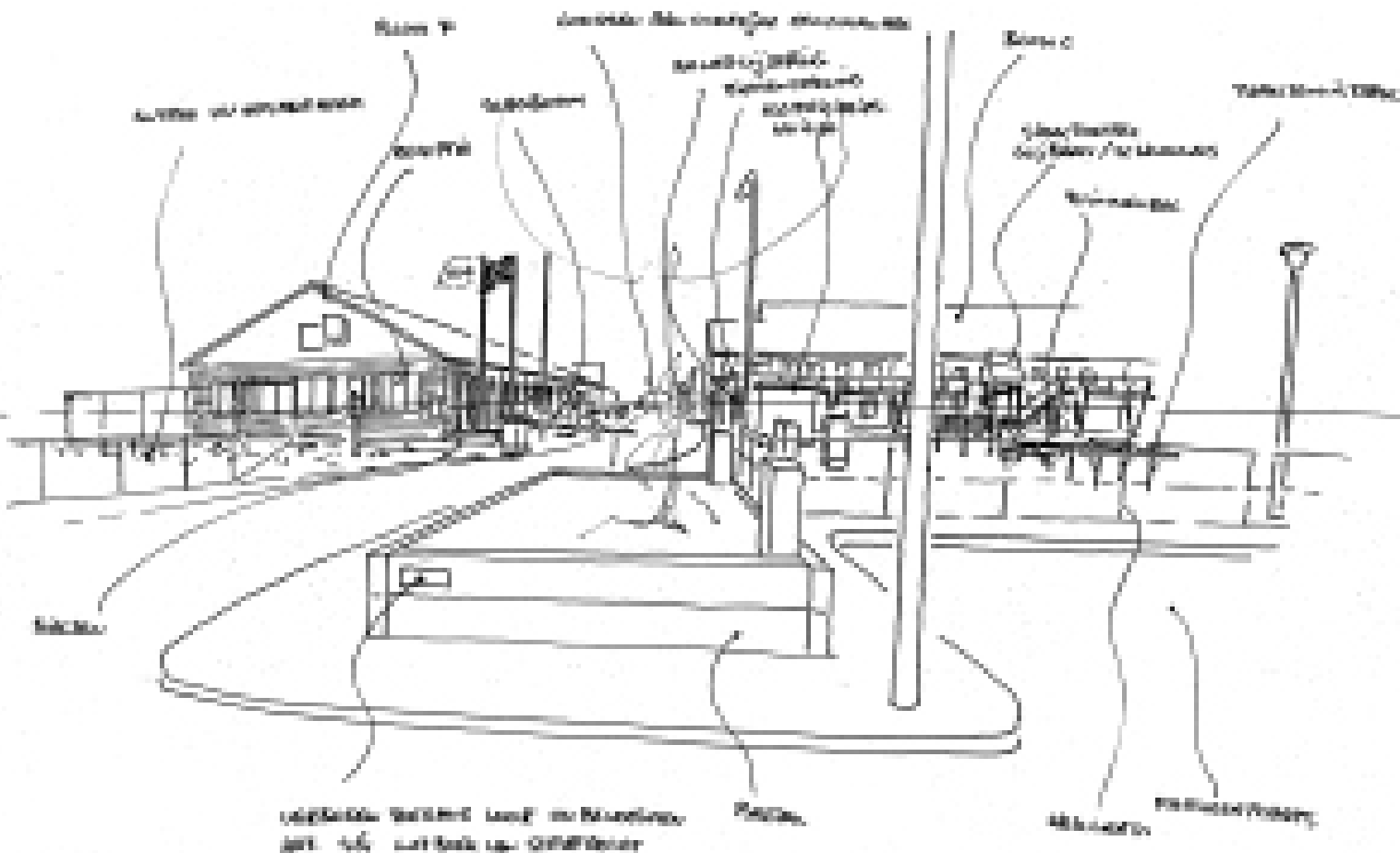
Onder: Dit is een huiskamer in het AZC met zicht op een tweetal woonblokken en het kantoor van COA. Schets door Clemens Bernardt

De staat van verwijderbaarheid

Een asielzoeker met een negatieve beschikking bevindt zich in een permanente staat van verwijderbaarheid. Weliswaar beschikt een asieladvocaat over een aantal juridische procedures om het naderende vertrek van zijn of haar cliënt op te schorten, maar het moment van een al dan niet gedwongen verwijdering uit het AZC blijft als een zwaard van Damocles boven het hoofd van de asielzoeker hangen. Dit moment komt met iedere ongunstige beslissing in deze procedures dichterbij. Naarmate de verlengde asielprocedure voortduurt en het aantal negatieve juridische uitspraken toeneemt, wordt een asielzoeker doorgaans steeds wanhopiger. Terwijl hij of zij probeert het moment van verwijdering uit het AZC af te wenden, wordt een asielzoeker zich meer en meer bewust van het naderende moment waarop zijn of haar verwijdering uit het centrum onontkoombaar zal zijn. Dit moment, waarop rechtszekerheid omslaat in onzekerheid, is de 28e dag. Na deze dag wordt een asielzoeker in een situatie gebracht waarin hij of zij weliswaar rechtmatig 'verwijderbaar' is geworden, maar nog niet op de hoogte is gebracht van de dag waarop dit daadwerkelijk plaats zal vinden. In deze onzekere situatie wordt een asielzoeker gedwongen om zich te heroriënteren op zijn of haar toekomst.

Tot de 28e dag bieden de blokken A t/m G de illusie van een relatief open, veilige en vertrouwde omgeving waarin een asielzoeker, soms tegen beter weten in, mag hopen op een verblijfsvergunning en een nieuwe bestemming in Nederland. Na deze dag toont het AZC haar ware gezicht; een grensgebied dat de onzekerheid van haar tijdelijke bewoners op de spits drijft. Bashshar is helaas slechts één van de vele asielzoekers die, in de greep van dit grensgebied, langzaam maar zeker tot wanhoop zijn gebracht.

CLEMENSBERNARDT IS OPGELEID ALS ARCHITECT EN MOMENTEEL COMBINEERT HIJ ZIJN VRIJWILLIGERSWERK BIJ VLUCHTELINGENWERK MET EEN PROMOTIE ONDERZOEK AAN DE RIJKS UNIVERSITEIT GRONINGEN EN RABBOUD UNIVERSITEIT NIJMEGEN.

OP WEG NAAR EEN WELKOM

In het voorjaar van 2015 maakte Judith Zijlstra in samenwerking met de Afghaans-Nederlandse filmmaker Ramin Rasouli een fotoreportage over de reis van elf Afghaanse, Syrische en Iraanse migranten vanuit Turkije en Griekenland naar diverse landen in Noord- en West-Europa. De beelden geven inkt in de alledaagsheid van het on/welkom zijn in Europa.

Op een bankje in het Viktoriapark kwamen we de Afghaanse familie Husseini tegen. Het was januari, en naar Griekse standaarden behoorlijk donker en koud. Vader Mojtaba en moeder Zara hadden een zoontje van zes, en Zara was net drie weken geleden bevallen van een meisje, Fatemeh. Ze waren al drie maanden in Griekenland. De winter maakte het er niet makkelijker op om door te reizen. Ze wilden graag naar Duitsland, Zweden of Nederland om daar een toekomst op te bouwen., want van andere Afghanen hoorden ze dat de kans op asiel daar het grootst was. Vader Mojtaba had geprobeerd om als fruitplukker op het Griekse platteland te werken. Voor één week hard werk kreeg hij echter maar € 5,- aan loon uitbetaald. Ondertussen slonk hun spaargeld, dus wilden ze graag zo snel mogelijk doorreizen. De familie had ondertussen al drie mislukte pogingen achter de rug om via een smokkelaar de grens met Macedonië over te steken. De prille leeftijd van dochter Fatemeh hield hen in deze onderneming niet tegen.

In februari lukte het de familie Husseini eindelijk om Macedonië te bereiken. 's Nachts in het donker hadden ze de grens overgestoken, hopend dat kleine Fatemeh niet zou huilen. Enkele weken later kwamen ze aan in Duitsland, waar ze uiteindelijk asiel aanvraagden.

Tot begin dit jaar probeerden vele andere migranten, zoals de familie Husseini, met hun gezin of als individu alleen Europa te bereiken.

Nu heeft de reis een collectiever karakter gekregen waarbij migranten zich in grotere groepen verplaatsen. Dit heeft de reis in veel opzichten makkelijker gemaakt. Migrantten hoeven immers geen duizenden euro's meer te betalen aan een mensensmokkelaar die hen 's nachts stiekem door de bossen voert en migranten hebben nu toegang tot een uitgebreider netwerk van mensen die de bestemming al hebben bereikt.

De migrantenstroom die zich van het oosten naar het westen van Europa beweegt, heeft een onmiskenbare impact op de mogelijkheden voor opvang ter plaatse en de gastvrijheid van lokale inwoners. Waar horeca-uitbaters in Griekenland voorheen een oogje dicht knepen, kwam de gastvrijheid erg onder druk te

JUDITH ZIJLSTRA HEEFT PERZISCH, TURKS EN MIGRATIESTUDIES GESTUDEERD. MOMENTEEL DOET ZIJ VOOR HAAR PHD AAN DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM ONDERZOEK OVER IRAANSE MIGRATIE NAAR HET WESTEN. DAARNAAST ONDERSTEUNT ZE VLUCHTELINGSTUDENTEN IN HUN INTEGRATIE IN NEDERLAND (JUDITZIJLSTRA@HOTMAIL.COM).

FILMMAKEREN SCENARIOSCHRIJVER RAMIN RASOULI HEEFT DIVERSE SPEELFILMS, DOCUMENTAIRE EN KORTE FILMS OP ZIJN NAAM STAAN. IN ZIJN FILMS BESTEEDT HIJ VEEL AANDACHT AAN MENSENRECHTEN EN VOORAL AAN HET LOT VAN ONTHEEMDE AFGHANEN IN IRAN EN EUROPA.

MET MEDEWERKING VAN ÁRDÍS KRISTÍN INGVARSDÓTTIR.

staan toen op eilanden als Kos en Lesbos in de zomer van 2015 duizenden mensen op straat moesten slapen. Grieken konden de migranten niet langer van gratis eten en toiletbezoeken voorzien (Marit de Looijer spreekt in dit themanummer over een compassion fatigue). Aan de andere kant zijn er door de enorme zichtbaarheid van de migrantencrisis ook veel sociale initiatieven en inzamelacties ontstaan en reizen veel vrijwilligers en activisten af naar Griekenland om een handje toe te steken. De eerste vier foto's in dit artikel richten zich op de situatie in Griekenland. Hierbij worden ook beelden gebruikt van Árdís Kristín Ingvarsdóttir, een IJslandse onderzoekster/activiste die betrokken is bij de ondersteuning van migranten in Griekenland. Vervolgens wordt Hazem (een Syrische vluchteling) geportretteerd op zijn weg van Griekenland naar Nederland.

Foto: Árdís Kristín

ONDER: "Recreating Home"

Op deze foto zit een Afghaanse familie in een tent in het park Pedion tou Areos. Na aankomst in Athene huren veel vluchtelingen een klein en goedkoop appartement samen met hun familie of met vrienden. In de afgelopen zomer ontstond er echter een gebrek aan woonruimte. Bovendien was het veel te warm om met een groep mensen of een gezin op een kamer te zitten. Veel migranten besloten dan ook in een tent te gaan verblijven in het park Pedion tou Areos waar velen zich vrijer voelden en gemakkelijker contacten konden leggen met andere lotgenoten.

Sommigemigrantenenvrijwilligers vandesolidariteitsbewegingmaakten zich echter ook zorgen dat het park overvolkonraken. Ditzoutotklachten kunnen leiden bij de omwonenden van het park en negatieve publiciteit kunnen aanwakkeren van de (in sommige gevallen al behoorlijk xenofobische)Griekse media. Dusook indezobuitenruimtetewas gastvrijheid niet vanzelfsprekend, maar een ruimtelijke onderhandeling.

BOVEN: Viktoriaplein: de centrale ontmoetingsplek in Athene

Na aankomst in Athene gaan veel Afghanen meteen naar het Viktoriaplein. Het is een centrale ontmoetingsplek voor diegene die net in Griekenland zijn aangekomen en op zoek zijn naar informatie om hun verdere reis te regelen. Rondom het plein staan verschillende – vaak drukbezette – bankjes. De publieke ruimte fungeert hier als platform bij uitstek om informatie uit te wisselen over accommodatie, werk, contactpersonen en de weg naar gunstigere plekken in Europa. Veel Afghanen leggen hier contact met smokkelaars of zien oude bekenden terug.

LINKS: Nieuwkomers

Doordeblijvendetoestroomvangroepen nieuwkomers werd het erg druk op het Viktoriaplein. Omdezereden weken veel Afghaanse migranten uit naar het park Pedion tou Areos in Athene. Hier konden ze uitrusten van hun reis, contacten leggen met andere Afghanen en een plek vinden om te slapen. Ook waren er diverse groepen vrijwilligers actief die water uitdeelden en meehielpen in het voorzien van onderdak.

Foto: Árdís Kristín

BOVEN: Campingbedje

In het park Pedion tou Areos, op een plek waar veel Afghaanse vrouwen met baby's verbleven, had een Grieks gezin een campingbedje bezorgd. Het gezin was de dag daarvoor naar het park gekomen voor een wandeling. Toen ze een vluchtelingenkind zagen besloten ze een campingbedje te geven dat hun eigen kind niet meer nodig had. Het bedje werd echter door niemand gebruikt en het ging vrij snel stuk. Hoewel het bedje dus met de beste bedoelingen was gedoneerd, sloot het blijkbaar niet erg aan bij de behoeften van de migranten in het park.

RECHTS: Hazem in Griekenland

Hazem is in mei 2014 uit Syrië gevlucht. Na acht maanden in Turkije te hebben gewerkt, ondernam hij begin 2015 de oversteek naar Griekenland waar hij nu sedert enkele maanden verblijft. Hij kan echter geen werk vinden en ook het indienen van een asielaanvraag praktisch onmogelijk.

Toch hebben jongens als Hazem het relatief goed, vergeleken met andere groepen migranten die in Griekenland aankomen. Hazem heeft gestudeerd in Syrië en spreekt Engels. Bovendien heeft hij een alternatieve, Westerse levensstijl waardoor hij, volgens zijn ervaring, gemakkelijker in contact komt met andere Europeanen.

Foto: Ramin Rasouli

LINKS: Hazem in het AZC

Hazem ondernam verschillende pogingen om met een valse ID-kaart van Griekenland naar West-Europese landen te vliegen. Hij contacteerde hiervoor geen smokkelaar, maar deed op internet zelf uitgebreid onderzoek naar goedkope vliegtickets en probeerde uit te vissen in welke luchthaven hij de minste kans zou lopen om gepakt te worden. In juni 2015 boekte Hazem uiteindelijk een vlucht vanaf het grote vliegveld van Athene. Hij had het geluk dat zijn ID-kaart niet goed gecontroleerd werd en hij kwam veilig in Nederland aan. Zijn geliefde gitaar moest hij echter achterlaten in Athene. Hazem vroeg asiel aan in Nederland en verbleef in diverse AZC's, waaronder dit AZC in Den Helder. Twee maanden later werd zijn aanvraag goedgekeurd.

RECHTS: Hazem's woonruimte in Griekenland

Samen met een aantal andere Syriërs huurde Hazem een eenvoudige kamer samen met een andere Syrische jongen en slaapt op de grond. Gelukkig had Hazem zijn gitaar meegenomen.

Op een dag kwamen de burens echter binnen. Ze maakten foto's en dreigden de politie te bellen. Ze hadden lucht gekregen van 'illegale' Syriërs die in het huis zouden wonen.

Foto: Ramin Rasouli

Foto: Ramin Rasouli

Foto: Ramin Rasouli

RECHTS: Hazem en Aziz in Nederland

Hazem is blij verrast dat hij in Nederland maar weinig te maken krijgt met racisme. Hij beschrijft de mensen als 'heel vriendelijk'. In Turkije of Griekenland was dit namelijk geen evidentie en voelde hij zich vaak onveilig; 'Hier in Nederland helpen ze je om onafhankelijk te worden, hoe je een bus of trein moet nemen.' Twee maanden later kwam ook Hazem's goede vriend Aziz naar Nederland. Hij verbleef in diverse AZC's, waaronder in het Drentse Hogeveen. Als het even kan zoeken Hazem en Aziz elkaar op, ook al moeten ze daarvoor meer dan drie uur in de trein zitten. Het onderhouden van hun sociale netwerk is voor vluchtelingen erg belangrijk.

Aziz heeft het gevoel dat hij al heel lang in Nederland woont. Ook al lijken andere steden zoals Istanbul of Izmir meer op zijn thuisstad in Syrië, hier voelt hij zich geen vluchteling. 'Het gaat om het gevoel, niet om de plek'.

INTERVIEW Ilse van Liempt en Vincent de Jong

DE WE ARE HERE-GROEP IN AMSTERDAM

De We Are Here (WAH) groep in Amsterdam heeft gebroken met het idee dat ongedocumenteerde migranten geen stem hebben in het publieke debat. Dit interview gaat in op de bestaansgeschiedenis van dit rondtrekkend collectief, en laat zien dat zichtbaarheid een ruimtelijke strategie kan zijn.

De We Are Here groep bestaat reeds drie jaar en zit steeds in wisselende, tijdelijk gekraakte, locaties zoals tentenkampen, leegstaande kantoren, een Vluchtkerk of Vluchtgarage (zie kaart) – waar de voorwaarden en condities van hulp en toezicht steeds anders zijn. Ondanks de grote onzekerheid over hun toekomst zijn ze een hechte groep, die een belangrijke rol speelt in het lokale vluchtlingendebat van Amsterdam. Hun zichtbaarheid in verschillende buurten en op openbare plekken zorgt ervoor dat hun motto 'geen mens is illegaal' wijd verspreid wordt.

Op 22 September spraken Vincent de Jong en Ilse van Liempt met Osman (woordvoerder van WAH en van Somalische afkomst) en Joyce (van Nederlandse afkomst en behorend tot de steungroep WAH). Het doel van het gesprek was een korte geschiedenis schetsen van een groep vluchtelingen in Amsterdam die afgewezen maar onuitzetbaar zijn en besloten hebben om deze onmenselijke situatie zichtbaar te maken aan de hand van politieke acties en media optredens. Dit was een dapper besluit daar het naar Nederlandse normen voor het eerst was dat asielzoekers van verschillende nationaliteiten en culturen zelf het heft in eigen handen namen en één groep vormden. In lijn met dit themanummer is het interview bewust in dialoog vorm weergegeven zodat inzichtelijk wordt gemaakt wat het perspectief op een gastvrije stad van onderop is.

Wanneer is WAH begonnen, wie was de initiatiefnemer?

Osman: Het is moeilijk om te zeggen wat nu het oprichtingsmoment was van de beweging, omdat er eigenlijk niets georganiseerd was zoals bij een normale organisatie. Het gebeurde gewoon, omdat het vreemdelingenbeleid om verzet vroeg, omdat de politiek ons in de steek liet. Elke dag werden er mensen uit asielzoekerscentra of vreemdelingendetentie op straat gezet. Waar moesten ze heen?

Vincent: Het begon met Dr. Co (die niet aanwezig kon zijn bij het interview). Hij liet stiekem enkele asielzoekers overnachten in zijn fietsenwerkplaats op het terrein van de protestantse Diaconie. Toen de fietsenwerkplaats weg moest, hebben ze tentjes opgezet in de tuin.

Joyce: Het was een heel lastige situatie voor de Diaconie omdat ze graag hun humanitaire kant lieten zien, maar tegelijkertijd vonden dat ze niet een te groot aantal vluchtelingen op hun terrein konden laten slapen. Dat was in augustus 2012.

Was dat het moment waarop het tentenkamp Notweg is begonnen in Amsterdam Nieuw West?

Joyce: Ja. De inspiratie kwam van het tentenkamp voor Asielzoekerscentrum Ter Apel een jaar eerder. Voor de zichtbaarheid was het goed om uit de privésfeer van de Diaconietuin te komen en het publieke domein in te gaan.

Was het jezelf zichtbaar maken in de publieke ruimte een bewuste strategie om zo je punt te maken?

Osman: Ja. De zichtbaarheid was belangrijk voor de groep. Het is in het tentenkamp dat de leus We are Here voor het eerst gebruikt werd. Voor ons was het heel belangrijk dat we als een groep bij elkaar konden blijven. We wilden dat het brede publiek zag dat we op straat stonden en nergens heen konden.

Hoe waren jullie georganiseerd?

Osman: Er zijn altijd sleutelfiguren nodig die beslissingen nemen. Die hadden wij ook.

Joyce: In het begin ging het vooral om de beslissing wie er met de media spreekt. Later, toen de burgemeester zich met de actie ging bemoeien, werd het anders. Hij heeft de groep aan het einde van het tentenkamp twee voorstellen gedaan. Eén maand opvang in een VBL (vrijheidsbeperkende locatie) of één maand daklozenopvang. Dat eerste weigerde iedereen direct omdat ze dat al eerder hadden gezien, Van het tweede wist een aantal mensen niet wat het was en zijn ze gaan kijken. Uiteindelijk heeft ook hier niemand voor gekozen want dat zou de beweging kapot maken. De burgemeester onderschatte de groep heel erg. Hij dacht dat ze allemaal korte termijn beslissingen zouden nemen en dat ieder voor zichzelf zou kiezen. Maar de groep had ook toen al een oplossing voor de lange termijn voor ogen. Dat kwam ook door de media-aandacht en het

gevoel dat ze echt iets konden bereiken. Ik denk dat het in hun voordeel was om als groep bij elkaar te blijven. Dat vond ook de groep vanaf het begin af aan het allerbelangrijkste. De ontruiming van het tentenkamp Notweg eind November 2012 illustreerde dit. 107 mensen waren er op dat moment en iedereen bleef bij elkaar tot het bittere eind. Iedereen is uiteindelijk ook opgepakt.

Osman: Vanaf dat moment ontstond er een ander beeld van ons in de media. Het publiek kon zien dat we echt niet terug konden. Degenen die waren opgepakt stonden al snel weer op straat. Dat liet zien dat er echt een structurelere oplossing nodig was.

We wilden dat het brede publiek zag dat we op straat stonden en nergens heen konden

De toen gekraakte Vluchtkerk was een heel publieke plek. Er waren veel vrijwilligers die meewerkten. Wat betekende dat voor de organisatie?

Joyce: Veel mensen brachten kleren en eten. Er werd ontzettend veel gedaan door vrijwilligers. De Diaconie besloot na de acht maanden van de Vluchtkerk te stoppen met hun intensieve ondersteuning.

Gastvrijheid kan dus ook iets tijdelijks zijn?

Joyce: Ja. De Diaconie had al eerder aangegeven dat ze maar tijdelijk zouden helpen. In eerste instantie maar tot Kerstmis, dat

was maar een maand. Maar als je eenmaal aan zoiets begint, is het lastig om te stoppen.

Osman: Als we op een nieuwe plek komen, gaan we altijd flyeren in de buurt. We hebben weinig negatieve reacties gehad.

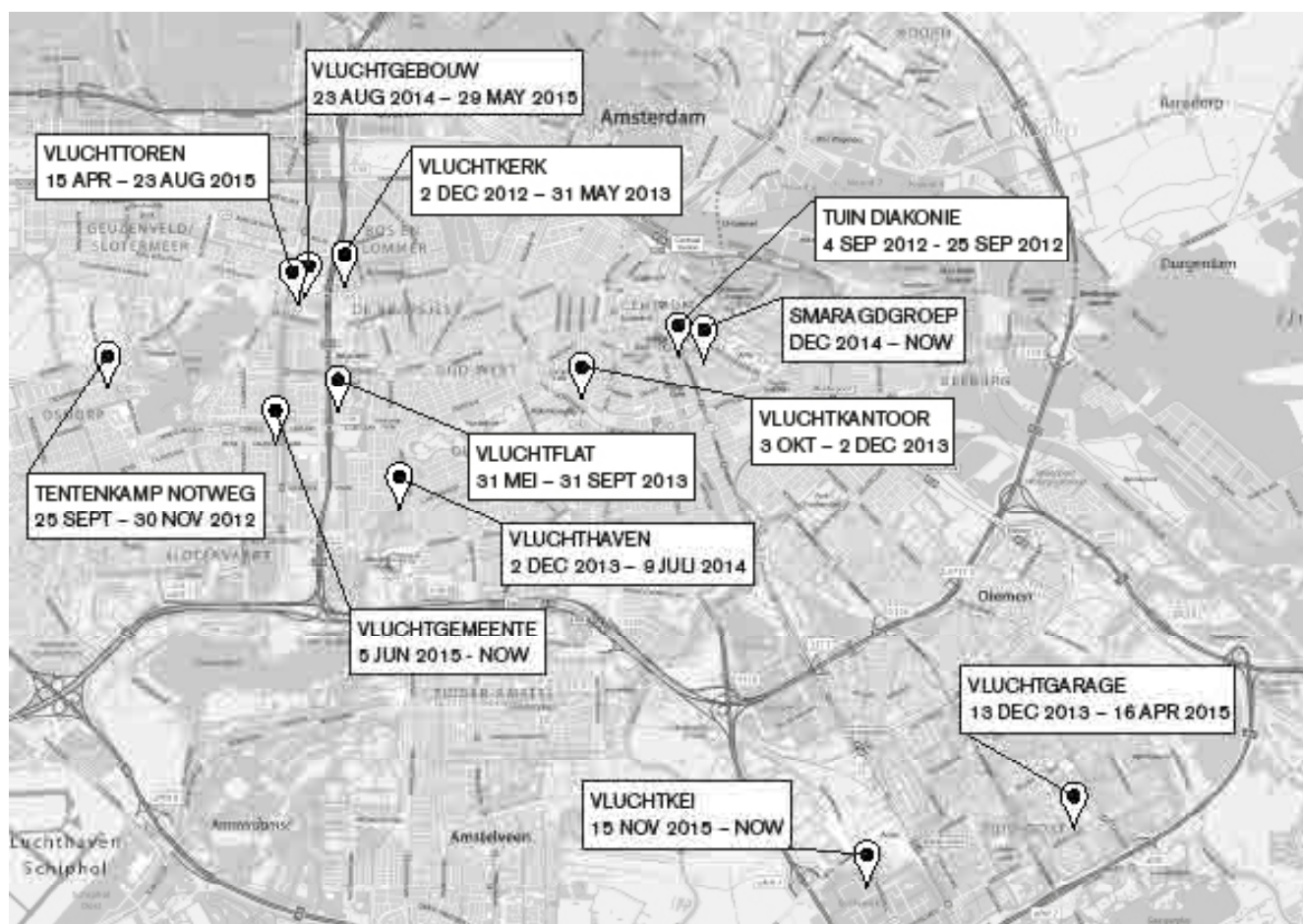
Joyce: Direct na de kraak van de Vluchtgarage in Zuidoost roerden de buurtbewoners zich wel. Ze zeiden dat hun buurt net een beetje in de lift zat en dat ze niets tegen vluchtelingen hadden, maar wel tegen slechte opvang onder barre omstandigheden. Daar zouden problemen van komen. Ze waren tegelijkertijd boos op het stadsdeel omdat ze die garage zo lang leeg hadden laten staan terwijl de sloop al een tijd op het programma stond.

Hoe ziet de groep er nu uit en hoe is die veranderd door de tijd?

Joyce: In de Vluchtkerk waren er ongeveer 150 mensen, nu zijn het er 250 à 300. De groep wisselt steeds van samenstelling. Bij elke verhuizing waren de Diaconie en de gemeente bang dat er nieuwe mensen bij kwamen. Maar het is heel bijzonder om te zien dat de groep voor een groot deel uit dezelfde mensen blijft bestaan. Inmiddels is de groep verdeeld over vier locaties, omdat het makkelijker is om in kleine groepen te wonen. Soms is er een goede groeps sfeer, maar op andere momenten is dat minder. Er is veel stress en radeloosheid. Sommige mensen raken na verloop van tijd gedesillusioneerd. Van de 159 mensen uit de Vluchtkerk heeft nu 25% een verblijfsvergunning en nog een aantal zit in procedure.

Osman: Mensen kwamen en gingen de hele tijd. En ja, sommige mensen zijn moe. Ik heb ook in die situatie gezeten. Het is niet gemakkelijk. Het enige wat we hebben is elkaar.

Kaart: Pablo in Motion

Hoe positioneert de burgemeester van Amsterdam zich ten aanzien van WAH?

Osman: Hij heeft me vaak gezegd dat sommigen van ons beter terug naar huis kunnen. Ik vind dat echter niet de taak van de burgemeester.

Joyce: Hij heeft zich vaak als vriend gepositioneerd, om iets gedaan te krijgen. Dat doet hij inmiddels niet meer. Het klopt niet dat de burgemeester zo betrokken is bij deze zaak. Je zou verwachten dat een wethouder Zorg dit op zich neemt, maar nee. Ik weet nog dat mensen in het begin heel blij waren dat de burgemeester hen serieus nam. Maar hij heeft de actie onder Openbare Orde geschaard en wil er iets mee bewijzen. Bovendien heeft de burgemeester zich vaak uitgelaten tegen krakers en activisten. Het advies dat hij aan WAH mensen geeft is dat ze zich niet moeten inlaten met krakers. Maar krakers helpen deze mensen een plek voor zichzelf in de stad op te eisen.

Osman: De burgemeester zegt ook altijd dat hij alleen maar met individuen wil spreken en niet met een groep. Hij wil alles individualiseren en ons als groep uit elkaar halen. Maar wij blijven bij elkaar, wat er ook gebeurt. Als je geen plek hebt waar je naar toe kan gaan, als je niet meer bij een vriend wilt slapen en geen zin meer hebt in gezeur over dat je teveel water gebruikt, dan moet je jezelf organiseren. Veel mensen van ons voelen dat dit de enige plek is waar ze kunnen zijn.

De We Are Here groep gaat over veel meer dan huisvesting

Hoe positioneren jullie je in het debat? En is dat door de tijd veranderd?

Joyce: Op een gegeven moment realiseerden mensen zich dat ze teveel gefocust waren op huisvesting. WAH gaat over veel meer dan dat. Het gaat over het recht op een normaal leven, het recht om te werken, te studeren en op goede medische zorg. De vluchtelingen laten zichzelf niet als slachtoffer zien, ze eisen hun rechten op. Dat is iets anders dan zeggen: help mij.

Het bijzondere aan de WAH groep is dat ze na 3 jaar nog steeds bestaan en dat de media nog steeds geïnteresseerd is in het verhaal.

Osman: Zolang er mensen zijn die niet mogen blijven en ook niet terug kunnen naar hun land van herkomst, zullen we blijven vechten. Het politieke moment van nu vraagt om een reactie. We moeten protesteren. En dat kan, want onze actie is sterk en onze groep ook.

Joyce: Osman, ik waardeer jullie doorzettingsvermogen enorm. Al zijn er ook mensen in de groep voor wie het teveel is. Maar de groep is divers en sommige mensen binnen de groep kunnen veel werk verzetten.

Ali, één van de We Are Here bewoners "I became like a butterfly"

2005: Ali vlucht vanuit het Somalische Chula-eiland waar de gediscrimineerde Bajuni-stam woont. Hij maakt de overtocht via de Middellandse Zee. Nederland wijst zijn asielaanvraag af wegens gebrek aan bewijs van zijn Bajuni-afkomst en zet hem op straat met de aanzegging Nederland te verlaten. Hij probeert met een vals paspoort via Calais om Engeland te bereiken. Na twee weken detentie en een uitzetting naar Schiphol wordt hij wederom op straat gezet zonder geld, paspoort of voorzieningen.

2006: Na bij een straatcontrole te zijn aangehouden wordt in vreemdelingendetentie een tweede asielerzoek afgewezen. Na drie maanden wordt Ali niet uitgezet maar op straat gezet.

2007: Ali woont op straat, bij vrienden, in een particuliere vluchtelingenopvang. Hij volgt Nederlandse les en doet vrijwilligerswerk bij Gered Gereedschap voor de Derde Wereld.

2009: Vluchtelingenwerk betaalt een taalanalyse die Ali's Bajuni afkomst bewijst.

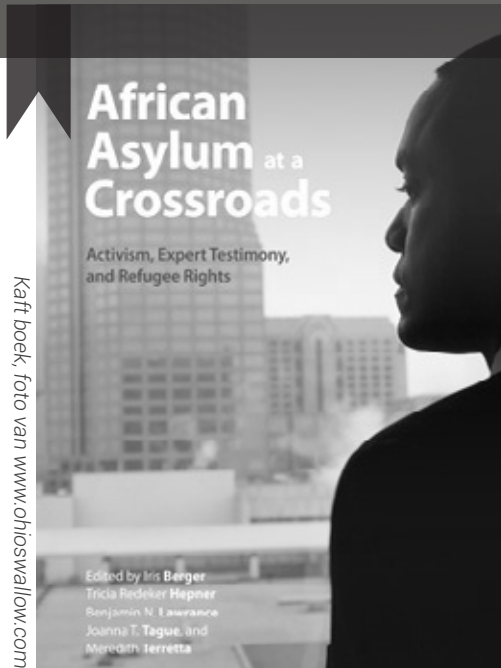
2010: Zijn derde asielaanvraag wordt afgewezen. De taalanalyse wordt niet erkend als nieuwe informatie, Ali had deze tijdens de eerste procedure moeten indienen. Opvang door de gemeente Amsterdam wordt afgewezen vanwege het ontbreken van een verblijfstitel.

2013: Ali sluit zich aan bij het WAH tentenkamp in de tuin van de Diaconie en in Osdorp en gaat ook mee naar de gekraakte Vluchtkerk.

2014: Als hij in de Vluchthaven zit, onderzoekt Vluchtelingenwerk op verzoek van de gemeente of Ali terug kan naar Somalië of een status in Nederland kan krijgen. Hij heeft inmiddels een geboortakte en een ID-bewijs van de Somalische ambassade in Brussel. De gemeente erkent dat hij vader is van een dochter bij een Nederlandse moeder. Ondanks dit bewijs wordt tijdens verblijf in de volgende gekraakte locatie, het Vluchtgebouw, Ali's vierde asielerzoek afgewezen.

2015: Ali verblijft momenteel in de gekraakte Vluchtgemeente en heeft inmiddels een verklaring van de Somalische ambassade gekregen over zijn Chula afkomst.

ILSE VAN LIEMPT WERKT ALS UNIVERSITAIRE DOCENT BIJ HET DEPARTEMENT SOCIALE GEOGRAFIE EN PLANOLOGIE VAN DE UNIVERSITEIT UTRECHT. HAAR WERK FOCUST MET NAME OP MIGRATIE, MENSENSMOKKEL, MENSENRECHTEN, GENDER EN BELONGING. VINCENT DE JONG (WWW.ALLINCLUDED.NL) IS ALS ACTIVIST BETROKKEN BIJ ONDER MEER ALL INCLUDED EN WATCH THE MEDEN HIJ AGERT TEGEN EEN REPRESSIEF VREEMDELINGENBELEID IN NEDERLAND EN DAARBUITEN. WEBSITE WAH: WWW.WIJZIJNHIER.ORG

Joris Schapendonk

Als ergens de scheidslijn tussen welkom/onwelkom voor vele migranten geaccentueerd wordt is het in de asielpcedure. Waar geografen veelal de ruimtelijke excessen van de asielpcedure belichten (b.v. detentiecentra), is er minder aandacht voor de interne werking van de asielbureaucratie en de machtsverhoudingen in asielverhoren. Iris Berger en haar collega's vullen deze niche op door het bespreken van diverse asielcases in de Verenigde Staten en Europa.

De introductie spreekt van een general climate of suspicion en betoogt dat de asielpcedure nooit gereduceerd kan worden tot louter een wettelijke procedure omdat er sociaal-politieke en culturele processen mee gemoeid zijn. Hoofdstuk 1 van Tague geeft een alternatieve kijk op het huidige dominante beeld van de vluchteling als probleem. Met een casus uit de jaren '60, bespreekt ze hoe de toenmalige regering van Tanzania Mozambikaanse vluchtelingen verwelkomden als development opportunity. Hoofdstuk 2 (Terratta) tracht het beeld van 'de economische migrant' in de asielruimte te kantelen. Met een illustratieve casus over Kameroeners in de Amerikaanse asielpcedure beargumenteert ze dat de economische en politieke dimensies van Afrikaanse migratie niet los van elkaar gezien kunnen worden. Daaropvolgend schrijft Musalo in Hoofdstuk 3 over de veranderende rol van de academische expert in de asielpcedure.

De volgende zes hoofdstukken passen het beste bij dit themanummer omdat zij het asielproces benaderen als een complexe onderhandeling. Ze bespreken met name het spanningsveld tussen, enerzijds, de complexe vluchtverhalen en, anderzijds, de noodzaak om deze verhalen te vertalen naar "legally effective stories" (p.125). Campbell geeft allereerst een gedetailleerde beschrijving van de schijn van wettelijke stabiliteit in het bureaucratisch labyrint van het Britse asielsysteem. Hoofdstuk 5 van McDougall gaat in op vooringenomen kennis in de procedure door het gebruik van metanarratives aan te stippen. Deze stereotype beelden van een bepaalde situatie in een land kunnen een persoonlijk verhaal ernstig simplificeren. Tegelijkertijd zijn metanarratives voor de asielzoeker van belang omdat het vluchtverhaal aan moet sluiten bij de algemene kennis in een aankomstland over de vluchtsituatie. Bohmer en Shuman gaan in Hoofdstuk 6 verder door het belang van cultural silences en documenten te bespreken. Ze geven aan dat het gebrek aan documentatie de asielzoeker verdacht maken, maar tegelijkertijd wordt de asielzoeker die al zijn papieren in orde heeft al helemaal niet meer geloofd. Hoe kan iemand immers op het moment van vluchten rekening houden met de complexe Europese wetgeving?

Hoofdstuk 7 van Berger bespreekt de discrepantie tussen het Afrikaanse storytelling, waarbij chronologie en consistentie geen belangrijke leidraden zijn, en het asielsysteem dat een verhaal juist test op deze aspecten. Luongo heeft in Hoofdstuk 8 aandacht voor de moeilijkheid voor Westerse actoren om asielcases gerelateerd aan witchcraft te beoordelen. Walker-Said gaat in Hoofdstuk 9 in op de fluïde identiteiten van asielzoekers behorende tot een seksuele minderheid. Ook hier is het argument dat een zigzag lijn eerst recht gepraat wordt met behulp van asieladvocaten (en dat is iets wezenlijks anders dan liegen). Het laatste hoofdstuk van Hepner is een excellent analytisch slothoofdstuk vanwege haar argument dat het aanvragen van asiel getuigt van agency.

Om volledig aan de wensen van een geograaf te voldoen had dit boek meer aandacht moeten hebben voor de lokale verschillen in asielpcedures. Maar ondanks dat geeft het boek een prachtige illustratie van de wederzijds gebonden rollen en gedragingen in het geheel. Om dit te duiden, gebruiken verschillende auteurs veelzeggende metaforen zoals "a performance" of "evidentiary gymnastic", maar de mooiste komt van Berger die de procedure een "asylum dance" noemt. De uitleg van deze dynamiek is waardevol voor elke geograaf geïnteresseerd in het asielsysteem.

Geen auteur, echter, wist de asielpcedure beter te beschrijven dan Ashkir, een Somalische asielzoeker die tegen mij zei: "Jij werkt op een universiteit? Ik zit op de universiteit van de asielzoeker. ... Ik leer elke dag bij." Asiel is een vorm van learning by doing. Het duurde vijf jaar voordat hij zijn asieldiploma kreeg: een verblijfstatus.

LITERATUURSELECTIE

Berger, Iris, Tricia Redekker Hepner, Benjamin N. Lawrance, Joanne T. Tague and Meredith Terretta (eds.) 2015, *African Asylum at a Crossroads: Activism, Expert Testimony, and Refugee Rights*, Ohio: Ohio University Press, 280pp.

JORIS SCHAPENDONK WERKT ALS UNIVERSITAIR DOCENT BIJ GEOGRAFIE, PLANOLOGIE EN MILIEU, EN DOET MET EEN VENI-BEURS ONDERZOEK NAAR DE MOBILITEIT VAN AFRIKAANSE MIGRANTEN IN DE EUROPESE UNIE.

LIBANESE ONDERHANDELINGEN

CASUS Marit de Looijer

OM GASTVRIJHEID

Het Eurocentrische beeld in de huidige berichtgeving over vluchtelingen uit Syrië doet vergeten dat de meesten van hen opgevangen worden in buurlanden als Libanon. Daar komt gastvrijheid vooral vanuit de hoek van de burgers, niet de overheid.

Individueen, families en gemeenschapsorganisaties waren de eerste groepen die hulp boden toen Syrische vluchtelingen in 2011 het land binnenkwamen. Gemeentebesturen en hulporganisaties konden deze taak omwille van beperkte opvangcapaciteit slechts gedeeltelijk van hen overnemen. Bovendien leek de nationale overheid verlamd door de interne rivaliteit tussen voor- en tegenstanders van Assad. Binnen deze context ondernam ik in het najaar van 2014 veertien weken veldonderzoek in Libanon, waar ik de relaties tussen gastgemeenschappen en vluchtelingen onderzocht. De situatie is er immers uitzonderlijk omdat het aantal vluchtelingen dat het land per hoofd van de bevolking opvangt, ongekend hoog is. Dit terwijl de Libanese overheid de grote officiële kampen van de VN vluchtelingenorganisatie (UNHCR) verbiedt. Hier spelen geopolitieke overwegingen dan ook een doorslaggevende rol. De bepalende politieke partijen - Hezbollah en diens bondgenoten - zijn er namelijk van overtuigd dat vluchtelingenkampen gebruikt kunnen worden om rebellen te rekruteren voor de strijd tegen het Syrische regime, met wie zij samenwerken. Binnen een dergelijk gespannen politiek klimaat met tegenstrijdige internationale opinies over de aanpak van de vluchtelingencrisis, is een menswaardige behandeling geen evidentie. Tijdens mijn veldwerk richtte ik me dan ook op de concrete vraag hoe gastvrijheid zich ontwikkelt in de fysieke ruimte als er geen duidelijke verantwoordelijke is voor opvanglocaties?

Opvang als mozaïek

Mijn focus binnen Libanon lag op verschillende dorpen en steden in het zuiden van het land waar vluchtelingen in een diversiteit aan huisvestingsvormen verblijven en de gastgemeenschappen van elkaar verschillen op basis van sektarische identiteit. Terwijl de Palestijnen - zij die sinds 1948 uit Palestina zijn gevlucht - zijn opgevangen in kampen dichtbij de kust, leven vluchtelingen uit Syrië verspreid over gans Libanon. Eerst verbleven ze vooral in de noordelijke en oostelijke grensgebieden, maar inmiddels wonen er in bijna elke gemeente vluchtelingen uit Syrië. De ene vluchteling huurt met spaargeld een appartement voor het gezin, de andere vindt samen met vijftienhonderd lotgenoten een toevluchtsoord in een verlaten universiteitsgebouw. Een volgende woont kosteloos, maar met weinig faciliteiten, in een tent van canvasdoeken, terwijl weer een andere vluchteling voor soortgelijke omstandigheden honderd dollar per maand betaalt aan een landeigenaar. Er zijn dus grote verschillen in de ruimtelijke kenmerken van de huisvestingsvormen.

Gastvrijheid is in deze context een onderhandeling over wie toegang heeft tot welke plekken, wie waar mag blijven, maar ook over de verschillende betekenissen die een plek voor een individu of groep kan hebben. Er bestaat een waaier aan mogelijkheden voor samenwerkingen, die strategisch ingezet worden door zowel vluchtelingen als gastgemeenschappen, politieke groepen en hulporganisaties. Wie de sterkste positie of coalitie heeft in deze ruimtelijke onderhandelingen verandert voortdurend - net als de fysieke ruimte zelf. Door het bouwen van een tentenkamp wordt een akker plots een opvanglocatie voor vluchtelingen en door het doneren van goederen of geld kunnen mensen langer op een plek blijven. Dit beïnvloedt zowel de sociale structuur als het gebruik van de fysieke ruimte in een dorp of stad, wat iemands belangen kan dienen of juist tegenwerken.

Overall in Libanon hangen posters en vlaggen die vertellen welke groepering de politieke meerderheid heeft in een gebied. Deze uitingen van identiteit en politieke affiliatie geven vluchtelingen

een indicatie van de mate waarin zij welkom zijn. Een gebied dat gedomineerd wordt door Hezbollah - pro-Assad - staat volgens mijn informanten uit Libanon meer open voor voorstanders van Assad dan een gebied waar de Libanezen tegen het Syrische regime zijn. De 'politieke kleur' van een gebied vormt dus een belangrijke factor in de vestigingskeuze van vluchtelingen in Libanon.

Gastvrijheid van onderop

Het is niet de nationale overheid die de overhand heeft in het creëren van ruimte voor vluchtelingen. Het zijn ook niet de internationale hulporganisaties aangezien zij blijven kampen met een tekort aan fondsen en niet ingespeeld zijn op de verspreiding van vluchtelingen over het hele land. Het zijn de gastgemeenschappen die sinds 2011 opvallend veel zorg voor de vluchtelingen dragen. Zij zorgen - soms in samenwerking met hulporganisaties en gemeentes - voor onderdak, kleding of voedsel.

Door het bouwen van een tentenkamp wordt een akker plots een opvanglocatie

De structuur van deze gastvrijheid varieert van zeer informeel tot meer formeel. In Ketermaya, een dorp vlak boven Saida, heeft een Libanese familie bijvoorbeeld tenten gebouwd op hun olijvenboomgaard. Ze begonnen met twee op het bovenste terras, maar het werden er meer naarmate de vraag toenam. Inmiddels staan er 53 tenten en zijn er een aantal douches en toiletten. Als het regent wordt het binnen nat en buiten modderig, maar mensen zijn vrij zeker van hun verblijfplaats. Deze Libanese familie ontvangt af en toe donaties van hulporganisaties of de moskee, maar de opvanglocatie is vooral een particulier initiatief. Gastgemeenschappen zoals deze zeggen hun gastvrijheid te tonen vanuit menselijkheid, compassie en een religieuze plicht. Ook stellen mensen zich verbonden te voelen met de vluchtelingen. "Syrië en Libanon zijn één land", is een vaak gehoorde opmerking in gesprekken met zowel Syriërs als Libanezen ter plaatse. Tot augustus 2014 had men immers geen paspoort nodig om tussen Libanon en Syrië te reizen. Van handel tot huwelijken, de relaties waren grensoverschrijdend. De komst van vluchtelingen maakt emoties los die gastvrijheid aanwakkeren. Daarbij is ook het eigen oorlogsverleden belangrijk. Libanezen weten door de burgeroorlog van 1975 - 1990 maar al te goed wat het is om in onveiligheid te leven of ontheemd te zijn.

Naast deze informele, geïmproviseerde opvanglocaties van gastfamilies zijn er meer georganiseerde vormen van gastvrijheid. Neem de 'civil defense' - een soort eerste hulp post - in Borj ech Chemali. Dit is een gemeenschapsorganisatie waar zowel vluchtelingen uit Syrië als arme Libanezen en Palestijnen van Libanon toegang krijgen tot gezondheidszorg of kleding. Het is een semi-zelfstandige organisatie; het dagelijks functioneren bepalen de vrijwilligers zelf, maar er zijn wel sterke banden met de gemeente en de politieke beweging Amal. De meeste vluchtelingen in dit dorp hebben hun opvanglocatie gevonden via de civil defense en wonen nu in appartementen of kleine huisjes die ze met meerdere families delen. De sobere inrichting hebben de vrijwilligers voor hen ingezameld bij welvarende Libanezen. Waar het ene initiatief dus vrijwel zelfstandig opereert, wordt het andere beïnvloed door politieke bewegingen of relaties met de gemeente.

In sommige opvanglocaties speelt ook de (internationale) hulpgemeenschap een rol, al is deze beperkter dan in crisissituaties waar UNHCR toestemming van de nationale overheid heeft om vluchtelingenkampen te bouwen en beheren. Zo staat er aan de rand van Saida een onafgemaakt universiteitsgebouw, wat bedoeld was om Libanese studenten te onderwijzen. De UNHCR onderhandelde met de eigenaar van het gebouw, opdat het beschikbaar gesteld zou worden voor vluchtelingenhuisvesting. In het najaar van 2014 woonden er zo'n vijftienhonderd Syrische vluchtelingen in deze betonnen structuur. Hoewel de locatie mede door ingrijpen van UNHCR is geregeld, kwam het ondersteunend materiaal opnieuw van onderop. De kussens, raamluiken en televisies die de kamers van vluchtelingen min of meer bewoonbaar maken zijn giften van burgers en lokale organisaties of zijn door de vluchtelingen zelf gekocht van geld dat men heeft verdiend met een informele baan in Libanon.

Het onafgemaakte universiteitsgebouw dient nu als opvanglocatie voor vluchtelingen.
Foto: Marit de Looijer

Hoewel de locatie mede door ingrijpen van UNHCR is geregeld, kwam het ondersteunend materiaal opnieuw van onderop.

Grenzeloze gastvrijheid?

De fysieke ruimte wordt niet alleen beïnvloedt door uitingen van gastvrijheid, maar wordt ook gebruikt om grenzen te stellen aan de opvang van vluchtelingen. Naast positieve ervaringen is er binnen gastgemeenschappen namelijk ook boosheid over de werkloosheid onder de eigen bevolking. Aangezien macht is verdeeld langs sektarische lijnen, heerst er ook angst dat de komst van vele Soennitische nieuwkomers de Libanese machtsstrijd kan aanwakkeren of kan leiden tot terroristische aanslagen. Deze angst leidt op overheidsniveau tot het inperken van mobiliteit, zoals door het instellen van een avondklok, of door het bemoeilijken van legaal verblijf van vluchtelingen door onbetaalbare visavernieuwingen te eisen. In een tentenkamp in Tyre was er onder de vluchtelingen veel onzekerheid over het voortduren van hun verblijf, omdat de landeigenaar hen met hulp van het leger dreigde uit te zetten. Ook zijn er vele voorbeelden van intimidaties en geweld tegen vluchtelingen, wat hen weerhoudt om zich in de publieke ruimte te begeven.

Waar de gastvrijheid volgens velen de overhand had in het begin, lijkt dit soort onwelkome praktijken nu toe te nemen. Dit kan worden verklaard door de intrede van een zogenaamde 'compassion fatigue' – 'medelijden moeheid' – in de Libanese maatschappij. Zij die eerst hun deuren openden voor vluchtelingen, raken gedemotiveerd door het voortduren van de oorlog in Syrië. Waar men eerst dacht dat de crisis snel voorbij zou zijn en vluchtelingen binnen afzienbare tijd terug naar huis zouden kunnen, zijn de Syriërs er inmiddels al jaren en is er voorlopig geen perspectief op terugkeer. Nu de Libanese samenleving toenemend onder druk staat, blijkt dat er grenzen zijn aan de gastvrijheid. Dit is letterlijk terug te zien in het nationale grensbeleid. Sinds augustus 2014, ruim drie jaar na het begin van de oorlog in Syrië, is de grens de facto gesloten. Er worden nauwelijks nog mensen uit Syrië binnengelaten. Het feit dat gastvrijheid nu in politieke zin begrensd wordt, heeft een indirecte uitwerking op de gastvrijheid die gevraagd wordt in Europa. Immers, wanneer mensen niet geloven in een toekomst in Libanon, zullen zij een andere route zoeken naar een veilig bestaan.

MARIT DE LOOIJER IS MASTERSTUDENT INTERNATIONAL DEVELOPMENT STUDIES IN WAGENINGEN EN LOOPT STAGE BIJ HET NIJMEGENCENTER FOR BORDER RESEARCH, WAARZIJ MOMENTEEL ONDERZOEK DOET NAAR HET THEMA 'OPVANG IN DE REGIO'.

Kind in Khartoum. Foto: Srdjan Jovanovic

TE GAST IN SOEDAN

Een Soedanees die zijn auto laat herstellen nodigdt zijn garagist uit dankbaarheid uit om te komen eten. In Soedan word ik op straat aangesproken om bij mensen thuis thee te komen drinken. Als onderzoekster sta je voor de uitdaging een weg te zoeken in die ongekende culturele vormen van gastvrijheid.

Lang voordat ik mijn veldwerk naar vrouwelijke web-ondernemers in Soedan startte, was ik al vertrouwd met de Soedanese mentaliteit dankzij een uitgebreid netwerk van Soedanese vrienden in België en de verschillende bezoeken aan mijn schoonfamilie in Khartoum. Ik herinner me goed mijn cultuurshock toen ik de eerste keer in Soedan kwam en het soms erg moeilijk had met het grote gebrek aan privacy. Ik had het gevoel dat alles werd gedeeld: mijn kamer, mijn spullen, mijn kleren, mijn eten, mijn emoties en mijn vrije tijd. Terwijl ik nog altijd een weg tracht te vinden in dit Soedanees gemeenschapsleven, worstelen mijn Soedanese vrienden in België met de culturele omgangsvormen in een meer individualistische samenleving waar gezinnen voornamelijk op zichzelf leven en bezoek een vastgesteld begin en eindtijd heeft. Dit artikel is een reflectie op mijn persoonlijke ervaringen als buitenlandse onderzoekster in een samenleving waar heel andere dynamieken van gastvrijheid gelden dan in de onze. Zoals voor migranten in België is het voor mij als gast in Soedan soms heel moeilijk in te schatten wanneer er van me verwacht wordt te geven en wanneer ik ongegeneerd kan nemen. Tegelijk leer ik vanuit deze ervaringen nog meer begrip op te brengen voor het integratieproces waar migranten voor staan als ze zich de gebruiken van hun gastland proberen eigen te maken.

Soedanese gastvrijheid

Hoewel Soedanezen doorgaans bekend staan om hun gastvrijheid, blijft het moeilijk die Soedanese mentaliteit in een paar woorden te omschrijven. Voor mij zit Soedanese gastvrijheid in kleine dingen: een taxichauffeur die onderweg stopt om een flesje drinken te kopen voor zijn klant, mijn zoon die op straat iets lekkers krijgt toegestopt, een huisbezoek dat niet start zonder eerst een snoepje en een glas water te krijgen, het voorgeschoteld krijgen van eten op elk uur van de dag, de cadeautjes en het eten die je meekrijgt als je weer naar huis gaat en de manier waarop mensen voor je zorgen. Kinderen leren deze verschillende vormen van geven en delen al op jonge leeftijd. Kinderen eten van hetzelfde bord, hebben zelden een vaste slaapplek, ze delen hun kleren, hun bed en hun eten met de rest van het gezin of de ruimere familie. In het stadsbeeld van Khartoum reflecteert de Soedanese gastvrijheid zich in de traditionele kannen water die voor vele huizen staan. Iedere voorbijganger kan vrij drinken uit die grote keramieken kruiken gevuld met koel drinkwater. Tijdens de ramadan nodigen mensen wildvreemde voorbijgangers na zonsondergang uit voor de iftar, de avondmaaltijd tijdens de vasten.

Soedan is een islamitisch land, en veel van de gastvrije gebruiken en sociale omgangsvormen in het dagelijks leven in Khartoum zijn dan ook verankerd in de religieuze voorschriften van de Islam. Zo werd vorig jaar door één van onze burens een schaap geslacht. Een buurjongetje kwam aan onze deur kloppen en gaf ons een bord met rauwe stukken vlees. Mijn Soedanese familie vertelde me dat als je een schaap slacht binnen de familie, je een deel van het vlees moet delen met zeven burens. Mijn familie benadrukte dat het ook belangrijk was om het bord waarin het vlees werd voorgeschoteld niet leeg terug te geven, maar dat ik er suiker, linzen of een ander levensmiddel in moest leggen. Met deze vorm van wederdienst, of reciprociteit zoals Mauss die al in de jaren '50 beschreef in zijn boek "the Gift" over de sociale dynamieken

bij geschenkenuitwisselingen, toon je dat je de sociale relatie met je burens verder wil onderhouden. Op gelijkaardige manier probeert mijn man het contact met onze burens in België warm te houden. Zoals vele andere moslims in België zal hij zijn burens uitnodigen op feestelijkheden en hen af en toe met eten verrassen. Deze gebaren van gastvrijheid worden soms met enig wantrouwen ontvangen omdat de sociale verwachtingen ervan vaak moeilijk zijn in te schatten voor een buitenstaander.

Hoe ver moet ik gaan in het mezelf vereenzelvigen met de cultuur die ik onderzoek?

"Going native"

Door mijn schoonzus werd ik vorig jaar stevig op mijn plaats gezet toen ik de voorschriften van geven en nemen onbewust aan mijn laars lapte. Ik had 's morgens een afspraak met mijn onderzoeksassistente om samen bij mij thuis te werken. Ondertussen wist ik dat je niemand thuis ontvangt zonder eerst Soedanees ontbijt of fatour aan te bieden, wat ik dan ook keurig gedaan had. Toen ons werk er op zat, gingen we samen nog even langs bij mijn schoonzus om de hoek. Ze vroeg me onmiddellijk of ik mijn assistent te eten had gegeven. Ik zei dat ik haar ontbijt had aangeboden, maar dat ze dat had afgewezen omdat ze het gegeten had. Mijn schoonzus werd kwaad omdat het in Soedan onaanvaardbaar is mensen een aantal uur thuis te ontvangen zonder ze van eten te voorzien. Naar mijn idee had ik voldoende mijn best gedaan door haar ontbijt aan te bieden en een goed salaris te geven op de dagen dat we samen werkten, maar dat was volgens mijn familie niet Soedanees genoeg: ook je personeel voorzie je van eten. Sinds dit incident zorg ik ervoor dat mijn assistente eerst nog een bord eten krijgt voordat ze naar huis gaat. Toch heb ik het er soms moeilijk mee om na een volledige werkdag nog aan deze sociale verplichtingen te voldoen: ik houd mijn werk en mijn persoonlijk leven het liefst zoveel mogelijk gescheiden. Personeel betaal je voor hun diensten en eten, maar andere dingen deel je met vrienden. In Islamitische culturen zijn deze twee domeinen veel meer met elkaar vervlochten. Dit was me al opgevallen toen mijn man in België naar een Marokkaanse garagist ging. Alvorens ze over de rekening praatten, nodigde mijn man de garagist met zijn kinderen uit om bij ons thuis pannenkoeken te komen eten. Ikzelf zou dit nogal snel interpreteren als een strategie om de garagist minder te hoeven betalen, terwijl mijn man het opvatte als een manier om sociale relaties te onderhouden en zijn dankbaarheid te uiten.

Bij dit soort incidenten vraag ik me steeds af hoe ver ik moet gaan in het mezelf vereenzelvigen met de cultuur of samenleving waarnaar ik onderzoek doe. Deze antropologische hamvraag over de grenzen van "going native", blijft tijdens mijn hele onderzoeksproces een heikele kwestie. Zo word ik bij elk vertrek naar Soedan overstelpt door vragen van Soedanese vrienden in België of ik geld en cadeautjes wil meenemen voor hun familieleden in Soedan. Als ik naar Latijns Amerika reis – een ander onderzoeksgebied van mij – ben ik altijd heel terughoudend bij zulke verzoeken (uit angst om als drugkoerier te worden ingeschakeld). Maar als ik naar Soedan reis, volg ik het voorbeeld van mijn man die elke Soedanees blindelings vertrouwt en duizenden euro's en kilo's cadeaus meeneemt voor bekenden en onbekenden. Door deze interacties wordt mijn vertrek naar Soedan gedragen door de Soedanese gemeenschap in België: de Soedanezen die weten van mij vertrek, geven me de laatste updates mee en helpen me met de voorbereidingen van mijn trip. Zo belt een Soedanese vriend me of hij me moet vergezellen naar de Soedanese ambassade in

Brussel, nog voordat ik me realiseer dat het tijd is om mijn visa aan te vragen. Een andere vriend neemt contact op met de ambassade om mijn komst aan te kondigen en na te gaan welke documenten ik allemaal moet meenemen. De ambassadeur is afwezig, maar 's avonds krijg ik telefoon van Hatim, een derde Soedanese vriend, met de vraag of hij de volgende dag mijn visa moet ophalen.

Op de dag van vertrek hebben minstens vijf Soedanezen aangeboden om me naar de luchthaven te brengen. Als ik die middag door mijn rug ga vanwege een koppige poging om mijn koffers zelf in de auto te tillen terwijl een van de Soedanezen 18 kg metaal heeft meegegeven, als onderdelen voor een draaitafel in Soedan, vraag ik me stilletjes af of dit het prijskaartje is van 'going native'. Maar als ik een aantal weken later zonder geld kom te zitten in Soedan (door de Amerikaanse boycot kan je met een buitenlandse bankpas nergens geld afhalen), ben ik blij dat ik kan terugvallen op dit netwerk om mijn euro's van België naar Soedan te vervoeren.

Is dit het prijskaartje van 'going native'?

Conclusie

Ook in de Soedanese samenleving geldt het principe 'voor wat hoort wat', maar die relaties van delen, geven en nemen zijn als buitenstaander niet eenvoudig te doorgronden. Als onderzoeker 'in den vreemde' begrijp ik steeds beter de pittige uitdagingen en maatschappelijke gevoeligheden waarmee migranten in België geconfronteerd worden. Het is namelijk een ware zoektocht om sociale dynamieken van gastvrijheid in een vreemde samenleving juist te interpreteren en er correct naar te handelen.

LITERATUURSELECTIE

Mauss, M. (1954) *The Gift. Forms and functions of exchange in archaic societies.* Cohen & West: London.

GRIET STEEL (GRIET.STEEL@SOC.KULEUVEN.BE) WERKT ALS POSTDOCTORAALONDERZOEKSTER AAN DE UNIVERSITEIT UTRECHT (INTERNATIONAL DEVELOPMENT STUDIES) EN AAN DE KULEUVEN (INSTITUUT VOOR ANTHROPOLOGIE IN AFRIKA). HAAR ONDERZOEK RICHT ZICH OP THEMA'S ALS MIGRATIE, TECHNOLOGIE, DE STADEN VROUWELIJKE ONDERNEMERS.

Foto: Griet Steel

Moi, L'étrangère

Ik, de vreemdeling

Het gedicht dat op deze en de volgende pagina is afgedrukt, is geschreven door Arlene, een ongedocumenteerde vluchteling in Nederland. Haar gedicht (vertaald vanuit het Frans naar het Nederlands) geeft een emotionele ruimte weer die voor veel onwelkome migranten herkenbaar zal zijn. Om de betekenis van deze tekst verder invulling te geven, verbindt onderzoekster, en tevens een goede bekende van Arlene, Kolar Aparna haar woorden met het gedachtegoed van filosoof Jacques Derrida.

Derrida en Geografie

Jacques Derrida (1930 – 2004) is een Frans-Algerijnse filosoof die vaak wordt geassocieerd met het post-structuralistisch gedachtegoed. Voor dit themanummer is zijn werk over gastvrijheid een belangrijke inspiratiebron omdat hij als geen ander de fricties van gastvrijheid weet te duiden. Volgens Derrida komt gastvrijheid nooit zonder bepaalde voorwaarden ('conditions') omdat de gast altijd welkom wordt geheten binnen de grenzen die door de gastheer ('host / patron') zijn gesteld. Zoals Derrida zegt: het is de patron van het huis die de condities van gastvrijheid bepaalt, het is hij die de ander welkom heet in zijn huishouden, staat, natie, stad of dorp, maar op de voorwaarde dat hij wel de patron blijft. Dit idee dat gastvrijheid altijd gepaard gaat met een bepaalde relationele machtsverhouding, resonneert in menig geografische studie (zie bijvoorbeeld het werk van Jonathan Darling naar gastvrijheid in Sheffield).

Arlene en Derrida

De vraag die indirect door Arlene's gedicht wordt gesteld is: wie is de vreemdeling / wie is de buitenlander? Deze vraag is, voor Derrida, onlosmakelijk verbonden met de kwestie gastvrijheid. Het is een vraag die telkens wordt gesteld aan, maar ook door de migrant. Het is een vraag die centraal staat vanaf de tijd van Socrates, en vandaag de dag terug komt in discussies over asielrecht, de manieren waarop migranten kunnen worden verwelkomd en de huidige (geo)politieke relaties in Europa.

In de belevingswereld van Arlene is de notie van gastvrijheid eveneens verstrengeld met haar "vreemdeling zijn" in Nederland. Als de "vreemdeling" is zij iemand met het recht om gastvrijheid te vragen, maar deze positie is tegelijkertijd ook wat haar een "vreemdeling" maakt ("slechts een vreemdeling", zoals zij het stelt). Toch ziet zij dit recht op gastvrijheid als hetgeen dat haar ook "menselijk" maakt; juist omdat zij zich op geen enkel ander recht kan beroepen. De tegenstrijdigheid van het gelijktijdig mens-en-vreemdeling-zijn is zichtbaar als een rode draad door de tekst, waarin zij spreekt als vreemdeling (in het eerste deel van de tekst, "Ik, de vreemdeling. Ik, diegene die om gastvrijheid vraagt.") en als een niet-vreemdeling (richting het einde waarin zij zegt "In werkelijkheid, ben ik geen vreemdeling"). Daarmee neemt zij een houding aan waarin ze gastvrijheid vraagt, terwijl zij zich volledig bewust is (en toch droomt) van haar "niet-vreemdeling-zijn". "Ne suis je pas un être humain / Ben ik niet humaan?"

Moi, l'étrangère. Moi qui demande l'hospitalité.

"Je révais l'amour, la paix et la valeur à travers l'hospitalité"

Ceci est mon thème, le parcours de ma vie, mon histoire.

Je n'ai aucun droit, faute d'hospitalité!

Je ne vais pas à l'école, je ne vais pas au travail et je ne mérite pas d'être invitée parce que je ne mérite pas d'être accueillie.

On m'a traité comme une indésirable; on m'a fait un procès, on m'a donné quelque jour pour quitter le territoire et on m'a amenée aussi dans un prison pour me rapatrier. Mon cœur est rempli de tristesse, d'incertitudes.

Soudainement, j'entends cette voix intérieure que me dit: "bata toi!"

La seule faute qu'on m'accuse est d'être ici, de demander l'hospitalité.

Cette accueil sincère et chaleureuse qui me fait sentir que je suis un être humain qui a des droits.

Je ne suis plus la fille qui s'amuse, on me surveille.

Je ne suis plus capable de jouir de mes droits, Je ne suis que une étrangère!

Et l'autre, qui a eu la chance de ne pas être comme moi, d'être à la maison et d'avoir tous ses droits que je n'ai plus, pense à moi, donne à moi l'hospitalité, sans toi concerner et décide de prendre le chemin contre cette honneur qui est l'inhospitalité!

Et là on bâtit un monde meilleur où règne une valeur extrêmement importante qui est l'hospitalité!

Pense à moi pourquoi je ne bénéficie pas d'hospitalité, Ça pourrait changer ma vie

Et pourquoi je n'ai pas cette chance d'être écouté ou de donner mes opinions?

Et pourquoi je suis méprisée? Ne suis je pas un être humain?

Je sais suis une étrangère, mais j'ai besoin d'être respecté. J'ai besoin de construire le monde.

Et tout le monde est le bienvenu

En vérité, je ne suis pas une étrangère. Et toute façon j'aimerais vivre mon rêve "n'est plus être une étrangère dans ce monde"

vraagt zij zich af, om zo haar gevoel als "niet-vreemdeling" te rechtvaardigen. Tegelijkertijd is zij niet in staat om deze identiteit daadwerkelijk te claimen vanwege haar afhankelijkheid van gastvrijheid, waarvoor zij een vreemdeling dient te blijven. Dit is precies een van de tegenstrijdigheden rond gastvrijheid die voor Derrida relevant zijn om op te reflecteren en te bevragen.

Derrida stelt dat "the foreigner is first of all foreign to the legal

**Ik, de vreemdeling.
Ik, diegene die om gastvrijheid vraagt.**

*"Ik ontvang liefde, vrede en waardigheid
Door gastvrijheid"
Dit is mijn thema, mijn levensweg.
Mijn geschiedenis.*

*Ik heb geen rechten, behalve gastvrijheid.
Ik ga niet naar school, ik heb geen werk.
Ik ben deze investering niet waard,
Omdat ik een ontvangst niet waard ben.*

*Ik ben behandeld als ongewenst,
ze hebben een zaak van mij gemaakt,
ze hebben me een dag gegeven,
om dit territorium te verlaten,
en ze hebben me ook
naar een gevangenis gebracht, om mij terug te sturen
Mijn hart zit vol droefenis,
vol onzekerheid*

*Plotseling hoor ik deze stem in mij, die zegt:
Vecht toch!*

*Het enige wat mij kwalijk wordt genomen is dat ik hier ben,
Dat ik om gastvrijheid vraag.*

*Dit oprechte en warme ontvangst dat mij het gevoel geeft
Dat ik een mens met rechten ben*

*Ik ben niet meer het meisje dat speelt,
Ik word in de gaten gehouden.*

*Het ligt niet langer in mij macht
om van mijn rechten te genieten,
Ik ben slechts een vreemdeling.*

*En dan de ander, die het geluk heeft,
Niet zoals mij te zijn, die thuis is en
Die alle rechten heeft die ik niet meer heb.
Denk aan mij. Geef me gastvrijheid,
Voel jezelf betrokken en besluit
Het pad te nemen tegen de verschrikking
Ongastvrijheid*

*En daar zullen we bouwen aan een betere wereld waar
De enorm belangrijke waarde van gastvrijheid zal heersen
Denk aan mij, waarom geniet ik geen gastvrijheid?
Het kan mijn leven veranderen
Waarom krijg ik geen kans gehoord te worden,
Of mijn meningen te geven?*

*Waarom word ik veracht? Ben ik niet humaan?
Ik ben een vreemdeling, maar ik dien gerespecteerd te worden.
Ik wil een wereld bouwen
Waar in iedereen welkom is*

*In werkelijkheid, ben ik geen vreemdeling.
In elk geval, zou ik graag mijn droom willen leven:
'Niet langer een vreemdeling te zijn in deze wereld.'*

language in which the duty of hospitality is formulated, the right to asylum, its limits, its norms, policing etc". Dit is gelinkt aan Arlene's krachtige verwoording van haar ervaringen. Er is sprake van een duidelijke "Zij". Zij, die ervoor kiezen om een zaak van haar te maken (zie ook de asiël-dans in de boekrecensie van Joris Schapendonk). Zij, die de wettige taal volgen, die voor haar vreemd is. Zij, die besloten hebben om haar een dag te geven om het territorium te verlaten (zie ook de bijdrage van Clemens Bernardt in dit AGORA-nummer). Zij, die haar in de gevangenis hebben opgesloten. Zij, die haar beschuldigen van de misdaad van het simpelweg "er zijn". Haar droom om niet langer een vreemdeling te zijn komt voort uit dit existentiële gevecht tegen de behandeling die haar ten deel valt, enkel omdat haar aanwezigheid als "vreemd" wordt beschouwd. Dit roept een essentiële vraag op: vanwaar heeft zij het etiket "vreemdeling" eigenlijk gekregen? Voor Derrida is de vraag of gastvrijheid samengaat met het ondervragen van de gearriveerde, of met een onvoorwaardelijk welkom. Dient iemand (de gastheer) te weten wie hij gaat verwelkomen? Om wat voor reden? En tegen welke prijs?

Burgers en vluchtelingen?

De vragen die Arlene stelt met betrekking tot wie zij is en waar zij vandaan komt, alsook het toezicht dat gepaard gaat met haar recht op gastvrijheid ("ik word in de gaten gehouden"), vormen voor haar persoonlijk haar identiteit als "vreemdeling". Zij ontkent zelfs nog langer zichzelf te zijn ("ik ben niet langer het meisje dat speelt, ik word in de gaten gehouden"). Hier is de ironie zichtbaar van een gastvrijheid die het doel heeft om de gearriveerde persoon daadwerkelijk te leren kennen, maar in werkelijkheid dit tegenwerkt. Zoals Derrida opmerkt vroeg Socrates als burger van Athene in 400 v. Chr. om behandeld te worden als vreemdeling, voortkomend uit het feit dat vreemdelingen met meer respect en tolerantie tegemoet werden getreden. Arlene, sprekend als een vreemdeling (een niet-burger) in het Nederland van de 21e eeuw, wenst juist om niet als vreemdeling te worden gezien vanwege de benadeelde positie die daarmee gepaard gaat. Dit verschil in levenservaringen van burgers en vreemdelingen, en het verschil in hun perceptie van voorrechten als gevolg van deze hoedanigheden, heeft zijn weerslag in het publieke debat in de Europese Unie. Bewegingen, zowel voor als tegen de opname van vluchtelingen, worden gemobiliseerd. De vraag blijft of wij vast willen blijven houden aan deze elkaar uitsluitende categorieën van "burgers" en "vluchtelingen", met name in de context van een globaliserende wereld, waarin geografische connecties het ruimtelijk container denken zoals binnen/buiten en hier/daar sterk ontkracht. Naarmate bewegingen van migranten (en andere reizigers) in de wereld toenemen worden binaire categorieën van Wij en Zij steeds problematischer.

LITERATUURSELECTIE

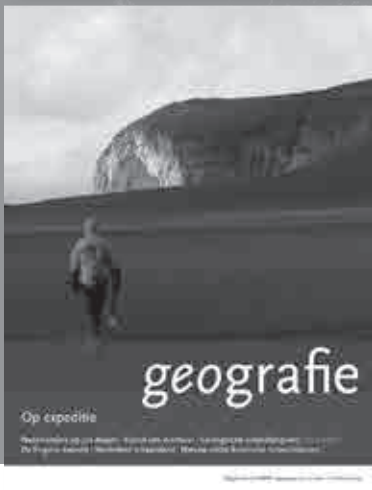
Darling, J. (2010). A city of sanctuary: the relational re-imagining of Sheffield's asylum politics. Transactions of the Institute of British Geographers, 35(1), 125-140.

Derrida, J. (2000). Foreigner question, in: Derrida, J. Of hospitality: Anne Dufourmantelle invites Jacques Derrida to Respond. Translated by Rachel Bowlby. Stanford, CA: Stanford University Press.

KOLARAPARNA IS PROMOVENDABIJ DE VAKGROEP GEOGRAFIE, PLANOLOGIE, MILIEU VAN DE RABOUD UNIVERSITEIT EN ZE RICHT ZICH OP DE DYNAMIEK VAN GUEST-HOST RELATIES IN WELKOM-INITIATIEVEN. ZE IS MEDE INITIATIEFNEMER VAN HET ASYLUM-UNIVERSITY INITIATIEF (K.KOLARAPARNA@FM.RU.NL). ARLENE IS OOK ACTIEF BIJ HET ASYLUM-UNIVERSITY INITIATIEF IN NIJMEGEN. ZEBESCHRIJFT ZICH ZELF ALS: "I AM ARLENE, A WOMAN WHO WANTS TO PICK UP THE PIECES, REBUILD HERSELF AND BE STRONGER THAN EVER".

geografie

Hèt tijdschrift voor geografen
en studenten geografie

| informatie over actuele ruimtelijke ontwikkelingen in Nederland en daarbuiten | reisverhalen | opinies | achtergrondinformatie | recensies | columns | geografische agenda | interviews | nieuwsberichten | boekbesprekingen | aanbiedingen ...

Geografie verschijnt negen keer per jaar en kost studenten slechts € 35 per jaar, aio's en oio's betalen € 72 (normale prijs € 96,50 per jaar). Het lidmaatschap van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap (KNAG), het belangrijkste netwerk voor geografen in Nederland, is bij de prijs inbegrepen.

Kijk op www.geografie.nl of bel
030 7115 110 voor een abonnement.
Een welkomstcadeau ligt klaar!

KNAG
g

// IN /
PLAN /
/ NING

InPlanning.eu is het online Platform voor Planologiepublicaties. Het Platform is een initiatief van de gezamenlijke Planologieopleidingen. Met dit Platform geven we gezamenlijk studieboeken, PhD's, tijdschriften en andere publicaties uit over planologische of sociaal-geografische onderwerpen. Digitaal of hard copy.

Planologiepublicaties op je tablet

Ons doel? Zorgen dat kwalitatief hoogwaardige Planologiepublicaties beschikbaar blijven voor een breed publiek van studenten, wetenschappers, professionals en andere geïnteresseerden. Open access of tegen een redelijke vergoeding. Zowel in ons land als internationaal.

Via de InPlanning app koop en lees je de publicaties op je tablet (iOS of Android). Open acces-publicaties lees je via onze online reader op je PC, laptop of tablet.

InPlanning wordt gesteund door de Nederlandse Planologie-opleidingen en AESOP, de Association of European Schools of Planning.

Meer informatie?

Jouw boek of proefschrift uitgeven?

Neem contact op via info@inplanning.eu

www.inplanning.eu

Toegangspoort van China town in Londen, foto: Niels Struis

St. George Castle in Ghana, foto: David Stanley

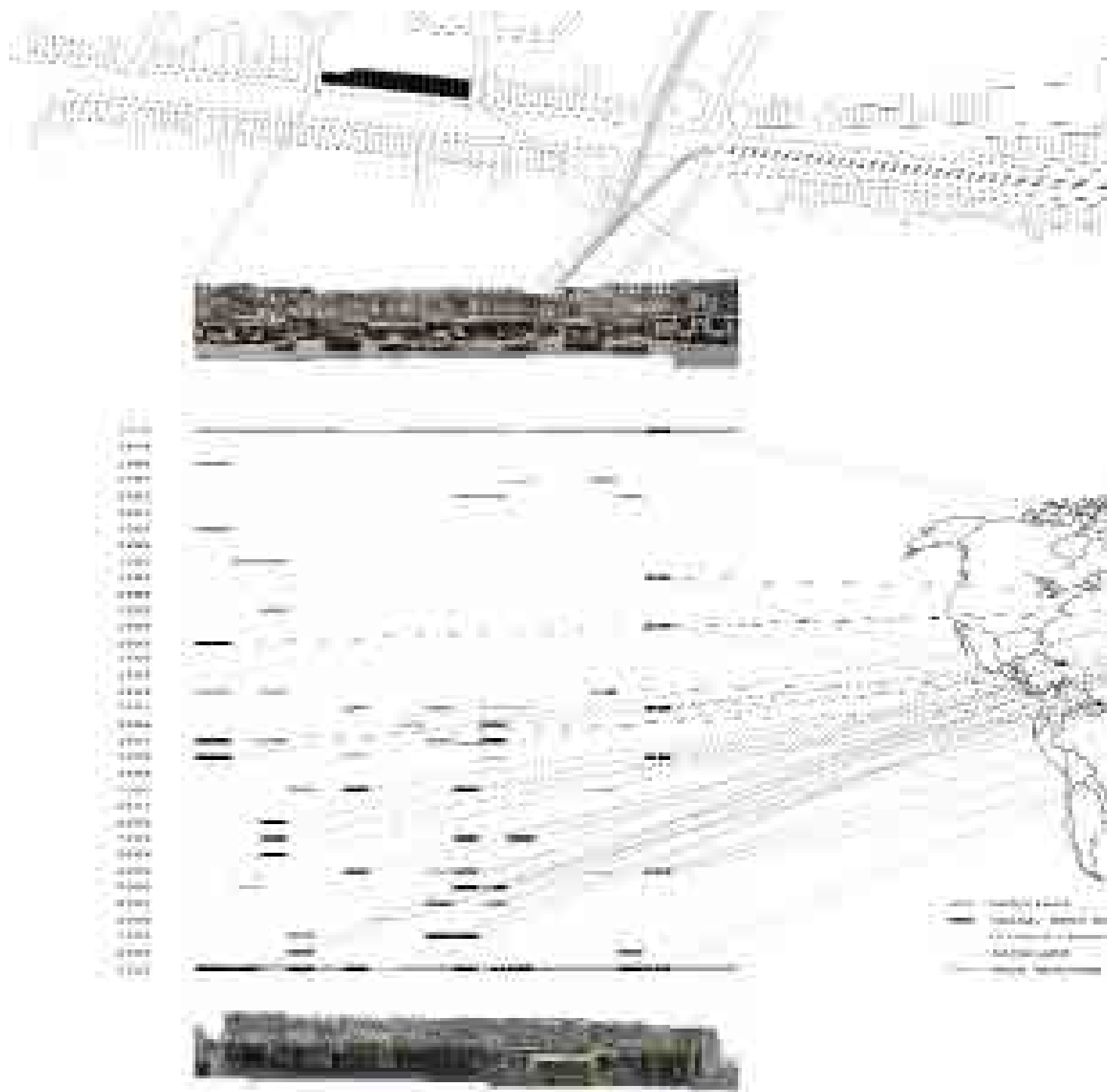
VARIA

Protest op het Taksimplein, foto: Eser Karadağ

'BOULEVARD ZUID' EEN MULTI-ETNISCHE WINKELSTRAAT

De standaardrecepten van de stedenbouw blijken ontoereikend in multi-etnische winkelstraten, zoals de Boulevard Zuid in Rotterdam. Nochtans kunnen dergelijke omgevingen bijdragen tot solidaire verstedelijking. Hoe kan dit vermogen worden geactiveerd, zonder hierbij te vervallen in de marginalisering of 'exotisering' van deze winkelstraten?

Illustratie: Els Vervloesem

De plaats van en voor migranten

Het fenomeen waarbij lokale overheden de ontwikkeling van etnisch gethematiseerde winkelbuurten omarmen als citymarketing-strategie is algemeen bekend. De meest tot de verbeelding sprekende voorbeelden in Europa zijn Kreuzberg of 'Klein Istanbul' in Berlijn, 'Little Italy' in Manchester, 'Banglatown' in Londen en de Chinatowns die in verschillende steden opduiken. De etnische eetcultuur, straatmarkten en festivals worden niet alleen ingezet om toeristen naar de stad te lokken. Het 'multiculturele' of 'exotische' imago van een buurt wordt ook steeds vaker uitgespeeld als verkoopargument in bepaalde stadsdelen om kapitaalkrachtige middenklasse gezinnen aan te trekken. Zo behoort het stimuleren van (bepaalde vormen van) etnisch ondernemerschap ondertussen tot een beproefde revitaliseringsstrategie binnen de stedenbouw.

Dat was ooit anders. De Boulevard Zuid, een langgerekte winkelstraat gelegen in Rotterdam-Zuid is op dat vlak een interessante casestudy. De straat wordt gevormd door de Groene Hilledijk en de Beijerlandse laan en doorkruist de wijken Bloemhof en Hillesluis. Eind negentiende, begin twintigste eeuw vormde deze straat een van de belangrijkste toegangswegen naar de fabrieken en scheepswerven van de Rotterdamse haven voor arbeiders afkomstig van de Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden. In korte tijd groeide de straat uit tot een van de populairste winkelstraten van Rotterdam waar niet enkel Rotterdammers, maar ook de bewoners van de omliggende gebieden hun inkopen deden.

Net als in veel andere steden is het aanzien van de Boulevard Zuid en omgeving drastisch veranderd vanaf de jaren zeventig. Het wegtrekken van de oorspronkelijke bevolking naar de buitenwijken en de komst van migranten zorgden voor een complete transformatie tot de 'superdiverse' winkelstraat die we vandaag de dag kennen. Deze spontane groei van etnisch ondernemerschap werd niet altijd als een kans gezien; etnisch ondernemerschap heeft de afgelopen twee decennia een schimmige reis langs alle vakjes van de SWOT-analyse afgelegd. Etnisch ondernemerschap wordt daarin vaak gezien als een bedreiging, een structurele zwakte.

Van ongewenst tot onmisbaar

Midden jaren zeventig, wanneer elders in Rotterdam onder het motto 'Bouwen voor de buurt' de stadsvernieuwing volop op gang is gekomen, verschijnt een veelzeggend krantenartikel met als titel 'Renovatie van de Boulevard zal de eerste jaren de enige maatregel zijn tegen verdere verpaupering van de wijk'. Hierin klagen bewoners over het 'zorgelijke woningniveau in de wijk' en de beperkte aantrekkelijkheid van de wijk voor jonge gezinnen. Daarnaast komt ook de grote leegloop uit de wijk ter sprake en wordt als oorzaak verwezen naar de 'toename van het aantal nationaliteiten'. Deze sterk veranderende samenstelling van de wijk zou volgens de bewoners het contact in de wijk 'verflauwen'. Ook zou het andere koopgedrag van de verschillende groepen in de wijk mede de oorzaak zijn van het feit dat steeds minder buurtwinkeliers het hoofd boven water kunnen houden en zich genoodzaakt zien hun zaak te sluiten.

De geschiedenis van de Boulevard Zuid kent hoogte- en dieptepunten, waarbij er verschillende initiatieven, zowel lokaal als vanuit het beleid, zijn geweest om de winkelstraat op peil te houden. Omwille van het feit dat de winkelstraat wordt gekenmerkt door een sterk gefragmenteerde eigendomsstructuur is dat geen eenvoudige opgave gebleken. Terwijl de omliggende wijken zo goed als volledig zijn opgekocht door verschillende publieke woningcorporaties, is de Boulevard Zuid een van de weinig restanten in het stedelijke weefsel die in private handen is. Binnen haar mogelijkheden probeert de overheid toch te sturen door zelf strategische panden of grond op te kopen, door het al dan niet verlenen van toelatingen en recent ook door een 'laanmanager' aan te stellen die instaat voor het toewijzen van panden aan ondernemers.

Een recente beleidsstrategie bestaat uit het aantrekken van grote, bekende ketens naar de winkelstraat. De impact van dergelijk beleid kon de ambitieuze Turkse ondernemer Orhan aan den lijve ondervinden. Na eerder als filiaalmanager te hebben gewerkt bij een bekende Nederlandse supermarkt, wilde Orhan starten met een eigen concept voor een supermarkt met onder meer een uitgebreid aanbod aan buitenlandse producten. Hiervoor had hij zijn oog laten vallen op een strategisch gelegen hoekpand op een zogenaamde A-locatie op de Boulevard Zuid. Het heeft er lange tijd naar uitgezien dat Orhan geen goedkeuring zou krijgen van de gemeente Rotterdam om zich te vestigen in dit pand. Maar de meer bekende supermarktketens haakten uiteindelijk af vanwege de afwijkende vorm van de ruimte, die daardoor moeilijker in te richten was. Ondertussen bestaat de Turkse supermarkt van Orhan

tien jaar en is er een tweede filiaal geopend in het centrum van Rotterdam. Binnen revitaliseringsbeleid worden minder gevestigde, maar ambitieuze partijen met een sterke lokale verankering vaak nog over het hoofd gezien.

Toch zijn er bij deze Kansenzoneregeling twee belangrijke kanttekeningen te maken

De twee kanten van het Kansenzonebeleid

Een andere manier voor de gemeente om te sturen op het winkelaanbod was het Kansenzonebeleid. Dit beleid werd in 2005 in zogenaamde 'achterstandswijken' ingevoerd om het vestigingsklimaat te verbeteren, door middel van een soepelere omgang met belastingen, milieuwetgeving en vergunningenverlening. Het belangrijkste instrument binnen het Kansenzonebeleid was de investeringspremie; de gemeente zou, onder bepaalde voorwaarden, de helft van de investeringskosten terugbetalen aan ondernemers en vastgoedeigenaren. Dat het Kansenzonebeleid een duwtje in de rug heeft gegeven aan bepaalde ondernemers, staat buiten twijfel.

Toch zijn er bij deze Kansenzoneregeling twee belangrijke kanttekeningen te maken. Ten eerste zijn er vraagtekens te plaatsen bij de voorwaarden die aan de subsidieregeling werden gekoppeld. Zo werd er sterk gestuurd in het beeld en het imago van de ondernemers die, via de Kansenzoneregeling, een zaak wilden opstarten. De kersverse uitbaatster van een eet- en koffiezaak heeft de naam van haar nieuwe urban coffee lounge in nauw overleg met de 'laanmanager' bepaald. Deze manager raadde haar daarnaast aan om niet alleen klassieke broodjes te verkopen maar ook typisch Surinaamse gerechten op het menu te zetten. Ook haar prijzen zouden te laag liggen voor het type cliënteel dat interesse zou kunnen hebben in de zaak. Andere soortgelijke voorbeelden waarbij systematisch het 'exotische' karakter van de ondernemer wordt geëtaleerd, duiden in de richting van een beleid dat vooral op gentrificatie en 'etno-marketing' gericht is. Dit legt druk op het assortiment en de prijszetting van de aangeboden producten, waardoor er een conflict kan ontstaan met de behoeften en noden van de huidige bewoners uit de omliggende buurten. Verder brengt dit op termijn mogelijk ook een stijging van de huurprijzen met zich mee, waardoor het laagdrempelig karakter van deze straat voor startende ondernemers dreigt teniet te worden gedaan. Daarnaast zijn er verschillende aanwijzingen dat de Kansenzoneregeling deel uitmaakte van een impliciete grond- en vastgoedstrategie. Etno-marketing zou in dat geval zijn ingezet om grond- en vastgoedwaardevermeerdering te genereren en zo investeerders aan te trekken. In dat geval moet de huidige redenering worden omgekeerd: dan is het niet de overheid die via subsidieregelingen de investeringen van ondernemers financiert, maar werkt het andersom. Dit leidt tot kromme situaties. In de praktijk zijn er al gevallen bekend waar ondernemers met behulp van de Kansenzoneregeling in de verbetering van de inrichting van hun winkel geïnvesteerd hebben, waardoor de huurwaarde gestegen is. Deze winkels bevinden zich in een pand dat op de slooplijst staat en waar plannen zijn om in de toekomst een nieuw winkelcentrum onder te brengen met (naar verwachting) ketens als H&M en Kruidvat. Ook dit voorbeeld toont aan dat het Kansenzonebeleid, hoewel het met positieve intenties in het leven is geroepen, in de praktijk niet over de hele lijn bijdraagt tot solidaire verstedelijking, maar dit zelfs op bepaalde fronten tegenwerkt.

Kiemen van solidaire verstedelijking

In de jaren '90 werd de herontwikkelingsoperatie van de Kop van Zuid gestart. Er moest een grootschalige kantoor- en woonontwikkeling komen op de plek van in onbruik geraakte haventerreinen van Rotterdam-Zuid. Vanuit de bezorgdheid dat dit nieuwe stadsdeel 'een gouden randje' zou vormen ten aanzien van de achterliggende woonwijken, werden zowel ruimtelijke als economische ambities geformuleerd om wederzijdse uitwisseling te stimuleren. In de praktijk moest in nabijgelegen wijken als de Afrikaanderwijk het bestaand ondernemerschap plaats maken voor een proces van geplande gentrificatie. Een deel van de winkelpanden werd opgekocht en herontwikkeld tot winkelgebied, gericht op de toekomstige bewoners van Parkstad.

De Boulevard Zuid is dieper in Oud Zuid gelegen, waardoor de hete adem van de ontwikkelingsdruk rondom de Kop van Zuid hier minder voelbaar is. Recent is de straat ingrijpend getransformeerd, maar haar lot is nog niet bezegeld. De autonome dynamiek van het etnisch ondernemerschap, actief in de kleine panden die de straat rijk is, bestaat naast de nieuwe ingrepen die ketenwinkels en supermarkten naar de winkelstraat moeten brengen. De mogelijkheid van een complementaire ontwikkeling is hier nog intact. De straat functioneert als een ruimtelijke machine die verschillende ontwikkelingspaden en -snelheden, hoog en laag-dynamisch, en verschillende investeringsmogelijkheden, kapitaalsintensief en extensief, naast elkaar laat bestaan en van elkaar laat profiteren. Uit bedrijfseconomisch oogpunt lekken hier investeringen weg, maar vanuit verstedelijkingsperspectief vervult de stad hier volop haar economische functie. Het ruimtelijk milieu genereert de macro-economische meerwaarde van een heterogeen en inclusief stedelijk milieu. De straat toont hoe economisch investeren en sociaal en cultureel vermogen opbouwen elkaar niet noodzakelijk in de weg zitten.

De genereuze ruimtelijke vormgeving van deze brede en lange boulevardweg, haar onwrikbare status als een van de belangrijkste toegangswegen tot Rotterdam en de gevarieerde bebouwing, vormen de ruimtelijke ingrediënten van een handelsstraat die moeilijk stuk te krijgen is. De laagdrempelige, relatief betaalbare winkelruimte bood bijvoorbeeld de mogelijkheid aan een ondernemerskoppel, afkomstig uit Suriname, om hun zaak de afgelopen jaren uit te bouwen van een kleinschalige onderneming tot een dubbelzaak in twee naast elkaar gelegen panden. De winkel met babyartikelen trekt klanten uit de omliggende wijken, maar ook uit verder gelegen wijken en zelfs omliggende gemeenten. Een extra service is dat de winkeleigenaars goed op de hoogte zijn van de regelgeving op vlak van terugbetalingen vanuit de Sociale Dienst. In tegenstelling tot de ontwikkeling van meer traditionele winkelstraten slagen deze ondernemers er kennelijk wel in om aan te sluiten bij de specifieke behoeftes van de uiteenlopende groepen van een multiculturele samenleving.

De grote variatie in het aanbod aan winkelruimtes trekt een heterogeen aanbod van ondernemingen aan, zowel qua type als qua omvang. In sommige gevallen leidt dat ook tot de wederzijdse versterking van kleine en grotere ondernemingen. Een voorbeeld hiervan is de Chinees-Indonesische supermarkt die in een van de recent gebouwde hoekpanden zit. Doordat de eigenaar zijn producten groot kan inkopen, kan hij betere marktprijzen bedingen bij zijn leveranciers. Een aantal kleinere ondernemers in de straat wordt ook door hem bevoorradet en kan hierdoor profiteren van de lagere tarieven.

Tot slot vervult de straat ook nog steeds een belangrijke functie als een ruimte van ontmoetingen. De Boulevard Zuid is een doorgangstraat en verblijfsstraat in één. De verschillende tramlijnen die de straat doorkruisen brengen veel passage met zich mee. De tramhaltes met aan de ene kant een Kentucky Fried Chicken en aan de andere een Mac Donalds zijn geliefde hang- en ontmoetingsplekken van tieners, jonge moeders en ouderen die onderweg naar huis nog even blijven rondhangen. Ook de vele

shoarmazaken, nachtwinkels en cafés maken dat er niet alleen overdag, maar ook 's avonds en 's nachts veel leven is.

Nostalgie of een nieuwe toekomst?

De Boulevard Zuid is een multi-etnische winkelstraat, die zowel ruimte biedt aan de kleinkinderen van typisch 'oorspronkelijke', Nederlandse ondernemers, als aan het overlevingsondernemerschap van de asielzoeker, de ambitieuze 'young ethnic professional' alsmede de Turkse multinational die er zijn zoveelste meubelfiliaal opent. Toch blijven de kwaliteiten die door diverse groepen aan de winkelstraat worden toegekend grotendeels onzichtbaar en bijgevolg ook onderbenut. De sterke beeldvorming van de straat, in het verleden een grote kracht voor de straat, blijkt zo tegelijk een rem te zijn. Het dominante discours met betrekking tot de wijk wordt vandaag sterk gekleurd door een nostalgisch terugverlangen naar het verleden. Dat uit zich vooral bij bepaalde groepen (meestal Nederlandse) ondernemers, een aantal (ex-)bewoners, maar ook bij beleidsmakers. Deze eenzijdige beeldvorming heeft lange tijd een bepaalde stempel gedrukt op de ontwikkeling van de straat. Maar langzamerhand zijn er ook verschillende signalen merkbaar in de richting van een andere, nieuwe toekomst. In het collectief geheugen van een specifieke groep Rotterdammers neemt de Boulevard Zuid een bijzondere plaats in. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat heel wat mensen die al lang verhuisd zijn naar de buitenwijken, maar die nog steeds naar een bepaalde kapper, specifiek café, of bijzondere winkel blijven terugkomen. Zij vertellen doorgaans dat de straat sterk achteruit is gegaan, dat er vroeger 'betere' winkels zaten en dat het vandaag veel 'minder gezellig' is. Dat verlangen naar een verleden dat niet meer is, gaat soms ver. Recent kocht een ex-bewoner, die ook projectontwikkelaar is, nog een aantal panden met winkels op met de bedoeling om hier een nieuwbouwproject te realiseren. De onderliggende ambitie was om een stukje van de winkelstraat in haar oude glorie te herstellen.

De porositeit van het stedelijke weefsel van Boulevard Zuid biedt veel mogelijkheden

Ook vanuit het beleid wordt soms moeizaam omgegaan met de veranderingen van de afgelopen decennia. De algemeen gehanteerde brancheringprincipes, gericht op het aantrekken van winkels van een bepaald type, soort en grootte, kunnen misschien wel werken in een klassieke winkelstraat in de binnenstad, maar laten zich niet zomaar vertalen naar de specifieke context van de Boulevard Zuid. In bepaalde beleidsrapporten wordt de huidige staat van de winkelstraat systematisch geproblematiseerd, bijvoorbeeld steeds terug te komen op het gebrek aan orde, de uitgestalde waren op de voetpaden en de aanwezigheid van veel 'rommelwinkels', vaak met weinig oog voor het potentieel van de actuele ontwikkelingen.

Het overheersende discours met betrekking tot de straat dekt bij lange na niet de lading van de vele betekenislagen die in de loop der tijd door diverse groepen aan de straat zijn toegekend. Het verlangen naar een bepaald verleden is maar één manier om naar de straat te kijken. Heel wat ondernemers die vandaag de dag actief zijn op de Boulevard Zuid benadrukken juist het positieve imago van de straat en zien het ook als een uithangbord voor hun zaak. Een goed voorbeeld hiervan zijn de verschillende jonge, vrouwelijke ondernemers die op de Beijerlandse laan een niche hebben gevonden met winkels voor exclusieve bruidskledij en juwelen gericht op Turkse en Marokkaanse vrouwen. Deze

ondernemers maken onderlinge verkoopafspraken met elkaar en dragen actief bij tot de naamsbekendheid van de straat tot in de verre omgeving. Ook grotere spelers, zoals een Turkse multinational die wereldwijd tientallen meubelfiliaal bezit, zien naast de strategisch gelegen locatie en de goede bereikbaarheid, ook de grote aantrekkingskracht bij klanten met een Turkse achtergrond, als een kans voor de straat als geheel.

Conclusies

De casestudy van Boulevard Zuid laat zien hoe het beleid vaak op gespannen voet staat met kleinschalig etnisch ondernemerschap. Verschillende beleidsinitiatieven, zoals de instelling van de Kansenzoneregeling of de aanstelling van een laanmanager, tonen dat een wederzijds versterkende wisselwerking tussen de stedelijke ecologie van de winkelstraat enerzijds en pogingen tot (bij)sturing anderzijds alles behalve vanzelfsprekend is. Deze casus toont de worsteling van een aantal ondernemers om hun plek op te eisen in de straat. De ene keer heeft het beleid weinig oog voor al wat afwijkt van de standaard en wordt op zeker gespeeld. De andere keer is het beleid expliciet gericht op het creëren van nieuwe kansen voor startende ondernemers. Maar in alle gevallen blijken er valkuilen en drempels te schuilen die de entree van nieuwkomers in de straat er niet eenvoudiger op maakt.

Het is van belang om in te zien dat de initiatieven, acties en interventies die de afgelopen jaren in de straat hebben plaatsgevonden niet neutraal zijn, maar mee bepaald worden door de diverse doelstellingen en betekenissen die verschillende groepen aan de winkelstraat toekennen. Dit blijkt een impact te hebben op zowel het gevoerde beleid, als ook particuliere investeringen en op het type ondernemers dat zich er vestigt. Een positieve kanttekening is dat het beleid in toenemende mate de actuele ontwikkelingen in de straat begint te erkennen, waarderen en ondersteunen, zoals de spontaan gegroeide clustering van bruid- en modewinkels, juweliers en beautyshops.

Bij de toepassing van het standaardrecept voor zogenaamde 'probleemwijken' waarbij pogingen worden ondernomen om meer kapitaalcrachtige bewoners aan te trekken, moeten we ons de vraag stellen waar dit wel of juist niet werkt. Zoals bij veel maatschappelijk gekleurde thema's zien we de stedenbouw worstelen met de afstand tussen wat het wil en wat het kan, de afstand tussen wat binnen het bereik van zijn instrumentarium valt en wat afhangt van ruimtelijke, sociale of economische condities. Bij stedelijkheid en stadsontwikkelingsprocessen draait het immers vaak om spontane patronen, kruisbestuiving, of zelfs toeval.

Stedenbouwers, planners en beleidsmakers zouden veel kunnen leren door te kijken naar de kansen die op een plek al aanwezig zijn. De porositeit van het stedelijke weefsel van Boulevard Zuid biedt, zowel op ruimtelijk, sociaal als economisch vlak, veel mogelijkheden. Die blijven vaak onderbelicht omdat ze niet passen in standaardopvattingen met betrekking tot de kwalitatieve eisen waaraan een stedelijke omgeving moet voldoen. Daarnaast zijn er veel lessen te leren uit het alledaags gebruik van dergelijke omgevingen. Op die manier worden kansen, hindernissen, drempels en grenzen zichtbaar en kan een beeld gevormd worden van de manier waarop hier door de gebruikers van de ruimte, reeds gevestigd maar ook nieuwkomers, mee wordt omgegaan. Door stil te staan bij de rol die stedenbouw (en stedelijk) beleid kan spelen bij het sturen op ruimtelijke processen en bijgevolg ook direct of indirect op de toegankelijkheid voor nieuwkomers, kunnen we meer oog ontwikkelen voor een 'andere', meer solidaire stedenbouw.

ELSVERVLOESEM (ELS.VERVLOESEM@GMAIL.COM) IS DOCTOR-AATSSTUDENT AAN DE KULEUUVEN, DEPARTEMENT ARCHITECTUUR, ONDERZOEKSGROEP STEDENBOUW EN ARCHITECTUUREN PARTNER BIJ ARCHITECTURE WORKROOM BRUSSELS.

DECENTRALISATIE EN LOKAAL BESTUUR IN GHANA

De interesse naar de sociaaleconomische gevolgen van lokaal bestuur is recentelijk enorm toegenomen. Hoewel hieraan al veel studies zijn gewijd, focust de literatuur zich voornamelijk op voorbeelden uit geïndustrialiseerde landen. Daarom verkoos de auteur haar thesisonderzoek te doen in een Ghanese sloppenwijk.

Sinds de jaren '80 is een wereldwijde shift zichtbaar van centralisatie naar decentralisatie bij overheden en andere organisaties. Desalniettemin is decentralisatie niet eenvoudig te definiëren omdat het verschillende uiteenlopende dimensies omvat. Overheidshervormingen kunnen namelijk zowel van financiële, politieke, als administratieve aard zijn. Daarbij worden gezag, functies, middelen en verantwoordelijkheden geheel of gedeeltelijk overgeheveld van centrale naar lokale overheden.

Voorstanders beweren dat decentralisatie zorgt voor economische vooruitgang, armoedevermindering en welvaart verhoging. Deze zaken worden veroorzaakt doordat er meer rekening gehouden wordt met de inbreng van de bevolking en bijgevolg meer democratische participatie op lokaal niveau. De achterliggende gedachte is dat decentralisatie meer kansen creëert voor lokale inspraak en betrokkenheid in het beleids- en beslissingsproces. Hierbij zou er meer aandacht gespendeerd worden aan de noden van de bevolking.

De ontwikkeling van centralisatie naar decentralisatie gaat gepaard met de beweging van centraal naar lokaal bestuur. Met lokaal bestuur wordt in deze context bedoeld dat het bestuur geleid wordt door een lokale raad of Unit Committee. Zo telt elke stad verschillende lokale raden die wettelijk en geografisch zijn vastgelegd. Deze structuur heeft als verwacht resultaat dat het beleid en gerelateerde socio-economische ontwikkelingen van onderuit (bottom-up) gestuurd worden in plaats van bovenaf (top-

down).

Helaas verschilt dit ideologisch proces vaak met wat er zich in de werkelijkheid afspeelt. De geclaimde voordelen kunnen namelijk enkel gerealiseerd worden onder ideale omstandigheden. Deze zijn niet altijd voorhanden en zijn zeer contextafhankelijk. De meeste literatuur baseert zich voornamelijk op voorbeelden uit geïndustrialiseerde landen om het belang en de relevantie van lokaal bestuur te onderbouwen. Het is daarom interessant om te onderzoeken wat de gevolgen zijn als dit model van decentralisatie wordt toegepast in een andere context, zoals Ghana, die fundamenteel verschilt van vele geïndustrialiseerde landen.

Decentralisatie in Ghana

Het decentralisatieproces in Ghana wordt gekenmerkt door twee fases. De eerste fase ging gepaard met de dekolonisatie van Ghana in de vroege jaren '60 en eindigde ongeveer 10 jaar later. Er werd getracht om een volledig onafhankelijk bestuur te creëren, dat gevrijwaard zou blijven van Britse invloeden en onderdrukkingen. Toch kunnen we hier spreken van een ontwikkeling richting decentralisatie via centralisatie. De regimes van de centrale overheid, zoals men die kende in koloniale tijden, bleven ook na de dekolonisatie bestaan. De macht van lokale overheden was hierdoor verwaarloosbaar en uiteindelijk fungeerden ze enkel nog als overlegorgaan.

De tweede fase vond plaats rond 1970-1980 in de nasleep van de zware economische crisis waar Ghana mee te kampen kreeg na haar onafhankelijkheid in 1957. Met de hulp van externe donoren (o.a. het IMF en de Wereldbank) werden in 1983 Structural Adjustment Programs (SAPs) opgelegd om de crisis te bedwingen. De drijfveren van de externe donoren zijn terug te vinden in de idealen van een neoliberal discours. De verwachte vooruitzichten op lange termijn waren eenduidig positief. Voorstanders meenden dat de SAPs welvaart zouden scheppen die gepaard zou gaan met een rechtvaardige economische groei. Deze ontwikkelingen zouden garant staan voor armoedebestrijding waardoor verschillen tussen rijk en arm enerzijds en landelijke en stedelijke gebieden anderzijds zouden verminderen. In ruil voor deze steun verwachtte het IMF structurele aanpassingen, waaronder het verminderen van subsidies, afslanking van de openbare diensten, drastische bezuinigingen op de overheidsuitgaven en andere financiële hervormingen die noodzakelijk waren om economische groei te

bevorderen. Deze hervormingen van deregulatie en decentralisatie zorgden ervoor dat de macht van de natiestaat, in tegenstelling tot de vorige fase, afnam. Pas enkele jaren later, in 1988, kreeg de decentralisatie in Ghana concreet vorm. Toen werd namelijk het wettelijk kader vastgelegd met het opzetten van het lokale overheidssysteem. Dit systeem werd ontwikkeld om de overdracht van gezag, middelen, functies en verantwoordelijkheden van de centrale naar de lokale overheid te bevorderen.

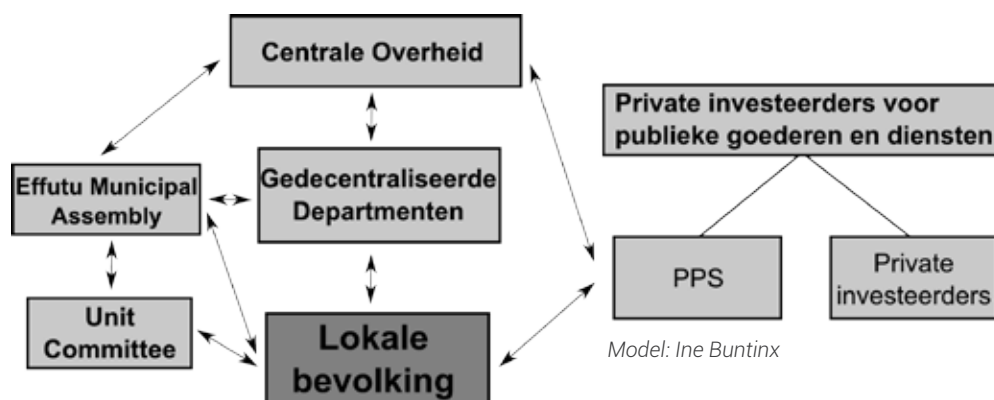
Naast dit wettelijk kader bepalen ook etnische en cliëntelistische belangen het toenmalige en huidige politieke landschap van Ghana en deze belangen vormen mede het decentralisatieproces. Ghana bestaat uit verschillende etnische stammen. Bij verkiezingen is er een trend merkbaar waarbij er vanuit deze etnische achtergrond, eerder dan uit kritische overtuiging, gestemd wordt. Op deze manier zouden de etnische oorsprong en verdeling van het volk de politieke resultaten van de stemming kunnen voorspellen. De NDC, de huidige regerende partij, haalt bijvoorbeeld vele stemmen bij de Ewe uit de Volta Regio. Dit kan verklaard worden doordat de oprichter van de NDC, Jerry Rawlings, afkomstig is van de Ewe-stam.

De cliëntelistische of corrupte stemming is gebaseerd op de min of meer persoonlijke relatie tussen campagnevoerders (meestal politici) en kiesgerechtigden (bijvoorbeeld mensen uit het bedrijfsleven, religieuze groeperingen, etnische groepen, politieke ondersteuning, jongeren, burgers of familie). Voor en tijdens de stemmingsrondes worden deze relaties gebruikt om voorwaardelijke loyaliteiten en wederzijdse voordelen te verkrijgen. Op deze manier kan een lid van het parlement beloven om publieke middelen of financiële steun te voorzien aan potentiële kiezers om benoemd of verkozen te geraken.

Helaas verschilt dit ideologisch proces vaak met wat er zich in de werkelijkheid afspeelt.

Lokaal bestuur

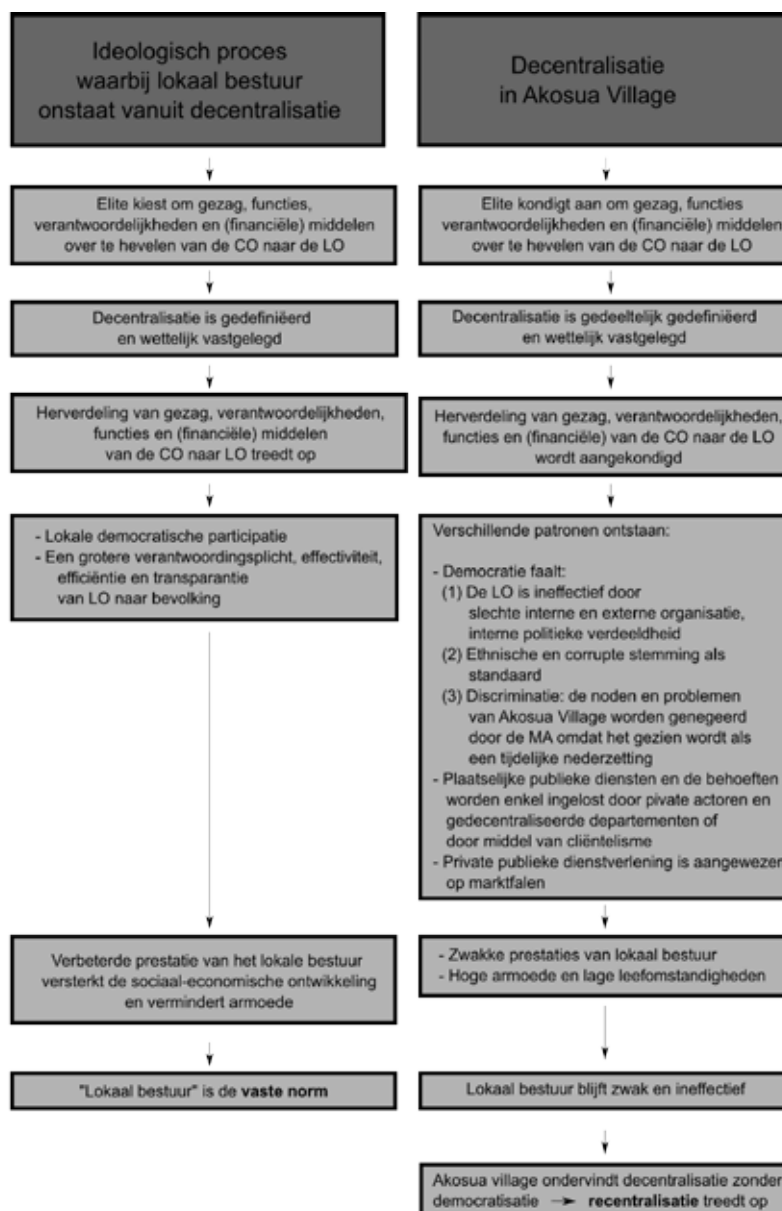
Het onderzoek vond plaats in Akosua Village, een sloppenwijk, gelegen langs de kust, ten westen van de stad Winneba en op zeventig kilometer van de hoofdstad Accra. Akosua Village is dunbevolkt en de inkomsten van de inwoners worden vooral genereerd door visvangst en daaraan gerelateerde economische activiteiten. De meeste inwoners zijn immigranten uit de Volta Regio, waardoor niet zichzelf maar wel de oorspronkelijke lokale bevolking de grond waarop zij wonen in bezit heeft.

Model: Ine Buntinx

↔ interactie met

Model: Ine Buntinx

Er zijn verschillende actoren begaan met de ontwikkeling van de sloppenwijk. De bevolking van de sloppenwijk is erg afhankelijk van naaste vrienden en familie om problemen op te lossen. De plaatselijke Unit Committee bestaat uit zes mensen uit de sloppenwijk, die door de plaatselijke bevolking worden verkozen en die zich, zoals het lokaal overheidssysteem voorschrijft, bezighouden met de noden en socio-economische ontwikkeling van de bevolking van de sloppenwijk. Zij moeten dit doen op een vrijwillige en politiek onpartijdige basis. De Unit Committee kan gezien worden als een schakel tussen de sloppenwijk en de Assembly of "stadsraad". De leider van het Unit Committee is tevens ook de leider van de sloppenwijk of de "Assemblyman". De Assembly bestaat deels uit Assemblymannen, die gekozen zijn door het volk, en deels uit mensen die aangesteld zijn door de overheid en dus wel politiek geëngageerd zijn. De Assembly houdt zich bezig met de ontwikkeling van de stad, economie, onderwijs... Binnen Akosua Village zijn er geen NGO's actief. Wel zijn er gedecentraliseerde departementen van de centrale overheid aanwezig, waaronder die van wildlife en van visvangst. Deze twee afdelingen zijn aangesteld om gespecialiseerde en technische diensten te leveren aan de inwoners van de sloppenwijk. Deze departementen worden bemand door vanuit de staat aangestelde technocraten. Zij organiseren ook verschillende nuttige workshops zoals het planten van mangroves en palmbomen en het kweken

van cavia's en slakken. De bewoners kunnen hier vrijblijvend aan deelnemen en krijgen in ruil voor hun deelname een kleine vergoeding. Vervolgens is er in Akosua Village ook een publiek-private samenwerking actief, waarbij verschillende publieke diensten gedeeltelijk worden uitbesteed aan private bedrijven. Zo is het verzamelen van afval een verantwoordelijkheid van de centrale overheid, maar het wordt uitgevoerd door twee private afvalbedrijven genaamd 'Zoom Lion' en 'Zoil', die respectievelijk verantwoordelijk zijn voor het ophalen van afval en het proper houden van het strand. Tenslotte gaan private investeerders zelf het heft in eigen handen nemen, omdat zowel de lokale als de centrale overheden falen in het voorzien van basisvoorzieningen.

Decentralisatie als ideologie

De decentralisatie die door de externe donoren werden opgelegd in ruil voor de SAPs, lijken hun beoogde doelen niet te bereiken. De structurele aanpassingen wegen zwaar op het lokaal bestuur waardoor zij hun taken niet naar behoeven kunnen uitvoeren. Zo kan het lokaal overheidssysteem niet op een optimale manier functioneren indien de economische, financiële en administratieve transfers niet naar behoren gebeuren. De structuur zoals die nu wettelijk is vastgelegd, is maar gedeeltelijk verwezenlijkt, waardoor de macht van de lokale overheid beperkt blijft. Bovendien kan er lokaal geen degelijk beleid gevoerd worden omdat de meerderheid

van de (financiële) middelen nog steeds gecentraliseerd blijft. Zo was het niet mogelijk om een lokaal bestuurskantoor te bouwen. Een dergelijk kantoor is een wettelijk vastgelegde plaats waar bewoners en leden van de Unit Committee elkaar kunnen ontmoeten om lokale problemen te bespreken. Hier zouden lokale en centrale ambtenaren samen met de Unit Committee moeten werken aan een degelijk lokaal bestuur.

Daarenboven zijn er geen financiële middelen vrijgemaakt om de leden van de lokale overheid te betalen en werken zij dus mee op vrijwillige basis, wat ertoe leidt dat ze na verloop van tijd niet meer gemotiveerd zijn om te strijden voor de lokale noden. Door geen belang te hechten aan de aanwezige politieke verschillen, gaan er verscheidene problemen ontstaan. De wet schrijft namelijk voor dat de lokale bestuurders meewerken op een politiek-onafhankelijke basis. Maar in de realiteit bekleden ze vaak een lokale politieke functie. Zo streven verschillende lokale bestuurders andere politieke idealen na, wat een goede samenwerking bemoeilijkt. De Unit Committee van Akosua Village kwam nog amper samen door deze problematiek. Hierdoor werden de lokale noden amper vertegenwoordigd en is socio-economische ontwikkeling op lokaal niveau nauwelijks gerealiseerd, waardoor de lokale democratie totaal wordt ondermijnd. Bovendien worden de wensen van de sloppenwijk genegeerd door de Assembly, omdat ze niet willen investeren in iets wat zij zien als een "tijdelijke" sloppenwijk.

Decentralisatie in Ghana is zijn doel voorbijgeschoten net omdat er geen rekening is gehouden met deze lokale complexiteiten

De armoedeproblemen lijken tenslotte nog lang niet opgelost. De levensomstandigheden zijn erbarmelijk zonder enige toegang tot water of elektriciteit en de gegenereerde inkomsten zijn amper voldoende om aan de basis levensbehoeften te voorzien. Omdat de overheid hierin tekortschiet, namen bewoners meerdere malen het heft in eigen handen. Zo heeft een visser gezorgd voor een waterleiding in de sloppenwijk, waarvan hij het water voor een 'eerlijke prijs' aan zijn medebewoners doorverkocht. Maar toen de waterprijzen opliepen, kon de visser de prijzen niet meer betalen en werd zijn watertoevoer afgesloten. Hetzelfde principe gold voor de publiek-private samenwerking. Zodra er niet voldoende financiële transfers plaatsvonden van de centrale overheid naar het privaat bedrijf, stopte het bedrijf met ophalen van het afval, waardoor de mensen van de sloppenwijk nu leven tussen het vuilnis.

De gedecentraliseerde departementen daarentegen werken op een degelijke manier en verbeteren de levensomstandigheden van de bewoners van de nederzetting. Dit toont aan op welke manier decentralisatie via herverdeling goed kan werken.

Terug naar de centrale staat

De huidige vorm van decentralisatie in Ghana vindt plaats zonder democratisering, wat geïnterpreteerd kan worden als gecentraliseerde decentralisatie of recentralisatie. Het beoogde bottom-up beleid en de bijbehorende democratische lokale participatie komen niet overeen met de realiteit voor Akosua Village. De verwachtingen voor het neoliberale discours via decentralisatie werden niet ingelost. Zo leven de inwoners van Akosua Village nog steeds in miserabele omstandigheden. Er

is een dringende behoefte aan basisvoorzieningen, zoals goed onderhouden toiletten, water en elektriciteit. Onder andere de inefficiënte organisatie van de opgelegde lokale besturen alsmede corrupt en etnisch stemgedrag spelen hier een belangrijke rol in. Deze problemen maken dat de lokale overheid zwak is, waardoor een degelijke implementatie van decentralisatie verhinderd wordt. Bovendien worden de noden van Akosua Village, als zijnde een 'tijdelijke' nederzetting, genegeerd. In plaats van het verkrijgen van een versterkte lokale positie blijft Akosua Village ondervertegenwoordigd, waardoor de socio-economische ontwikkeling op lokaal niveau nihil blijft. Dit maakt dat de armste en kwetsbaarste gemeenschappen het meest getroffen worden, omdat zij afhankelijk zijn van de overheidsmiddelen en diensten om te voorzien in hun basisbehoeften.

Kortom, het is belangrijk kritisch te blijven en decentralisatie niet te zien als een wondermiddel dat de hiërarchische en bureaucratistische nadelen van centralisatie oplost. De fundamentele veranderingen in houding en mentaliteit van de burgers, politici en technocraten is begonnen, maar er is nog een lange weg te gaan vooraleer deze mentaliteit kan omgezet worden in concrete acties. Op deze manier moet de nadruk veranderen van "de aankondiging" naar "optreden". Dit kan enkel tot stand komen als er voldoende middelen en bevoegdheden worden overgeheveld van centrale naar de lokale overheden.

De op deze plek gepresenteerde analyse op microniveau kan helpen om een beter inzicht te krijgen in het huidige gedecentraliseerde Ghana en te begrijpen welke hindernissen en beperkende factoren er zijn tussen het vooropgestelde idee en de werkelijke uitvoering. Decentralisatie in Ghana is zijn doel voorbijgeschoten net omdat er geen rekening is gehouden met lokale complexiteiten. Daarom is het van fundamenteel belang te focussen op de context van een land bij het zoeken naar een geschikte oplossing. Deze context moet namelijk als basis worden genomen, van waaruit kan gekeken worden naar welke modellen in andere contexten hebben gewerkt, eerder dan het model als basis te nemen en de context te proberen aanpassen. De ingewortelde context wordt helaas nog te vaak door beleidsmakers over het hoofd gezien of beschouwd als een ondergeschikte of makkelijk aanpasbare parameter. Hier zou verandering in moeten komen opdat de vooropgestelde ideeën kunnen overeenstemmen met de werkelijkheid.

LITERATUURSELECTIE

- Ahwoi, K. (2010). Local Government and Decentralisation in Ghana. Accra (Ghana): Unimax Macmillan.
- Brenner, N. (2004). New State Spaces, Urban Governance and the Rescaling of Statehood. New York City: Oxford University Press Inc.
- Cheema, G.S. and Rondinelli, D.A. (2007). Decentralizing Governance; Emerging Concepts and Practices. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Crawford, G. and Hartmann, C. (2008). Decentralisation in Africa: A Pathway out of Poverty and Conflict? Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Olowu, D. and Wunsch, J. S. (2004). Local governance in Africa: The challenges of democratic decentralization. London: Lynne Rienner Publishers.

Ine Buntinx (ine_buntinx@hotmail.com) is master geografie (KU Leuven). Dit artikel is gebaseerd op haar masterscriptie.

TAKSIM PROTESTEN RECHT OP DE STAD?

*Foto: Monument of the Republic
at Taksim square
Ida Carlsson*

Tijdens de laatste meidagen van 2013 trokken de protesten op het Taksimplein in Istanbul wereldwijde aandacht. Dit artikel situeert de Taksimpleinprotesten in zijn bredere politieke context en focust op de ruimtelijke dimensies van dit stedelijke protest. Daarbij gaat de aandacht uit naar de symbolische betekenis, geschiedenis, politieke belang(en) en betwiste toekomst.

De feiten

De Taksimpleinprotesten begonnen met een vier dagen durende sit-in in het Gezi-park, een klein park aan de rechterzijde van het Taksimplein. Dit park dreigde plaats te moeten maken voor de bouw van een nieuw grootschalig winkelcentrum. De protestbeweging begon klein en bestond voornamelijk uit milieuactivisten, stedelijke activisten en architecten. De initiële agressieve en gewelddadige ontruiming van het bezette plein door de politie lokte echter verontwaardiging uit onder een breder publiek. Steeds meer sympathisanten voegden zich daarom bij de groep demonstranten. Het aantal demonstranten groeide en het doel van het protest verruimde. Waar het protest initieel gericht was tegen het verdwijnen van een park, richtte het zich uiteindelijk tegen de politie en tegen de staat. De politie slaagde er niet in een einde te maken aan de bezetting van het park. Het protest verspreidde zich daarentegen naar het Taksimplein. Daar gebruikten demonstranten de hekken van de politie om de politie zelf buiten het plein te houden, terwijl ze bedoeld waren om de demonstranten te verhinderen op het plein te komen. De bezetting van het Taksimplein duurde meer dan twee weken en was een bron van inspiratie voor soortgelijke protesten in andere steden in het land.

Uiteraard waren de redenen voor de participatie in het protest zo divers als de groep demonstranten zelf. Maar wat hen verenigde, was de onderkenning van het kappen van de bomen in het Gezi-park, niet als gebeurtenis op zich, maar als symbool voor de escaleerende politieke situatie in Turkije. Zo werd er bijvoorbeeld geprotesteerd tegen het beperken van het recht op abortus en alcoholgebruik, ingevoerd door de huidige president en voormalig burgemeester van Istanbul, Recep Tayyip Erdoğan, en zijn partij (AKP). De AKP-partij werd ook bekritiseerd vanwege de grootschalige stedelijke transformatie van Istanbul waarbij geen rekening gehouden werd met de symbolische en historische waarde van verschillende plekken in de stad, waaronder het Taksimplein. Bovendien schoof de AKP een stadsmodel naar voren waarin geen rekening gehouden werd met de noden en wensen van de lokale bevolking. Het beperken van individuele rechten enerzijds en de grootschalige transformatie van Istanbul anderzijds werden gezien als mechanismen van het autoritaire regime van de AKP om het leven van de burgers te controleren en te reguleren.

Het feit dat het Taksimplein centraal stond in de transformaties en protesten is niet toevallig

Grootse transformaties

In de geest van de grootschalige stedelijke transformaties besliste de Turkse overheid in mei 2013 om het Gezi-park en het naastgelegen Atatürk Cultuurcentrum te slopen. Een private onderneming, de Kalyon Groep, die schijnbaar goede banden onderhoudt met de AKP, werd uitverkozen om er reconstructies van historische artilleriebarakken uit het Ottomaanse tijdperk te plaatsen. Daarnaast waren er plannen voor een nieuw winkelcentrum, enkele woongebouwen, een nieuw operahuis en een moskee. Tot op heden bestaat er echter nog steeds heel wat onzekerheid over de effectieve uitvoering van deze plannen. Enkel een voetgangersproject en een tunnel om het verkeer ondergronds te leiden zijn tot nu toe gerealiseerd.

De stedelijke transformaties in Istanbul beperken zich niet tot het Taksimplein. In de omgeving van het Taksimplein worden

her en der plannen voorgesteld én uitgevoerd om arme wijken te slopen en te vervangen door dure woningen en hotels, met als doel rijke mensen, expats en toeristen aan te trekken. Het compleet van de kaart vegen van bepaalde wijken moet dan ook gezien worden in het kader van de ideologie van Erdoğan om van Istanbul een competitieve en aantrekkelijke stad te maken in de ogen van buitenlandse investeerders. Deze ideologie gaat terug tot de jaren '80 waarin het Turkse politieke klimaat ingrijpende veranderingen onderging. Grootschalige stedelijke transformaties, met name in Istanbul vanwege haar strategische ligging op de grens van Europa en Azië en haar historisch en economisch belang voor Turkije, stonden centraal in het beleid van privatisering en liberalisering. De transformaties werden daarbij voorgesteld en gepromoot als projecten die het Ottomaanse verleden van de stad zouden laten herleven. Het is net die combinatie van liberalisering en conservatisme die ook de context vormde voor het protest in het Gezi-park en het Taksimplein.

Het Taksimplein

Bij de transformatie van het Taksimplein speelden niet alleen nationale politieke ambities maar ook lokale ambities een belangrijke rol. De voortdurende sloop en gentrificatie in Istanbul hadden al vaker geleid tot kleinere protesten voordat het protest escaleerde in mei 2013. Ironisch genoeg was het juist de kracht van die oppositie die men (onder meer) wilde indammen met de geplande transformaties. Daarbij werden de demonstraties van het centrale en symbolische Taksimplein verbannen en enkel nog toegestaan op een schiereiland ten zuiden van het historische centrum. De ambitie was om de toegang tot het Taksimplein zelf te controleren. Dit gebeurde niet alleen door het verdringen van de armere, ongewenste bevolking uit de omliggende, gegentrificeerde wijken, maar ook door het reduceren van het gebruik van het openbare plein, zoals het geval is bij het eerder genoemde voetgangersproject. Hoewel de controle van de toegang tot het plein een op zich staande ingreep is, lijkt het eveneens een manier om verder verzet tegen geplande transformaties te beperken.

Het feit dat het Taksimplein centraal stond in de transformaties en protesten is niet toevallig, maar heeft alles te maken met de historische waarde van het plein voor zowel de regering als de publieke oppositie. Het Taksimplein werd in 1926 gebouwd, drie jaar na de stichting van de Turkse republiek. Het plein moest de nieuwe natie en democratie representeren en werd bekroond met het Monument van de Republiek. Ten tijde van de bouw van het plein lag dit gebied aan de buitenrand van de stad en had het een recreatieve functie voor de Ottomaanse bourgeoisie. Het Taksimplein was destijds de enige openbare

Foto: Trees in Gezi park
Ida Carlsson

ruimte die geen symbolische waarde uit het Ottomaanse rijk met zich meedroeg. Dit droeg bij aan zijn politieke betekenis als symbool van de nieuwe republiek. Gedurende de laatste decennia is het plein een arena geweest van verschillende politieke clashes. Een van de meest opmerkelijke is de 1 mei-demonstratie van 1977, die tot gewelddadige confrontaties leidde tussen de politie en demonstranten. Deze gebeurtenis maakte het Taksimplein tot een belangrijk symbool voor linkse politici en activisten en het plein is nog altijd de hoofdlocatie voor de 1 mei-demonstraties. De verschillende betekenissen van het plein voor zowel de oppositie als de nationalistische AKP verklaren de centrale rol van het Taksimplein tijdens de protesten in 2013

Het urbane conflict werd een nationaal conflict over de politieke ideologie achter de stedelijke veranderingen

Recht op de stad?

Het is verleidelijk om de protesten te zien als een beweging die het recht tot de stad centraal heeft staan. Deze zienswijze is echter te beperkt. Het concept "recht op de stad" wordt bediscussieerd in werk van Henri Lefebvre en later in het werk van David Harvey. Volgens Lefebvre moet de stad niet door een staat maar door de bewoners gemaakt worden. Harvey voegt daaraan toe dat dit begrip betekent dat mensen invloed moeten hebben op de vorm van de stad. Hij benadrukt dat 'het recht' vooral een collectief recht is van bewoners en gebruikers van de stad, en geen individueel recht. Tot op zekere hoogte raakt dit ook de kern van de Taksimprotesten. De demonstranten waren duidelijk geëngageerd om het recht op groene ruimtes en recreatiegebieden te bevechten alsmede belangrijke historisch publieke plekken te beschermen. Bovendien protesteerde men ook tegen de verregaande commercialisering van de publieke ruimte en de privatisering van publieke straten en pleinen. De economische hervormingen in Turkije waarin kapitaalaccumulatie centraal stond, waren ook een belangrijk onderdeel van het protest.

De politieke realiteit van Turkije laat echter ook zien dat het concept "recht op de stad" slechts ten dele helpt om de protesten te begrijpen. De focus van de demonstranten veranderde van een stedelijke protest in een protest tegen de autoritaire manier van regeren door de AKP (en Erdoğan in het bijzonder). Hierdoor werd de strijd om het recht op de stad, zoals de transformatie van publieke ruimten en het recht op goede huisvesting en diensten, minder belangrijk. Met andere woorden, het urbane conflict werd verheven tot een nationaal conflict met betrekking tot de politieke ideologie achter de stedelijke veranderingen. Stedelijke ruimte werd op die manier vooral gebruikt om politieke boodschappen te communiceren en het plein werd, mede door zijn verleden bij soortgelijke protesten, het slagveld en kerngebied in die politieke strijd.

Conclusie

Het is nu al meer dan twee jaar geleden sinds de protesten begonnen en beëindigd werden. De 1 mei-demonstratie van 2014 vond gewoon plaats op het Taksimplein ondanks een poging van de burgemeester om het protest te verbieden. Dit gebeurde ook in 2015. De symbolische betekenis van het plein bestaat nog steeds en is waarschijnlijk alleen maar gegroeid sinds 2013. De plannen voor de herontwikkeling van het gebied zijn tot op de dag van vandaag onduidelijk en het project staat stil. Wel is er veel politiek

in het gebied aanwezig. Niettemin hebben de protesten het gebruik van de publieke ruimte beïnvloed. Niet alleen wordt de publieke ruimte bewuster gebruikt, ook neemt het gebruik van de ruimte nu de vorm aan van een politiek statement, waar het eerder een alledaagse activiteit betrof. De protesten in het Gezi-parken op het Taksimplein gingen verder dan enkel over de bomen of over de veranderingen in de stad. De demonstraties waren onderdeel van een stedelijke beweging die de onderliggende sociale en politieke ideologie van de veranderingen wilde aanpakken: een ideologie waarbij steden getransformeerd worden tot plekken van consumptie en investeringen in plaats van plekken van sociaal en cultureel welzijn.

LITERATUURSELECTIE

- Barış Kuymulu, M. (2013). Reclaiming the right to the city: reflections on the urban uprising in Turkey. *City* 17 nr. 3, pp. 274-278.
- Ekmeci, O. (2013). Contesting neo-liberal urbanism in Istanbul: The case of Taksim Square and beyond. In: Moksnes, H. en M. Melin (eds.) *Claiming the City: Civil Society Mobilisation by the Urban Poor*. Uppsala: Uppsala University
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. London: Verso
- Lelandais, G.E. (2013). Citizenship, minorities and the struggle for a right to the city in Istanbul. *Citizenship Studies* 17, nr. 6-7, pp. 817-836.
- Lovering, J. en H. Türkmen (2011). Bulldozer Neo-liberalism in Istanbul: The State-led Construction of Property Markets, and the Displacement of the Urban Poor. *International Planning Studies* 16 nr. 1, pp. 73-96.

Ida Carlsson (i.carlsson@hotmail.com) doet een combimaster Sociale Geografie aan de KUL & VUB. Haar masterthesis behandelt feministische kritiek op urban design en architectuur in België en Zweden.

Foto: NEO, Istanbul
Ida Carlsson

Clemens de Olde

Kaftvancyclingcultures.Foto:Amazon.com

De redacteuren en de meeste auteurs van *Visies op de Stad* zijn werkzaam aan de Radboud Universiteit; het boek is dan ook geproduceerd vóór en dóór Nijmegen. In eerste instantie is het geschreven als lesmateriaal voor het eerstejaars bachelorkursus Stedelijke Ontwikkeling en omdat veel studiemateriaal tegenwoordig vaak bestaat uit losse Engelse papers, is het fijn een Nederlandstalig boek te zien verschijnen over stedelijke thema's. De rijke schakering auteurs belooft veel goeds. In de 'bloemlezing', zoals de redacteuren *Visies op de Stad* zelf noemen, worden naast de gebruikelijke geschiedenis van stedelijke ontwikkeling ook thema's behandeld die niet in elk boek over de stad terug te vinden zijn, zoals duurzaamheid, steden in het Globale Zuid en een hoofdstuk gewijd aan Henri Lefebvre. Helaas blijkt die grote selectie van auteurs en thema's ook de achilleshiel van het boek. Want het is druk op de 186 pagina's die de hoofdtekst telt. Maar liefst twintig auteurs komen aan het woord in veertien hoofdstukken die meestal niet meer dan tien pagina's tellen. Dat leidt tot fragmentatie en overlap. Zo lezen we in diverse hoofdstukken over de verschrikkingen van de Victoriaanse stad bij monde van De Tocqueville, Engels en Dickens. Ook worden de visies van Simmel en Tönnies alsmede het concentrische zonemodel van de Chicago School meer dan eens uitgelegd; weliswaar zonder illustraties. We lezen ook meermaals dat opgedreven grondprijzen aan de basis liggen van het ontstaan van hoogbouw.

De rijke schakering van auteurs belooft veel goeds

Andere onderwerpen krijgen minder ruimte dan ze verdienen. In het hoofdstuk over diversiteit wordt over 'zonerings' gesproken, maar die term is niet in het eerdere hoofdstuk over ruimtelijke ordening ingeleid. Door de specifiek economische insteek behandelt dat hoofdstuk maar een beperkt aantal aspecten van planning. Het diversiteit-hoofdstuk mist dan weer een verwijzing naar de actuele literatuur rond superdiversiteit. Weliswaar heeft die

term inmiddels iets weg van een hype, toch kan de hedendaagse stadsontwikkelaar er niet omheen. Voorts is het opmerkelijk dat de behandeling van smart cities ontbreekt, waar toch in de ondertitel van het boek naar wordt verwezen. Ook is er veelal te weinig ruimte om voorbeelden van meerdere kanten kritisch te belichten.

Met de grote selectie auteurs ontstaan ook grote verschillen in stijl en moeilijkheidsgraad van de hoofdstukken. Zo is het hoofdstuk over stedelijke economie aan de basale kant. Het onderscheid tussen specialisatie en diversificatie mag toch wel bekend worden verondersteld bij studenten in het hoger onderwijs? Het contrast is dan ook groot met het daaropvolgende hoofdstuk, waar in een bijna moraal-filosofische beschouwing over stedelijke politiek wordt uitpakket met Sloterdijk en Nietzsche. De historische, economische en politieke visies op de historische ontwikkeling van de stad in deze inleidende hoofdstukken zijn dan ook wat kunstmatig van elkaar gescheiden.

De latere thematische hoofdstukken bieden elk een ingang in een bepaald stedelijk fenomeen zoals publieke ruimte, de ervaring van de stad en duurzaamheid. Dit laatste hoofdstuk in het bijzonder verdient een positieve vermelding. Op zeer gestructureerde wijze worden daarin de belangrijkste duurzaamheidsperspectieven gepresenteerd.

De uitgave van *Visies op de Stad* blijft wat sober. Het boek is niet erg omvangrijk en een geïntegreerde referentielijst en notenapparaat ontbreken. De obligate afbeeldingen van de Akropolis en de rokende schoorstenen van Manchester die recht(-envrij) van Wikimedia komen voegen weinig toe aan de tekst. De prijs van bijna €35 is dan ook aan de hoge kant. De cover met daarop een foto van Frankfurt voelt als een gemiste kans. Rotterdam wordt immers als eerste stad in het boek aangehaald en Nijmegen met haar Waalsprong levert ook hele mooie stedelijke beelden op.

De ambitie van de redacteuren om een Nederlandstalig handboek urban studies te produceren moet geprezen worden. Het is ook lovenswaardig dat daarin zo'n grote schare auteurs en thema's wordt gepresenteerd waardoor het boek een groter overzicht biedt dan andere inleidende boeken. Juist het grote aantal auteurs en thema's op een gering aantal pagina's zorgt er echter voor dat deze bloemlezing het karakter heeft van los zand en het niveau van een samengestelde reader niet weet te ontstijgen.

Literatuurselectie

Hoppers, G.J., R. van Melik & H. Ernste (2015), *Visies op de Stad, van tuindorp tot smart city*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

CLEMENS DE OLDE (CLEMENS.DEOLDE@UANTWERPEN.BE) IS REDACTEUR VAN AGORA. HIJ DOCEERT STADSSOCIOLOGIE SINDS 2010 EN PROMOVEERT OP DE VERGELIJKING VAN PLANNINGSCULTUREN IN NEDERLAND EN VLAANDEREN AAN DE UNIVERSITEIT ANTWERPEN.

Egbert van der Zee

Op mooie zomerdagen staan er files in Nederland en Vlaanderen en zijn in de trein de zitplaatsen schaars. Het zijn deze dagen waarop mensen massaal naar de kust trekken: Toerisme in de meest stereotype vorm. Al 150 jaar is de kust één van de belangrijkste toeristische bestemmingen in Nederland en Vlaanderen. Als met het ritme van de zee kwamen en gingen generaties bezoekers en vormden ze het kustlandschap. Na jaren van stormachtige ontwikkelingen zijn de badplaatsen nu volwassen en, soms zelfs bejaarde bestemmingen geworden. De gloriédagen en stralende jeugd van de Nederlandse en Vlaamse kust liggen voorgoed achter ons, zo stelde ook Ben de Pater (AGORA 2015-2) reeds vast. Wat kunnen de toeristische bestemmingen langs de kust doen om zichzelf te vernieuwen en opnieuw aantrekkelijk te worden voor toeristen?

Wesley Gruijthuijsen verdiepte zich voor zijn masterproef Toerisme (KU Leuven) in deze vraag. De auteur onderzocht voor verschillende Nederlandse en Vlaamse badplaatsen – maar met de nadruk op Oostende en Scheveningen – welke plaats verjonging en vernieuwing hebben in het ruimtelijk en toeristisch beleid. Doordat in dit onderzoek ook de perceptie op de ontwikkeling van de badplaatsen vanuit zowel vraag- als aanbodzijde worden meegenomen, ontstaat er een compleet beeld van de problematiek en mogelijke oplossingen. Zo blijken beleidsmakers en de aanbodzijde van het toerisme vooral meer toeristen te willen aantrekken, bijvoorbeeld door te investeren in nieuwe attracties die de bestemmingen moeten onderscheiden van de concurrentie. Over de draagkracht van de badplaatsen wordt nauwelijks nagedacht; 'meer' is en blijft beter voor de beleidsmaker. De huidige bezoekers vinden een schoon strand en gezellige omliggende openbare ruimte echter belangrijker voor hun strandvakantie. Beleidsmakers en de beoogde eindgebruiker lijken dus niet altijd op dezelfde lijn te zitten.

Naast het bestuderen van badplaatsen vanuit het perspectief van de verschillende betrokken partijen, vergelijkt de auteur ook kustbestemmingen in Vlaanderen en Nederland. Hierdoor komen enkele opvallende verschillen aan het licht. Zo hebben de Nederlandse bestemmingen een breed scala aan planning- en beleidsdocumenten gericht op toerisme, die in Vlaanderen vaak afwezig of niet beschikbaar zijn. Veel van de Nederlandse plannen worden echter nooit geïmplementeerd, waar in de Vlaamse bestemmingen het toerisme zich meer volgens een gemeenschappelijke en gecoördineerde visie lijkt te ontwikkelen. De Vlaamse kust wordt bijvoorbeeld als een geïntegreerde bestemming gepromoot waar de Nederlandse badplaatsen vooral met elkaar concurreren. Ook onderling verschillen de onderzochte badplaatsen. Zandvoort is volgens toeristen verloederd en verouderd waar Scheveningen juist aan het verbeteren is. Oostende blijkt naast strandactiviteiten populair voor gastronomisch

toerisme en voor zomerevenementen.

Het onderzoek laat duidelijk zien dat de kustbestemmingen in Nederland en Vlaanderen aan vernieuwing toe zijn. De gekozen strategie van kort termijn investeringen, zoals het investeren in een 'sea life center' of museum, geven misschien een korte impuls, maar zullen de bestemming niet blijvend verjongen of veranderen. De lange ontwikkelingsgeschiedenis en de gouden jaren hebben de kustbestemmingen log en statisch gemaakt. Samenwerking, zowel binnen bestemmingen als tussen bestemmingen lijkt maar met mondjesmaat voor te komen, hoewel betrokkenen veel van elkaar kunnen leren. Dat blijkt ook uit dit onderzoek: Scheveningen en Oostende beginnen de relatie tussen strand en stad te willen versterken. Waar stad en strand lang met de ruggen naar elkaar toe stonden, lijken ze elkaar nu meer te omarmen. Kan de verjongende stad de verouderde kustbestemming een nieuwe impuls geven?

En wat kunnen andere badplaatsen hiervan leren? Het vergelijken van de kustbestemmingen geeft nuttige input voor beleidsmakers en academici.

De kruisbestuiving tussen het 'praktische' toerisme en de soms meer 'academische' ruimtelijke wetenschappen komt mooi naar voren in dit afstudeerwerk. De verschillen in de ontwikkeling tussen de badplaatsen en het belang van samenwerking tussen en binnen de badplaatsen laten echter zien dat nieuwe theoretische benaderingen

nodig zijn om de complexiteit van het toerisme te begrijpen. De in deze masterproef gebruikte klassieke theorieën schieten hiervoor tekort. Relationele en evolutionaire benaderingen, zoals reeds toegepast in de planologie en economische geografie, zouden bijvoorbeeld waardevolle inzichten kunnen bieden om de ontwikkeling van kustbestemmingen en toerisme beter te begrijpen.

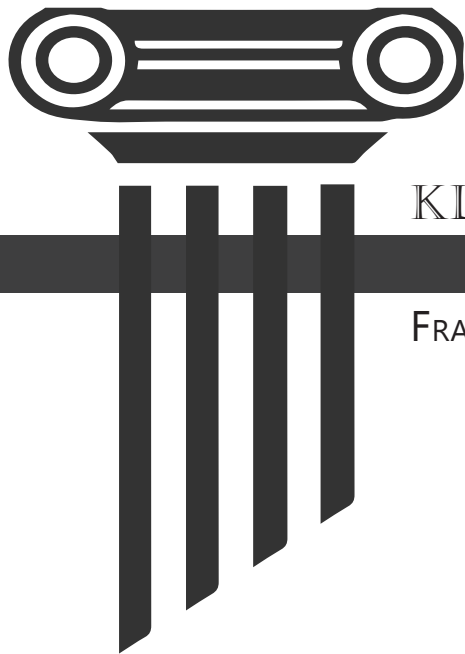
Literatuurselectie

de Pater, B. (2015). Koninginnen van de Noordzee. AGORA 31, nr. 2, pp. 25 – 27

Gruijthuijsen, W. (2015). 'Seascapes' voor hedendaagse bezoekers of toeristen: een uitdaging? Cases: Nederlandse en Belgische badplaatsen. Masterproef Toerisme, Universiteit van Leuven.

Het onderzoek laat zien dat de kustbestemmingen in Nederland en Vlaanderen aan vernieuwing toe zijn

**EGBERTVANDERZEE(EGBERT.VANDERZEE@EES.KULEUVEN.BE)
IS ALS DOCTORAATSSTUDENT VERBONDEN AAN DE UNIVERSITEIT
VAN LEUVEN EN HET AGENTSCHAP VOOR INNOVATIE DOOR
WETENSCHAP EN TECHNOLOGIE (IWT).**

KLASSIEKER De kracht van eenvoud

FRANS THISSEN

Het boek 'Accessibility: the rural challenge' van de Britse geograaf Malcolm Moseley, verschenen in 1979 bij Methuen, is door een groot aantal sociaal geografen en planologen in Nederland en Vlaanderen bestudeerd. Vooral in de jaren tachtig was het boek populair. Het stond op veel literatuurlijsten voor studenten en vormde de basis van menig (promotie)onderzoek. De kracht van het boek bestond in feite uit een erg eenvoudig model: het zogenaamde 'people - link - activity' model. De uitdaging waar de bewoners van het platteland voor staan is om in een regionaliserende wereld de alledaagse activiteitencentra via een of andere 'link' te bereiken. Op het moment van verschijnen van het boek werd vaak nog vastgehouden aan het lokaal beschikbaar houden van voorzieningen ('basisvoorzieningen') of aan de concentratie van bevolking (en voorzieningen) in zogenaamde 'centrumdorpen'. Dorpen zonder (basis)voorzieningen werden door velen als onleefbaar beschouwd. Door dit eenvoudige model als uitgangspunt te nemen kon Moseley het probleem meer systematisch analyseren en diverse oplossingsrichtingen voorstellen. Zo pleitte hij er voor om de potentiële vraag naar mobiliteit, en niet de feitelijke vraag, van verschillende groepen bewoners als uitgangspunt te nemen. Ook biedt zijn model ruimte om te kijken naar oplossingen via mobiele voorzieningen. Zijn ideeën waren gebaseerd op een uitgebreid onderzoek dat hij, werkzaam op de University of East Anglia (Norwich), op het platteland van Norfolk uitvoerde. Voor het model ontleende hij, onder andere, ideeën aan de tijdgeografie van de Zweed Torsten Hägerstrand. Moseley's aanpak blijkt sociaal-ruimtelijk onderzoekers ook nu nog te inspireren. Zo wordt in recente Interreg programma's over het thema 'connectiviteit op het platteland' nog steeds gerefereerd aan het eenvoudige model van Moseley.

Het waren vooral Utrechtse sociaal geografen die in Nederland voortbouwden op zijn ideeën. Huigen, van Bommel, de Bakker en van Dam schreven aan de Universiteit Utrecht proefschriften over bereikbaarheid, voorzieningen en rurale nederzettingenpatronen. In Vlaanderen waren het Meert en Vandelannoote die van de ideeën van Moseley gebruik maakten in hun onderzoek naar vervoersarmoede en vervoersafhankelijkheid van dorpsbewoners. Moseley verliet in 1988 de universiteit om de eerste directeur te worden van ACRE, een Britse vrijwilligersorganisatie gericht op de sociale vitaliteit van het platteland. Hij keerde in 1993 terug in de academische wereld bij het Countryside and Community Research Institute van de University of Gloucestershire in Cheltenham. Hij verdiepte zich daar vooral in het thema 'local rural development', schreef daarover een belangrijk handboek en was een van de

belangrijkste EU-adviseurs voor het LEADER-programma. De regionalisering van het leven van alledag is voor plattelanders tegenwoordig een gegeven. Veel dorpen hebben geen of weinig voorzieningen meer. Ze blijken echter aantrekkelijk als woonplaats vanwege de specifieke woonmogelijkheden die ze bieden. Daar vindt men makkelijker een vrijstaande woning. Daar is rust, veiligheid en ruimte te vinden. Een woning in een dorp biedt verder vaak meer mogelijkheden voor specifieke vormen van vrijetijdsbesteding. De dorpsbewoner moet tegenwoordig voor steeds meer zaken het dorp uit: werk, winkels, scholen, gezondheidscentra, et cetera. Het gemiddeld aantal kilometers dat dorpsbewoners, in Nederland, per dag afleggen is ongeveer 35 km. Daarbij speelt de auto een belangrijke rol. De rol van het openbaar vervoer is sterk teruggedrongen.

Ook nu nog blijkt uit onderzoek dat er groepen zijn waarvoor het kunnen deelnemen aan het maatschappelijke leven beperkt wordt door de tijd-ruimtelijke organisatie van onze samenleving. Daarbij gaat het uiteraard allereerst om groepen bewoners die niet over een auto beschikken, die op plekken wonen waar weinig of

geen voorzieningen zijn of waar openbaar vervoer een beperkte rol speelt. Actueel bestaat vooral aandacht voor de rol van internet en nieuwe vormen van communicatietechnologie als 'link' in perifere rurale gebieden, bijvoorbeeld het recent afgesloten Interreg IVB programma Improving Transport and Accessibility through new Communication Technologies (ITRACT) en het promotieonderzoek van Koen Salemink aan de Rijksuniversiteit Groningen naar de rol van breedband op het platteland. Steeds weer blijkt de kracht van het eenvoudige model van Moseley.

Literatuurselectie

Moseley, M. J. (1979) *Accessibility: the rural challenge*. London: Methuen.

**FRANSTHISSEN (J.F.C.M.THISSEN@UVA.NL) IS SOCIAALGEOGRAAF
EN ALS GASTDOCENT VERBONDEN AAN DE AFDELING GEOGRAFIE,
PLANOLOGIE EN INTERNATIONALE ONTWIKKELINGSSTUDIES VAN DE
UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM.**

VRIJE RUIMTE

NAAR EEN DUURZAME RUIMTELIJKE INRICHTING

Jacqueline Cramer

Het vakgebied ruimtelijke ordening is relevanter dan ooit. Het is in wezen een metadiscipline die diverse beleidsterreinen en dus vakgebieden overspant. De naam zegt het al: het ordenen van de ruimte. In die ruimte moeten uiteenlopende functies worden vervuld en belangen tegen elkaar worden afgewogen. De urgentie daarvan groeit. De maatschappelijk trend is dat steeds meer mensen gaan wonen in verstedelijkte gebieden. Nu is dat ruim 50% van de wereldbevolking, maar in 2050 zal dit naar verwachting ongeveer 70% of meer zijn. Om de steden leefbaar, veilig, gezond en sociaal economisch vitaal te houden, kunnen we niet op de oude voet doorgaan. We zullen steeds meer functies binnen deze stedelijke gebieden moeten vervullen en afstemmen op elkaar. En wel zo dat we steden in alle opzichten krachtig houden. Het overkoepelend begrip om dit te realiseren is duurzaamheid. Daarmee bedoel ik het vinden van een optimale balans tussen welzijn, welvaart en ecologische kwaliteit. Ruimtelijke ordening en duurzame ontwikkeling zijn daarom twee kanten van eenzelfde medaille.

Bovenstaand uitgangspunt heb ik zelf als Minister van Milieu en Ruimte consequent getracht toe te passen. Dat is niet eenvoudig. Want we zijn allemaal gewend om te denken vanuit een bepaalde invalshoek en daarbij specifieke kennisvelden te gebruiken. Mijn ervaring is dat juist deskundigen op het gebied van ruimtelijke ordening en stedenbouw opgeleid zijn om vanuit dit brede, integrale perspectief te denken en handelen. Zij zijn ervoor geëquipeerd om kennis van verschillende disciplines te mobiliseren en vervolgens te integreren. Specialisten blijven natuurlijk nodig om de disciplinaire kennis aan te leveren. Maar generalisten zouden in staat moeten zijn verschillende vakgebieden met elkaar te verbinden. We noemen dat ook wel 'T-shaped learning'. De verticale poot van de T vertegenwoordigt de disciplinaire invalshoeken en het horizontale dak van de T de generalisten die uiteenlopende kennis kunnen toepassen op integrale wijze.

Voor mij vertegenwoordigen mensen opgeleid in ruimtelijke ordening en stedenbouw deze generalisten. Zij moeten niet alleen kennis uit diverse velden kunnen integreren maar ook diverse beleidsterreinen op elkaar af kunnen stemmen. Doordat we steeds meer functies en belangen in ruimtelijke ontwikkeling met elkaar moeten verenigen, neemt de complexiteit van besluitvorming toe. We zullen daarom dergelijke beleidsprocessen slim moeten

regisseren. Was het vroeger zo dat met name de overheid zich hiervoor als hoeder van het gemeenschappelijk goed opwierp, nu zien we steeds vaker dat beleid ontwikkeld en uitgevoerd wordt in nauwe samenwerking met burgers, bedrijven en kennisinstellingen (de 'quadruple helix'). Slimme regie is meer dan ooit nodig om toekomstbestendige keuzes te maken vanuit een integrale visie en strategie. Daarbij is vroegtijdige betrokkenheid van alle relevante stakeholders cruciaal. De overheid heeft een regierol, het bedrijfsleven een rol in het combineren en toepassen van kennis en het creëren van business, de kenniswereld een rol in de kennisontwikkeling en de burgers een rol in het delen van ervaringskennis met betrekking tot een bepaald leefgebied ('citizen science').

Integraal ontwikkelen van de leefomgeving betekent dat we 'out of the box' en toekomstgericht moeten ontwerpen. De ruimtelijke ordening gaat niet meer alleen over de bovengrond maar ook over de afstemming met de functies die de ondergrond kan vervullen. Een voorbeeld: bij de grondige renovatie van het Stationsgebied Utrecht wordt de stationslocatie en het omliggende gebied met

woningen, winkels, kantoren, hotels, vergaderlocaties, uitgaanscentra en de Jaarbeurs in twee fasen gerenoveerd. In deze herontwikkeling wordt de ondergrond integraal meegenomen, omdat deze allerlei functies moet gaan vervullen, waaronder energievoorziening via opslag van warmte en koude, transport via buizen en leidingen, ondergrondse

infrastructuur, grondreiniging (d.m.v. een 'bio-wasmachine') en (drink)watervoorziening. Duurzaamheid wordt hier uitdrukkelijk als leidraad voor het ontwerpproces beschouwd. Dat leidt tot allerlei vernieuwing op het gebied van energie, water en grondstoffenbeheer, duurzame mobiliteit en sociaal economische versterking van het gehele gebied, inclusief de nabijgelegen woonwijk Lombok. Zo'n complex renovatieproces managen vergt grote stuurmanskunst. Genoeg werk aan de winkel dus, voor professionals op het gebied van ruimtelijke ordening en stedenbouw!

Ruimtelijke wetenschappers zijn generalisten

**JACQUELINE CRAMER (J.M.CRAMER@UU.NL) IS HOGLERAAR
DUURZAAM INNOVEREN AAN DE UNIVERSITEIT UTRECHT EN EX-
MINISTER VAN VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENINGEN
MILIEUBEHEER.**

2016 - 1 - jaargang 32
een uitgave van de Stichting Tijdschrift AGORA - ISSN 1380-6319

REDACTIEADRES

Redactie Tijdschrift AGORA
Departement Sociale Geografie en Planologie
Faculteit Geowetenschappen, Universiteit Utrecht
Postbus 80.115
3508 TC Utrecht
[e] agora.secretaris@gmail.com
[i] www.agora-magazine.nl
[IBAN nummer] NL23INGB0006165799

REDACTIE

Marianne de Beer (hoofredactie), Jorn Koelemaij (hoofredactie), Annelies Beek, Maartje Bodde, Federica Bono, Siegrit Brands, Dieter Bruggeman, Nynke Burgers, Freke Caset, Tim Cassiers, Valerie De Craene, Ineke Deelen, Clemens De Olde, Laura Deruytter, Tim Devos, Nicolas Dewulf, Nico Dogterom, Mellanie van Doleweerd, Giovanna van den Ham, Annelore Hofman, Marijke Jansen, Koen Janssen (productie en vormgeving), David de Kool, Valerie van Lieshout, Emiel Maliepaard, Michiel van Meeteren, Thijs Olthof, Richard Rijnks, Joren Sansen, Tom Storme, Bianca Szytniewski, Koen Tieskens, Mirjam Turk, Karel Van den Berghe, Nicolas Van Puymbroeck, Sofie Vermeulen, Kirsten Visser, Ruth Wauters, Malou Weber (productie en vormgeving), Gertjan Wijburg, Christel van Wijk (secretaris), Lisanne de Wijs (penningmeester), Barend Wind, Boris van Zanten, Egbert van der Zee.

THEMAREDACTIE ON/WELKOM

Joris Schapendonk, Kolar Aparna, Olivier Kramsch.

REDACTIEADVIEZEN

David Bassens, Justin Beaumont, Marco Bontje, Henk Donkers, Heidi Hanssens, Henk van Houtum, Ilse van Liempt, Jesper van Loon, Maarten Loopmans, Tineke Lupi, Filip De Maesschalck, Bruno Meeus, Ben de Pater, Peter Pelzer, Nick Schuermans, Bas Spierings, Casper Stelling, Justus Uitermark.

GRAFISCHE VORMGEVING

Joren Sansen, Koen Janssen, Malou Weber & Niels Struis

ONTWERP HUISSTIJL

Koen Janssen en Malou Weber,
op basis van Maarten Mieras,
en Jeroen Sikma

DRUK

AD Mercurius - Almere

(DIGITALE) VERSPREIDING

Deze uitgave valt onder de Creative Commons BY-NC-ND licentie.

ABONNEMENTEN (per jaar, vanaf 1 juni 2012)

Bibliotheken, bedrijven, instellingen	€ 63,00
Studenten	€ 21,00
Overigen	€ 32,00
KNAG-leden krijgen een korting van	€ 5,00

Abonnementen worden verlengd tenzij opgezegd uiterlijk 1 maand voor het verstrijken van de abonnementsperiode.

ARTIKELN/RECENSIES

Artikelen, recensies, mededelingen en reacties kunnen worden aangeboden aan het redactieadres of via agora.secretaris@gmail.com. Dit geldt ook voor mededelingen en aankondigingen met betrekking tot congressen, studiedagen en andere evenementen op het gebied van de sociaalruimtelijke wetenschappen. Auteursrichtlijnen zijn beschikbaar via de website.

ADVERTENTIES

Informatie via agora.secretaris@gmail.com.

De uitgave van AGORA wordt mede mogelijk gemaakt door steun van het Departement Sociale Geografie & Planologie (UU), de Afdeling Sociale en Economische Geografie (KU Leuven), het departement Geografie van de Vrije Universiteit Brussel (VUB),

VOLGEND NUMMER... GEO-ONDERWIJS

De meningen verschillen sterk, als het gaat om...

Een unieke combinatie van wetenschappen?

VS

Achterhaald, oubollig en niet langer relevant?

AGORA gaat dieper in op deze materie en de recentelijk weer opblaiende discussies over het (on)belang van aardrijkskunde in het onderwijs. We zoeken antwoorden op vragen als: wat maakt aardrijkskunde tot wat het is, en wat heeft aardrijkskundeonderwijs te bieden aan de leerlingen van vandaag en de burgers van morgen? Hoe kan aardrijkskundeonderwijs haar doelstellingen bereiken en op welke manier wordt het vak dan best ingericht? En wat is de 'waarde' van aardrijkskunde, op pedagogisch, didactisch én maatschappelijk vlak?

The slogans were collected as part of the lived experience of some of the editors of this issue who participated in a demonstration in Nijmegen titled 'Gastvrij Nijmegen'[1] organised on 21st November, 2015, but also include slogans from the websites of organisations who participated in this demonstration. However, given the transnational dimension of the struggles against Europe's borders, slogans that are used across Europe by individuals and groups whom the editors know were also included.
 [1] <https://nmgngastvrij.wordpress.com/>

HOSPITALITY WOR(L)D MAP
 DERIVED FROM LOCAL PROTEST IN NIJMEGEN (nl)*

*Egalité,
Dignité,
Régularisation* **We will make
humanity
together**

Stop migrant deaths at sea.
**For freedom and solidarity
in the Mediterranean.** **Tegen
Vreemdelingenhaat**

Food knows
no borders **STOP
racism** Every individual
counts

no more
Blah, Blah Blah! **refugees
WELCOME** voor
vrijheid
van beweging

**Solidariteit
zonder Grenzen** **WE
are
HERE** vrijheid
kent geen
grenzen

GEEN MAN
GEEN VROUW
geen mens is illegaal!

Solidarity
Direct Action
and Diversity **PEACE**

FrontExplode:
*stop migrant hunting agency
shut down frontex!
Freedom not Frontex!* **Solidarité
avec les sans papiers** What if
it would be you?

*Let's march
to freedom!* **we zijn allemaal
mens** **NO
to racism and
discrimination**

*Liberté de circulation
et d'installation
pour tous!* **we refuse
to refuse
the refugee** Pour une Europe
des droits et
de la solidarité

AGORA

MAGAZINE VOOR SOCIAALRUIMTELIJKE VRAAGSTUKKEN